

Universitat Autònoma de Barcelona

TESI DOCTORAL

L'Escola de Psicologia de Barcelona

Anàlisi crítica de l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder (1854-1926),
August Pi i Sunyer (1879-1965) i Emili Mira i López (1896-1964)
dins el context de consolidació de la psicologia científica a Catalunya

M. Isabel Díaz Moreno

Directores:

Dra. Milagros Sáiz i Roca

Dra. Dolors Sáiz i Roca

Programa de Doctorat en Psicologia de la Comunicació i Canvi
Departament de Psicologia Bàsica, Evolutiva i de l'Educació

2016

PART III:

**ANÀLISI CRÍTICA D'UNA OBRA PSICOLÒGICA
ORQUESTRADA A TRES VEUS: LES BASES PER A
LA CONFORMACIÓ DE L'ESCOLA DE
PSICOLOGIA DE BARCELONA**

En iniciar la part introductòria de la present tesi doctoral vam posar de relleu el reconeixement que les figures de Ramon Turró i Emili Mira han tingut en el procés d'introducció i consolidació de la psicologia científica a Catalunya, situant al bel mig de la línia evolutiva que transcorre entre tots dos, el perfil d'August Pi i Sunyer que, de forma gradual, va prenent el seu protagonisme entre els treballs dedicats a aquesta àrea de la història de la nostra disciplina psicològica.

Seguint el nostre fil argumental ens plantejàvem, com a finalitat principal del treball que estem presentant, l'establiment de les coordenades que ens permetin palesar el desenvolupament d'una Escola de Psicologia de Barcelona, dins el marc més ampli de conformació de la ciència psicològica.

Per assolir aquesta fita vam estructurar el treball en tres parts diferenciades. En la primera, hem abordat els antecedents intel·lectuals de l'escola ubicats en el període previ a la consolidació de la psicologia com a disciplina independent, creant així l'escenari apropiat per ubicar el marc científic en el qual s'encabeix l'obra dels personatges protagonistes, abastant els anys finals del segle XIX fins el desenllaç del conflicte de la Guerra civil el 1939.

Un cop establertes les bases contextuais de la conformació de l'Escola de Psicologia de Barcelona, així com els principals trets biogràfics dels personatges, a la segona part del treball hem abordat una primera anàlisi bibliomètrica de l'obra que Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira van emprendre durant la seva activitat científica i professional, presentant el resultat de la nostra cerca documental de forma individualitzada per a cada autor.

Havent desgranat els elements constituents de l'escola, ens trobem en les condicions adients per reconstruir el que podem considerar una obra orquestrada a tres veus, concepte que dóna títol a la tercera part de la nostra tesi doctoral que tot seguit mostrem.

Per escometre la tasca de presentar els trets definitoris de l'escola de psicologia de Barcelona hem estructurat aquesta tercera part del treball en

dos capítols diferents. En el primer, completarem l'anàlisi bibliomètrica iniciada a l'apartat anterior amb la descripció, en conjunt, de les principals característiques de l'obra dels tres integrants de l'escola. Seguidament, al capítol 6, exposarem les principals línies de pensament dels autors que ens han permès definir l'Escola de Psicologia de Barcelona.

Capítol 5. Simfonia d'una ambició: anàlisi bibliomètrica conjunta d'una obra construïda en tres dimensions

Al capítol precedent hem exposat els resultats obtinguts de l'anàlisi bibliomètrica realitzada amb les dades procedents de l'àmplia cerca documental escomesa sobre l'obra de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira, com a principals artífexs de l'escola de psicologia de Barcelona. Ho hem fet de forma individual per a cada autor amb la intenció de copsar les singularitats que presenten les seves veus. Ha arribat el moment de posar-los en comunicació per refermar els fonaments que ens han de permetre bastir la construcció de l'edifici que dóna forma a la nostra tesi.

La primera qüestió que es fa evident, en observar l'obra dels tres autors de forma conjunta, és la seva gran extensió. Estem parlant d'un total de mil vuitanta-quatre treballs que contempnen articles publicats a revistes especialitzades, col·laboracions en monografies, ponències exposades a diferents congressos, llibres, traduccions i alguns escrits no editats, dels quals tres-cents trenta-tres pertanyen a Ramon Turró, tres-cents tres a August Pi i Sunyer i quatre-cents quaranta-vuit a Emili Mira⁶⁴.

A la prolífica obra dels autors hem de sumar una altra qüestió que també comparteixen, l'alt nivell de coneixements que traspuen les seves pàgines, a més a més, del rigor amb el que van tractar tots els temes que van decidir estudiar i presentar al públic.

Encara hem d'afegir una tercera característica que es fa patent en abordar l'anàlisi dels escrits que conformen l'obra dels autors; ens estem referint a l'amplitud temàtica que van conferir a les seves carreres

⁶⁴ Tal i com hem anat comentant al llarg del capítol 4, el total de referències bibliogràfiques completes dels tres autors es poden consultar, respectivament, als annexos 4, 5 i 6.

científiques. Així ho palesen les deu categories temàtiques en les que hem dividit els treballs de Ramon Turró, les set línies diferenciades en les que hem estructurat els escrits d'August Pi i Sunyer, i les dinou àrees que conformen el conjunt d'obres d'Emili Mira.

Com sabrà apreciar el lector, la tasca de posar en comú el testimoni escrit dels integrants de l'escola de psicologia de Barcelona, no es presenta senzilla, ans al contrari si, com pretenem, hem de fer visibles els múltiples matisos que una obra d'aquestes característiques presenta, alhora que quedin destacats els trets que harmònicament s'entrellacen, de ben segur que compartirà amb nosaltres la dificultat d'aquesta proposta.

Els apartats que segueixen els dedicarem a l'exposició dels elements que caracteritzen l'obra, contemplada en el seu conjunt, dels tres autors protagonistes del nostre treball.

5.1. Temes per a la construcció d'una escola: els interessos científics presents a l'obra de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira

Un acostament a la biografia dels autors ens pot proporcionar una primera informació sobre el camp d'interessos dins el qual es va desenvolupar la seva tasca científica i professional. En aquest sentit, tal i com vam explicar a la primera part d'aquest treball, l'àmbit de la medicina es constitueix com el ressort que empeny tant a Ramon Turró, com a August Pi i Sunyer i també a Emili Mira a iniciar la seva formació acadèmica a la Facultat de Medicina de Barcelona.

No triguen però, a fer-se notar els matisos que dibuixen una trajectòria que, tot i ser comuna en molts aspectes, denota al mateix temps certes divergències que ens obliguen a contemplar-los en la seva individualitat. Així, mentre Turró manifesta obertament el seu descontent

amb l'ensenyament que es duia a terme des de les aules universitàries, decidint emprendre un viarany al marge d'aquesta institució – si més no en un primer moment de la seva etapa de formació – Pi i Sunyer en canvi, opta per intentar solucionar les mancances que també reconeix, convertint-se, com hem vist, en paladí de la reforma universitària que, en el moment d'iniciar els seus estudis de medicina Emili Mira tingué la sort de trobar prou avançada. Per tant, podem establir un primer punt de contacte entre tots tres autors en el seu pas per la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona com a testimoni dels seus interessos mèdics.

Però més enllà de la formació mèdica hem pogut determinar altres temes que van ocupar els nostres personatges en el desenvolupament de les seves respectives carreres científiques. L'anàlisi detinguda dels documents en els quals es reflecteix el seu pensament, és la que ens ha permès establir les diferents categories temàtiques que hem presentat al capítol precedent. Així, a la Taula 7, exposem les diferents línies d'interès que vam identificar, les quals volem mostrar ara de forma conjunta per poder establir una comparativa que ens permeti comprendre alguns dels aspectes compartits, com també aquelles diferències que s'hi troben reflectides.

Com es pot apreciar a la Taula, són dues les categories temàtiques comunes a tots tres autors; la *Crítica i Divulgació* i la *Psicofisiologia*⁶⁵, les quals destaquem amb ombrejat de color taronja.

L'interès per la divulgació i la contrastació dels coneixements que sobre diverses matèries van adquirir els nostres autors, reunida per nosaltres sota l'epígraf de *Crítica i Divulgació*, constitueix una característica compartida per l'escola, si bé també presenta certs matisos que van marcant una línia evolutiva en el desenvolupament de la mateixa.

⁶⁵ Nosaltres hem denominat com a *Psicologia i Psicofisiologia* els treballs de Ramon Turró sobre aquesta temàtica si bé ja hem explicat al capítol 4, que hem procedit així perquè era difícil delimitar en alguns treballs les diferències entre un concepte i l'altre. Ara però, ens referirem exclusivament a la *Psicofisiologia* per ser aquest el terme que millor defineix els treballs que mencionarem en aquest apartat.

Categories temàtiques (Ramon Turró i Darder)	Categories temàtiques (August Pi i Sunyer)	Categories temàtiques (Emili Mira i López)
Crítica i Divulgació	Crítica i Divulgació	Crítica i Divulgació
Psicologia i Psicofisiologia	Psicofisiologia	Psicofisiologia
Metodologia	Metodologia	Aparells i Tècniques de mesurament
Bacteriologia	Bacteriologia	Psicologia del Treball, Orientació i Selecció Professional
Immunologia	Immunologia	Psiquiatria i Psicopatologia
Fisiologia	Fisiologia	Psicologia Teòrica
Secreció Interna	Secreció Interna	Terapèutica
Epidemiologia		Psicopedagogia / Marc Escolar
Veterinària		Psicologia Militar i de Guerra
Filosofia		Higiene Mental
		Medicina
		Psicologia Jurídica
		Psicologia de la Infància i l'Adolescència
		Psicoanàlisi
		Crítica Social
		Personalitat
		Psicosomàtica
		Psicologia de l'Esport
		Psicologia de la Publicitat

Taula 7: Categories temàtiques de l'obra escrita de Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López

Així, en el cas de Ramon Turró, els temes que conformen aquesta categoria abasten les àrees de la fisiologia, la medicina, la bacteriologia, la veterinària, la psicologia i alguns articles d'opinió centrats sobretot en la polèmica suscitada al Laboratori Municipal per l'actuació del Dr. Ferran que hem comentat a la segona part d'aquest treball.

D'altra banda, les temàtiques en les que Pi i Sunyer basa els seus escrits sobre *Crítica i Divulgació*, a més a més d'estar dedicats a la fisiologia i la medicina, aspecte que comparteix amb Turró, també s'encarrega de mostrar algunes biografies científiques, informacions sobre institucions i

congressos, així com diversos elements relacionats amb la biologia, la immunologia, la psicofisiologia i els treballs sobre l'autonomia universitària que, recordem, va ser una preocupació important durant la seva etapa acadèmica a la Universitat de Barcelona.

Finalment, en el cas d'Emili Mira, es pot apreciar una concreció cap a elements relatius al comentari de les obres científiques que es van introduint al país, així com informacions sobre cursos i congressos, necrològiques i un article sobre la situació de la universitat.

Si la comparem amb les altres categories temàtiques, la *Crítica i Divulgació* ocupa una part important dins l'obra dels autors, significat el 19,2% del total de treballs publicats per Ramon Turró, el 18,2% pel cas d'August Pi i Sunyer, elevant-se la xifra a un 21,4% del total d'escrits d'Emili Mira, dades que vam presentar als gràfics 1, 33 i 53 respectivament, dins el capítol 4 d'aquest treball. Per tant, podem afirmar que la preocupació dels autors per donar a conèixer la situació de les diferents àrees que hem comentat, és una característica comuna amb una considerable dedicació dins el conjunt de les seves obres.

Retornant a la Taula 7, podem observar com una altra esfera en la que comparteixen interessos els tres integrants de l'escola de psicologia de Barcelona és la de la *Psicofisiologia*⁶⁶, com ja hem comentat. Si bé la significació d'aquesta categoria temàtica dins el conjunt de l'obra dels autors és relativament baixa si la comparem amb les altres classificacions que hem apuntat – estem parlant d'un 10,8% pel cas de Turró, 3,6% per August Pi i Sunyer i un 2,2% en Mira – a més a més del progressiu descens que es constata des de Turró fins a Mira, paradoxalment es tracta de l'obra que ens permet palesar una de les característiques més importants que defineixen l'escola de psicologia de Barcelona, aspecte en el que aprofundirem i sobre el que aportarem arguments en abordar el pròxim capítol. Una possible explicació d'aquest fet és que la psicofisiologia

⁶⁶ Als gràfics 21, 47 i 82 continguts al capítol 4, es pot consultar la distribució de la temàtica psicofisiològica al llarg del temps dins l'obra de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira respectivament.

constitueix un enfocament que, tot i no tenir una presència com a objecte d'estudi exclusiu en els escrits analitzats, traspasa de forma transversal molts dels treballs els quals, per la seva temàtica principal, hem englobat en altres categories temàtiques.

Dins la psicofisiologia, Turró analitza, fonamentalment, la forma com adquirim el coneixement, l'equilibri del cos humà, el sentit del tacte i la seva representació mental, així com aspectes relacionats amb la intel·ligència, l'emoció i el llenguatge. Serà l'interès sobre els orígens del coneixement que hem apuntat, un dels temes sobre els que Pi i Sunyer compartirà dedicació amb Turró, amb la intenció d'explorar-lo des d'una vessant experimental.

Per la seva banda Pi i Sunyer concentra la seva atenció sobre la temàtica psicofisiològica dins *La Unidad Funcional* (1918), obra fonamental per al desenvolupament de l'escola com veurem més endavant, la qual tindrà un especial ressò en l'obra miriana. A més a més d'aquest llibre – en el que recull diversos treballs elaborats prèviament – juntament amb el tractament experimental que farà de la teoria de la sensibilitat tròfica proposada per Turró, l'autor també se n'ocupa, en forma de ponència, sobre les repercussions de la fatiga en el treball mental, dins l'àmbit escolar, qüestió que entronca directament amb una part de la tesi doctoral d'Emili Mira que, recordem, porta per títol *Les correlaciones somáticas del trabajo mental* (1922), com també ho farà amb els treballs que dissenyarà dins el marc escolar.

Pel que fa a l'obra psicofisiològica d'Emili Mira, partint de la tesi que hem esmentat al paràgraf anterior, es desenvoluparà al voltant de la funció sensorial-perceptiva, abordant temes com ara la sensibilitat o el dolor. Hem d'insistir però, en la idea que la immensa majoria dels seus escrits traspuen un enfocament fisiològic que es troba subjacent a la temàtica principal, transcendint, per tant, la categoria en què hem englobat aquests treballs més específics.

Sense abandonar encara la visualització de la Taula 7, podem observar que, a més a més de les categories de *Crítica i Divulgació* i *Psicofisiologia* que hem comentat, Turró i Pi i Sunyer coincideixen en la classificació de *Metodologia*. Hem senyalat al costat, en ombrejat de color groc, la categoria d'*Aparells i Tècniques de Mesurament* que havíem definit per Mira, amb la intenció d'indicar que existeix una connexió entre els tres autors pel que fa a la metodologia. Ara bé, mentre Turró i Pi i Sunyer s'acosten des d'un plànol teòric de reflexió, Mira ho fa des d'un àmbit aplicat, si bé l'interès per trobar la forma de mesurar els fenòmens que es proposa estudiar, estaria en la línia de marcar unes correctes metodologies i, en aquest sentit, pensem que s'ha d'explicitar aquest punt de trobada.

Per la seva banda, entre Turró i Pi i Sunyer existeixen unes altres temàtiques que també comparteixen com són la *Bacteriologia*, la *Immunologia*, la *Fisiologia* i la *Secreció Interna* – destacades amb ombrejat de color verd – les característiques de les quals hem exposat al capítol anterior. En canvi, aquests aspectes no tenen una continuïtat en Mira.

Una possible explicació del que acabem de constatar podem rastrejar-la en l'estreta col·laboració que van mantenir els autors – sobretot en els aspectes immunològics – mentre Turró treballava al Laboratori Microbiològic Municipal i Pi i Sunyer desenvolupava les seves investigacions a l'Institut de Fisiologia. Hem de recordar al respecte que molts dels col·laboradors de Turró al laboratori, també ho eren a l'Institut de Fisiologia, representant ambdues institucions els principals llocs de formació i investigació en els terrenys de l'estudi del sistema immunitari i de la fisiologia a Catalunya durant les primers dècades del segle XX.

Si bé Emili Mira també participa del mestratge d'August Pi i Sunyer a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, complementat amb les investigacions dutes a terme a l'Institut, de forma progressiva anirà dirigint els seus interessos cap a la vessant més aplicada de la psicologia, com així ho avalen els múltiples escrits que elaborà sobre l'orientació i

selecció professionals i els aparells i tècniques de mesurament psicològic, fruit del seu treball a l'IOP.

Així, veiem a la Taula 7 com les àrees temàtiques es van orientant cap a aspectes psicològics concrets i aplicats, abastant els àmbits de la psicopatologia, la psicologia de la infància i l'adolescència, la terapèutica, la psicologia militar i de guerra, la psicologia jurídica, la higiene mental, o el marc escolar. Tanmateix no hi mancaren els aspectes més teòrics que desenvolupà al voltant de la psicoanàlisi, la personalitat o els treballs que hem englobat dins la temàtica de *Psicologia Teòrica*.

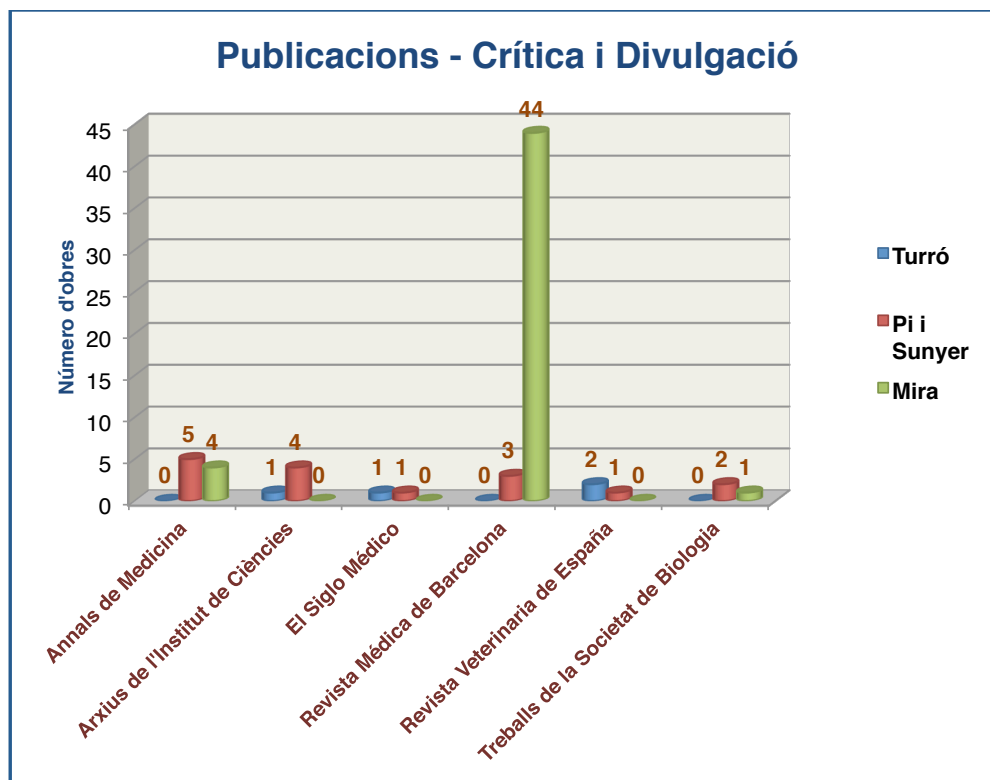
Per tant, partint d'uns interessos comuns, l'escola s'ampliarà i diversificarà en la figura de Mira, conservant però, el caràcter fisiològic que heretà dels seus predecessors, juntament amb una orientació clarament experimentalista present en el disseny de les seves investigacions.

Les publicacions que van servir de mitjans de transmissió dels estudis duts a terme pels nostres autors, també ens poden oferir informació sobre els punts de connexió entre ells, raó per la qual, a continuació, analitzarem aquest aspecte a la llum dels resultats obtinguts de l'anàlisi bibliomètrica que hem aplicat a les dades.

Si atenem als interessos científics comuns que hem determinat pels tres integrants de l'escola – *Crítica i Divulgació* i *Psicofisiologia* – comprovem com el tipus de publicació varia ostensiblement entre tots tres autors, qüestió que no ens ha de sorprendre si ens centrem en les diferents temàtiques que hem comentat que conté la categoria que hem denominat *Crítica i Divulgació* en la qual trobem les diferències més evidents.

Al Gràfic 99 presentem les revistes en les que coincideixen els tres autors en la publicació d'articles ubicats dins la categoria temàtica de *Crítica i Divulgació*⁶⁷. Com es pot observar, de les publicacions que apareixen al gràfic, no hi ha cap en la que coincideixin tots tres autors alhora.

⁶⁷ Als Gràfics 2, 34 i 55 del capítol 4 es pot consultar el tipus de publicació que conté la categoria temàtica de *Crítica i Divulgació* dins l'obra de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira respectivament.

Gràfic 99: Número d'articles de la categoria temàtica *Crítica i Divulgació* per publicacions en les que coincideixen Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López

A la *Revista Médica de Barcelona*, Emili Mira publica entre el 1924 i el 1936 comentaris crítics de llibres sobre medicina, psiquiatria, fisiologia i psicologia provinents d'Espanya, França, Alemanya i Brasil, així com informacions sobre congressos de medicina i neuropsiquiatria en els 44 articles que es poden veure al Gràfic 99, les referències completes dels quals estan accessibles a l'Annex 6. Per la seva banda, Pi i Sunyer apareix en tres publicacions la primera de les quals, amb data 1925, està dedicada a la figura de Ramon Turró i els seus estudis immunològics; la segona ofereix informacions sobre el *XIII Congrés Internacional de Fisiologia* celebrat a Estocolm el 1926; finalment, el tercer article gira al voltant de la figura del fisiòleg francès Charles R. Richet (1850-1935).

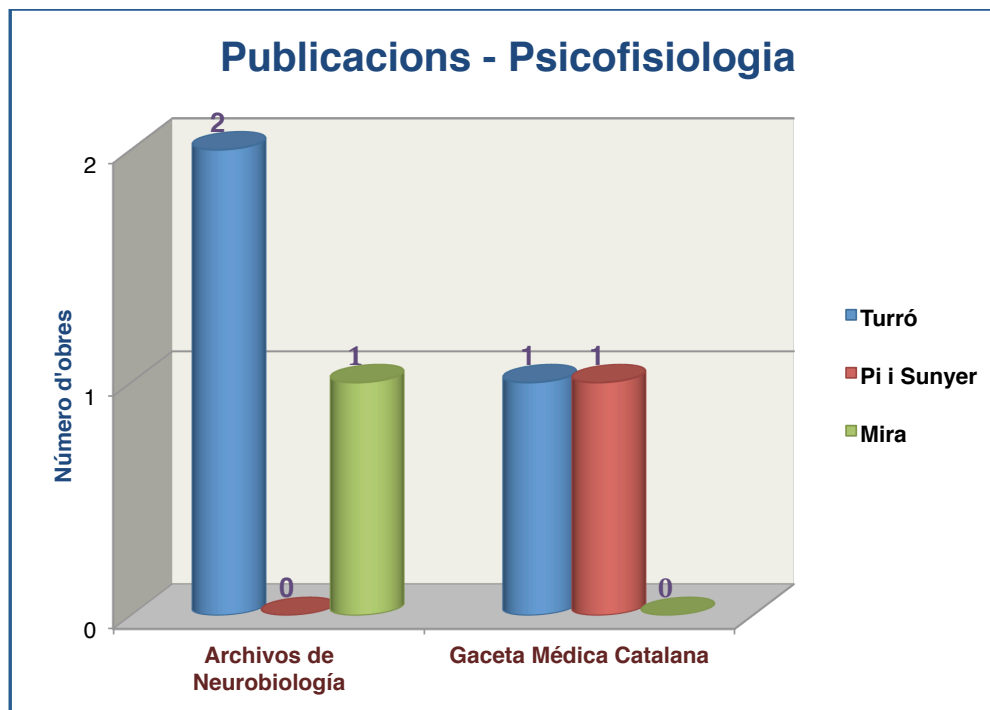
Recordem que la revista estava compromesa amb el rigor amb el que s'havien de tractar els temes que s'hi publicaven i amb la independència econòmica i ideològica, a més a més de voler fomentar els contactes continus amb Madrid, tal i com vam comentar al capítol precedent. Per tant, les obres que van incorporar els nostres autors, sens dubte havien de complir amb aquests requisits.

A les revistes *Arxius de l'Institut de Ciències*, *El Siglo Médico* i *Revista Veterinaria de España*, coincideixen Ramon Turró i August Pi i Sunyer, mentre que Mira no presenta cap treball en elles. És a *Treballs de la Societat de Biologia* on Mira torna a coincidir amb Pi i Sunyer, en aquesta ocasió amb la publicació d'un comentari sobre el llibre *Nouvelles recherches sur le nystagmus et le sens de l'équilibre* publicat el 1921 per V. G. Bravant, mentre que Pi i Sunyer dedica un treball a la discussió d'un article de J. Marimón de 1913 amb el títol de *Nova teoria de la malaltia de Basedow* i un altre a la presentació dels *Vint anys de la Societat de Biologia* (1932).

No obstant el que acabem de comentar la revista *Treballs*⁶⁸, en el seu afany per exposar els estudis que s'esdevenien en el decurs de les sessions que es programaven a la Societat Catalana de Biologia – en la qual participaren activament tant Turró com Pi i Sunyer – també acull diversos treballs de Turró sobre immunologia, així com un treball de Mira sobre psicologia que ja hem comentat a la segona part de la tesi.

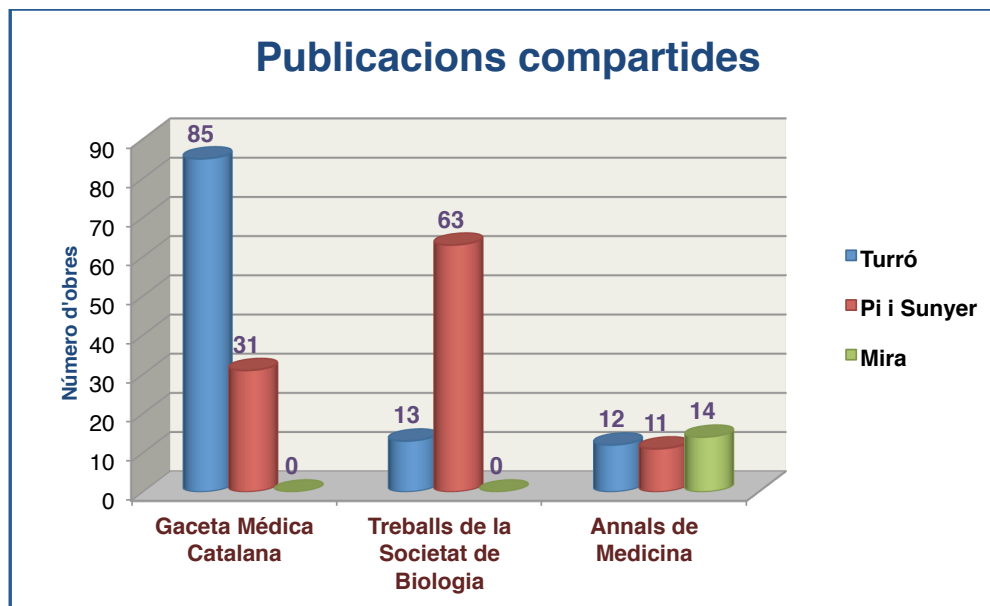
Pel que fa a la temàtica *psicofisiològica* que, com hem vist, és una altra de les àrees d'interès que comparteixen Turró, Pi i Sunyer i Mira, observem que només coincideixen en dues revistes que són, *Archivos de Neurobiología* i *Gaceta Médica Catalana* (vegi's el Gràfic 100).

⁶⁸ S'han realitzat diversos treballs dedicats a l'anàlisi dels continguts de la revista *Treballs de la Societat de Biologia* com ara els de J. Barbany (1981), J. Corbella (2009) i M.I. Diaz (2011), els quals proposem per aprofundir en la història de la publicació.

Gràfic 100: Número d'articles de la categoria temàtica *Psicofisiologia* per publicacions en les que coincideixen Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López

Si atenem ara a les publicacions que contenen un major nombre d'articles, les quals es poden consultar de forma individual per a cada autor a les Taules 2, 4 i 6 que vam presentar al capítol 4, podem veure al Gràfic 101 que són dues les revistes que compleixen amb el criteri de contenir articles d'almenys dos dels tres autors. Es tracta de *Gaceta Médica Catalana* – de la qual ja hem parlat al capítol anterior – i *Treballs de la Societat de Biologia* – que ja hem mencionat en parlar de les publicacions que contenen els articles dels autors dedicats a la *Crítica i Divulgació*; en elles trobem publicacions tant de Ramon Turró com d'August Pi i Sunyer.

Gràfic 101: Revistes que contenen un major nombre d'articles en les que coincideixen Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López

Una tercera revista és *Annals de Medicina* en la que participen tots tres autors. Ens detindrem breument en la història de la revista atenent a les diferents èpoques per les que va passar fins arribar al format en què van publicar part dels seus escrits els nostres autors.

Amb motiu del cinquantè aniversari de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, que es celebrà a la mateixa Acadèmia el 26 de març de 1928, el Dr. A. Trias i Maxencs escriu als *Annals*:

«Fou, senyors acadèmics, en 1878, l'any de la fundació de l'Acadèmia, nascuda de l'abraç fraternal dels socis del "Laboratorio" amb els de l'"Academia de Ciencias Mèdicas" que veié la llum el primer quadern dels "Anales de la Academia y Laboratorio de Ciencias Mèdicas de Catalunya"» (p. 207)

Efectivament, la primera publicació que feia les funcions d'òrgan de difusió de les sessions que es duïen a terme a l'Acadèmia portava per títol

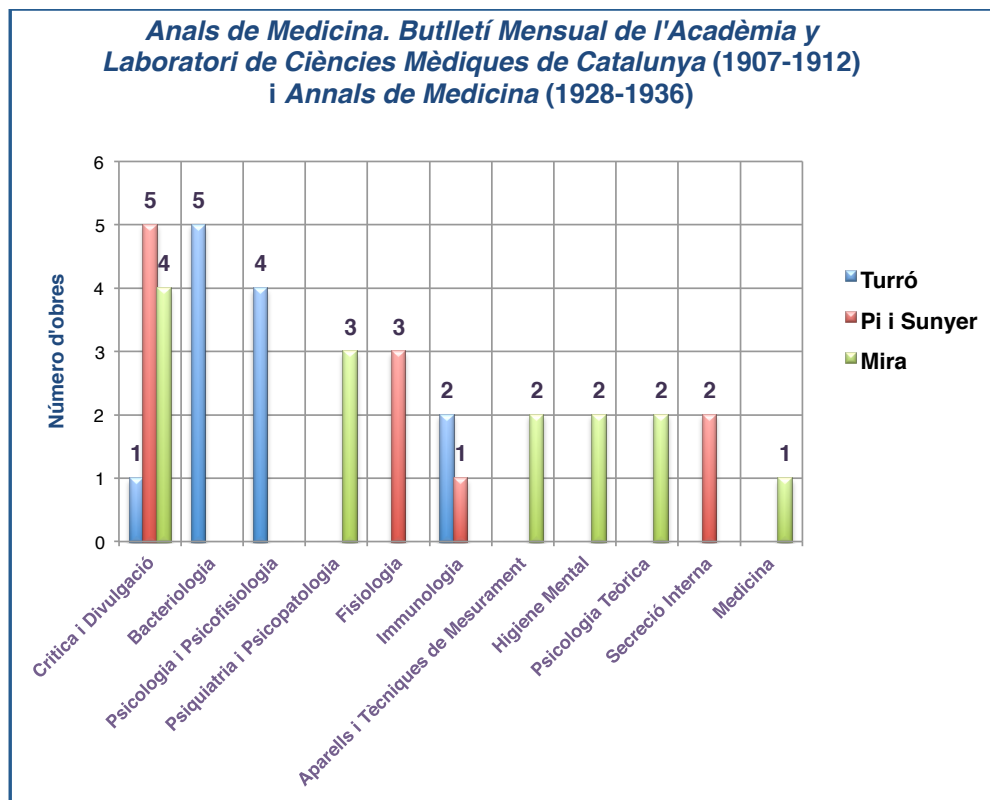
Anales de la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas de Cataluña, mantenint-se vigent amb una freqüència mensual fins el 1880, donant cabuda a un ampli ventall de treballs sobre diferents àmbits de la ciència. No serà fins el 1907 que tornarà a aparèixer, en aquesta ocasió amb el nom de *Anals de medicina: Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya* per tornar a canviar de nom el 1912: *Anals de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya* (1912-1920).

Després de gairebé una dècada de publicacions, la revista serà continuada per *Anals de Ciències Mèdiques* (1921-1927) fins arribar a *Annals de Medicina* (1928-1936)⁶⁹.

Així doncs, la revista que hem presentat al Gràfic 101, recull 12 articles de Turró durant l'època que va de 1907 a 1911, quan es deia *Anals de medicina: Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*. Els 11 articles de Pi i Sunyer apareixen en dos etapes diferents de la revista. Coincidint amb Turró, presenta 4 treballs a *Anals de medicina: Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya* i amb Mira concorre a *Annals de Medicina* amb els restants 7 articles. Finalment, els 14 treballs de Mira, pertanyen a l'etapa que va de 1928 a 1936 quan la revista s'anomenava *Annals de Medicina*.

Pel que fa als temes principals dels articles publicats a *Annals*, els hem presentat, de forma individual per a Turró i Mira, als gràfics 30 i 97 del capítol 4 respectivament. Ara els presentem, de forma conjunta, al Gràfic 102, incloent també els articles de Pi i Sunyer.

⁶⁹ Després d'aquesta etapa que acaba el 1936, la revista encara patirà dues transformacions més. Així, l'any 1944 reapareix amb el nom de *Comunicaciones. Academia de Ciencias Médicas* i posteriorment es transforma en *Anales de Medicina* (1945-1953). Finalment, a partir de l'any 1955 i fins el 1972, la revista s'escindirà en tres publicacions diferents: *Anales de Medicina. Cirugía*; *Anales de Medicina. Medicina* i *Anales de Medicina. Especialidades*.

Gràfic 102: Publicacions de Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López a les revistes *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya* (1907-1912) i *Annals de Medicina* (1928-1936) distribuïdes per categories temàtiques

Així, com es pot apreciar al Gràfic 102, Turró publica un total de 12 treballs que hem integrat dins les categories temàtiques de *Crítica i Divulgació*, *Bacteriologia*, i *Immunologia*, a més d'un article sobre l'equilibri que publica el 1908 i tres sobre la psicologia de la fam que publica el 1910, dins la temàtica de *Psicologia i Psicofisiologia*.

August Pi i Sunyer presenta un total d'11 articles. Aquests es publiquen entre els anys 1907 i 1936, i abasten les temàtiques fisiològica, immunològica, així com alguns treballs dins al categoria de *Secreció Interna* i *Crítica i Divulgació*.

Finalment, Emili Mira publica 14 articles a «Annals de Medicina» centrats en aspectes de *Crítica i Divulgació, Psiquiatria i Psicopatologia, Aparells i Tècniques de Mesurament, Higiene Mental, Psicologia Teòrica i Medicina*, entre els anys 1928 i 1935.

A mode de recapitulació direm que l'anàlisi conjunta de les línies temàtiques en les que hem dividit l'obra dels nostres autors constata una clara evolució entre ells. Partint de l'àmbit comú de la medicina, cada personatge recorrerà una trajectòria idiosincràtica que desembocarà, finalment, en el terreny de la psicologia en la seva vessant més aplicada.

Com hem vist, Turró es decanta per l'estudi del sistema immunològic, sempre abordat des del rigor experimentalista, trobant un espai per la psicologia amb un marcat caràcter fisiològic, així com per la reflexió filosòfica a la que es dedicarà, pràcticament en exclusiva, als anys finals de la seva vida. L'obra immunològica – subdividida en les temàtiques bacteriològica i epidemiològica – tindrà continuïtat en el seu deixeble August Pi i Sunyer, sobretot en allò referent al sistema immunitari contemplat com una peça més dins l'engranatge funcional de tot l'organisme, amb el segell de l'experimentalitat heretat del seu mestre.

Pi i Sunyer però, avançarà cap a una línia netament fisiològica que si bé troba el seu origen inspirador en Turró, sens dubte desenvoluparà, anant més enllà dels ensenyaments que rebé, dotant a la temàtica fisiològica d'un rigor i un tractament personalitzat que li valgué el reconeixement dels seus coetanis. Culminarà la seva tasca amb la composició de *La Unidad Funcional* – veritable nexa d'unió entre els tres membres de l'escola – que inclou la vessant psicològica de l'organisme de la qual es farà ressò el seu deixeble Emili Mira i López.

La línia evolutiva que estem traçant deriva en la figura del tercer membre de l'escola, Emili Mira, qui amplia considerablement el camp d'interessos amb respecte els seus antecessors, enfocat plenament a l'àmbit

de la psicologia. Conservarà però, el caràcter fisiològic i experimental inspirat per Turró i Pi i Sunyer, transportant el coneixement psicològic al terreny de l'aplicació, fent de les teories sobre l'humà, una utilització pràctica de la que s'hauria de beneficiar l'individu i la societat en què es desenvolupa. Així, veiem en la seva obra una important diversificació de temàtiques que abasten la medicina, la psiquiatria i la psicologia com a eixos bàsics sobre els que construeix el seu ambiciós projecte científic.

5.2. Preludi per a la construcció d'una escola: les influències científiques presents a l'obra de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira

Sense abandonar encara el terreny de la bibliometria, on podem trobar múltiples i fecundes eines d'anàlisi que ens ajuden a donar forma al nostre relat històric, volem afegir un nou recurs que ens faciliti el camí cap al capítol nuclear d'aquesta tesi que expressament hem reservat pel final del nostre treball. Ens estem referint a la cerca de les influències que els nostres autors van rebre de les veus que els van precedir en la tasca de dissenyar una visió concreta de l'individu en la seva interacció amb el medi en el que es desenvolupa. En aquest sentit, pensem que l'anàlisi de les cites contingudes en els escrits sobre psicologia de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira, ens poden proporcionar noves claus per comprendre la gestació de l'escola de psicologia de Barcelona, essent aquest el repte que ens plantegem en abordar l'apartat que tot seguit presentem.

Abans d'escometre aquesta tasca però, hem d'insistir en el fet que el nostre treball no pretén realitzar una exhaustiva anàlisi de l'obra dels autors per dos raons bàsiques; d'una banda, perquè existeixen excel·lents treballs que s'han dedicat a aquesta labor de forma individualitzada per a cada autor com ja hem comentat; i d'altra banda, perquè una fita

d'aquestes característiques desbordaria l'objectiu de la nostra tesi doctoral, ja que implicaria buidar curosament i rigorosa, les mil vuitanta-quatre fonts que hem recollit per aquest treball que, a més a més, en tractar-se d'àrees molt diferenciades, segurament no significarien aportacions aclaridores per la nostra proposta.

Per tot el que acabem de ressenyar, el nostre plantejament se centra en l'anàlisi d'aquelles obres psicològiques més representatives dels autors que, dins el període previ a l'acabament del conflicte bèl·lic el 1939, el qual marca un important punt d'inflexió en la trajectòria de l'escola, ens poden oferir la informació que estimem necessària i suficient per establir les claus que ens permetin palesar els trets definitoris de l'escola que estem estudiant.

Així, hem desglossat aquest apartat en quatre etapes queensem ens han de conduir, de forma progressiva, a l'establiment de les principals influències que van rebre els nostres autors. En un primer moment, abordarem l'anàlisi de les cites que apareixen en l'obra psicològica de Ramon Turró per, seguidament, fer allò propi amb August Pi i Sunyer i finalment amb Emili Mira. La darrera part la dedicarem a posar en comú les troballes que ens hagi desvetllat la tasca que hem descrit.

5.2.1. Els mestres del mestre: una anàlisi de les influències rebudes per Ramon Turró i Darder en la seva obra psicològica

L'inici de l'obra de Ramon Turró, a qui hem considerat el pare intel·lectual de l'escola de psicologia de Barcelona, té lloc durant les dues darreres dècades del segle XIX, com ja hem vist als capítols precedents. L'ambient que l'envoltava fou propici per al desenvolupament dels seus interessos científics dins un marc de reflexió allunyat de la metafísica i favorable a l'adopció d'una metodologia objectiva a l'hora d'estudiar les particularitats del funcionament humà contemplat tant des d'una vessant biològica, com des d'una perspectiva psicològica.

Vegem però, quines són les influències que Turró recull en la seva obra les quals afavoriren el disseny dels seus treballs amb l'enfocament experimentalista que el caracteritza. Per escometre aquesta tasca, considerem adequat el mètode bibliomètric consistent en la determinació de les personalitats que queden citades als seus escrits, ja que ens permet conèixer la procedència o si més no, el punt de partida sobre el que el nostre autor va construir l'edifici del seu pensament.

La categorització temàtica de l'obra de Ramon Turró que hem realitzat al capítol 4, ens serveix per delimitar l'estudi de les influències rebudes, basant-nos en les obres que guarden una relació més directa amb l'àmbit psicològic, considerant aquest el vincle que dóna sentit a l'escola que aquí presentem. D'aquesta manera, els escrits que hem analitzat de l'autor – treball que ja va realitzar M. Sáiz (1989) de forma exhaustiva – pertanyen a la categoria de *Psicologia i Psicofisiologia*.

Sota l'epígraf de *Psicologia i Psicofisiologia* hem recollit un total de 36 obres que hem presentat al Gràfic 21 del capítol 4. Per a l'anàlisi de cites, del total de 36 obres, hem eliminat les traduccions i els articles que reproduïxen, ja sigui en francès o en alemany, els originals que Turró publicà en català i en castellà. D'aquesta forma, el total d'obres analitzades ha estat d'11, les quals presentem a la Taula 8. Algunes d'aquestes obres foren escrites per Turró en diversos articles, com és el cas de *Apuntes sobre la fisiología del cerebro* que apareix publicada a «El Siglo Médico» en un total de tres articles, com també *Psicologia fisiológica de la fam* que consta de dos articles publicats a «Anals de Medicina. Butlletí de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya». Finalment, *El espacio táctil* es publica en dues parts a «Archivos de Neurobiología».

Obra	Any de publicació
Apuntes sobre la fisiología del cerebro	1883
Psicología de l'equilibri del cos humà	1908
La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz	1909
Psicología fisiológica de la fam	1910
Dels orígens del coneixement de lo real exterior: la fam	1911-1912
Origen de les representacions de l'espai tàctil	1913
Orígenes del conocimiento: el hambre	1916
L'ànima i la llengua	1917
La base trófica de la inteligencia	1918
La emoción	1919
El espacio táctil	1920

Taula 8: Obres de Ramon Turró i Darder emprades per a l'anàlisi de cites

Turró no inclou un apartat de referències bibliogràfiques dins els seus treballs, qüestió pròpia de l'època en què comença a publicar la seva obra, en la que encara no s'havia estandarditzat una normativa concreta al respecte. Si bé en alguns escrits apareix, de forma aïllada, alguna referència, aquesta no és completa. Per aquestes raons hem hagut d'extreure la informació del propi redactat de Turró, determinant aquells autors que va citant dins el seu relat.

De la lectura detinguda de les onze obres hem obtingut les dades que exposem a la Taula 9, on recollim els autors més citats per Turró, així com el nombre d'obres analitzades en les que es repeteixen els noms⁷⁰. Així mateix, hem elaborat la Taula 10 en la que es pot veure l'obra concreta de Turró en la que cada autor és citat, juntament amb el nombre de vegades que apareix.

⁷⁰ El total de cites extretes per a cadascuna de les obres analitzades es pot consultar, de forma detallada, a l'Annex 8.

Autor	Número de cites	Número d'obres en què apareix citat l'autor
Kant, I.	43	4
Müller, J.	37	6
Von Helmholtz, H.	29	4
Pavlov, I.P.	20	5
Wundt, W.	17	6
Kühne, W.	14	6
Marañón, G.	13	1
Golgi, C.	12	3
Aristòtil	11	5
Richet, Ch.	11	1
Lotze, R. H.	10	4
Weber, E.	9	3
Bernard, Cl.	8	3
Condillac, E.	8	5
Weir-Mitchell, S.	7	2
Dr. A. Esquerdo	6	2
Hume, D.	6	2
Achúcarro, N.	5	1
Descartes, R.	5	4
Dr. López Ventura, G.	5	1
Meissner, G.	5	4
Ramón y Cajal, S.	5	4
Sant Tomàs	5	3
Sherrington, C.S.	5	1
Von Frey, M.	5	2

Taula 9: Autors més citats dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder

Si ens centrem en les figures que tenen més de deu cites, observem com es tracta d'autors dedicats a l'àmbit de la filosofia, la fisiologia, la medicina i la psicologia. Entre els filòsofs apareixen, com els més citats, I. Kant amb un total de 43 cites, Aristòtil amb 11 cites i Lotze amb un total de 10 aparicions, com es pot veure a la Taula 9.

D'altra banda, dins l'àmbit de la fisiologia, destaquen les figures de J. Müller que és citat en 37 ocasions, Helmholtz amb 29 cites, Kühne amb 14 i Richet amb un total d'11 cites. Així mateix, Marañón (13 cites) i Golgi (12 cites) estarien ubicats en l'àmbit de la medicina, mentre Pavlov amb 20

cites i Wundt amb 17 formarien part dels psicòlegs que Turró inclou en els seus escrits englobats dins la psicologia i la psicofisiologia.

Autor	Número de cites	Obra en què apareix citat l'autor
Kant, I.	9	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Kant, I.	2	L'ànima i la llengua (1917)
Kant, I.	30	La base trófica de la inteligencia (1918)
Kant, I.	2	El espacio táctil (1920)
Müller, J.	1	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Müller, J.	10	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Müller, J.	6	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Müller, J.	5	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Müller, J.	3	La base trófica de la inteligencia (1918)
Müller, J.	12	El espacio táctil (1920)
Von Helmholtz, H.	11	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Von Helmholtz, H.	14	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Von Helmholtz, H.	3	La base trófica de la inteligencia (1918)
Von Helmholtz, H.	1	El espacio táctil (1920)
Pavlov, I.P.	2	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Pavlov, I.P.	15	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Pavlov, I.P.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Pavlov, I.P.	1	La emoción (1919)
Pavlov, I.P.	1	El espacio táctil (1920)
Wundt, W.	7	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Wundt, W.	1	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Wundt, W.	4	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Wundt, W.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Wundt, W.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Wundt, W.	3	El espacio táctil (1920)
Kühne, W.	7	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Kühne, W.	1	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Kühne, W.	3	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Kühne, W.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Kühne, W.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Kühne, W.	1	El espacio táctil (1920)

Taula 10: Autors més citats dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder distribuïts per les obres en què apareixen

Autor	Número de cites	Obra en què apareix citat
Marañón, G.	13	La emoción (1919)
Golgi, C.	4	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Golgi, C.	7	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Golgi, C.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Aristòtil	3	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Aristòtil	4	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Artistòtil	1	Dels orígens del coneixement de lo real exterior: la fam (1911-1912)
Aristòtil	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Aristòtil	2	La base trófica de la inteligencia (1918)
Richet, Ch.	11	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Lotze, R.H.	1	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Lotze, R.H.	2	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Lotze, R.H.	2	La base trófica de la inteligencia (1918)
Lotze, R.H.	5	El espacio táctil (1920)
Weber, E.	1	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Weber, E.	2	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Weber, E.	6	El espacio táctil (1920)
Bernard, Cl.	6	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Bernard, Cl.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Bernard, Cl.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Condillac, E.	1	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Condillac, E.	1	Psicología fisiológica de la fam (1910)
Condillac, E.	3	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Condillac, E.	2	La base trófica de la inteligencia (1918)
Condillac, E.	1	El espacio táctil (1920)
Weir-Mitchell	1	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Weir-Mitchell, S.	6	El espacio táctil (1920)
Dr. Esquerdo, A.	3	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Dr. Esquerdo, A.	3	El espacio táctil (1920)
Hume, D.	5	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Hume, D.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)

Taula 10: Autors més citats dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder distribuïts per les obres en què apareixen (Continuació – I)

Autor	Número de cites	Obra en què apareix citat
Achúcarro, N.	5	La emoción (1919)
Ramón y Cajal, S.	1	Psicología de l'equilibri del cos humà (1908)
Ramón y Cajal, S.	2	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Ramón y Cajal, S.	1	La emoción (1919)
Ramón y Cajal, S.	1	El espacio táctil (1920)
Descartes, R.	1	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Descartes, R.	2	Psicología fisiológica de la fam (1910)
Descartes, R.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Descartes, R.	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Dr. López Ventura, G.	5	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Meissner, G.	1	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Meissner, G.	2	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Meissner, G.	1	Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)
Meissner, G.	1	El espacio táctil (1920)
Sant Tomàs	1	Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)
Sant Tomàs	3	La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)
Sant Tomàs	1	La base trófica de la inteligencia (1918)
Sherrington, C.S.	5	La emoción (1919)
Von Frey, M.	2	Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)
Von Frey, M.	3	El espacio táctil (1920)

Taula 10: Autors més citats dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder distribuïts per les obres en què apareixen (Continuació – II)

És important assenyalar que, si bé a les taules precedents hem presentat, com hem dit, els autors més citats dins l'obra psicològica de Turró, August Pi i Sunyer també té una presència que denota la col·laboració que ambdós van mantenir durant la seva trajectòria científica. De forma més concreta, el deixeble destacat de Turró, apareix citat en dues ocasions a *Orígenes del conocimiento: el hambre* (1916) - a les pàgines 24 i 28 respectivament - quan al primer capítol parla dels orígens fisiològics de la fam, tot fent al·lusió als treballs de Pi i Sunyer relacionats amb les correlacions i adaptacions motrius de l'aparell digestiu, així com dels

mecanismes humorals d'interrelació, aspectes tots ells que seran tractats a *La Unidad Funcional* però que ja havia presentat prèviament al *Primer Congrés de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias* celebrat el 1908.

Retornant a la Taula 10, veiem com els autors que apareixen citats en un major nombre d'obres es troben treballant dins l'àmbit de la fisiologia i la psicologia. Ens estem referint als fisiòlegs alemanys J. Müller i W. Kühne i al psicòleg W. Wundt. Així, Müller és tingut en compte per Turró sobretot a *El espacio tàctil* (1920) amb un total de 12 cites i a *La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz* (1909) amb 10 cites. Per la seva banda Kühne apareix a *Psicología de l'equilibri del cos humà* (1908) amb 7 cites. Finalment, Wundt és citat amb major freqüència a *Apuntes sobre la fisiología del cerebro* de 1883 (7 cites).

A la vista de les dades que acabem de comentar, queda de manifest el marcat caràcter fisiològic que té l'obra psicològica de Turró, aspecte que traspasa els altres membres de l'escola com tindrem ocasió de contemplar, amb un major deteniment, al capítol 6, el qual també és pot constatar si atenem ara a la Taula 11 on presentem les dades bàsiques dels autors que són citats per Turró.

Podem establir que les àrees de coneixement que nodreixen els escrits psicològics del nostre autor abasten els camps de la filosofia, la medicina, la fisiologia, la psicologia i la psicofísica, com es pot deduir de la filiació, per part dels autors que figuren a l'esmentada Taula. A excepció de la psicofísica es tracta d'uns camps que nosaltres també hem establert com a categories temàtiques dins la seva obra contemplada de forma global, als que faltaria afegir els aspectes relacionats amb l'estudi del sistema immunitari el qual, com vam veure al capítol anterior, tingué una important significació en la seva trajectòria científica i professional.

Autor	Naixement - Mort	Àrea de coneixement	Pais d'origen
Achúcarro, N.	1880-1918	Neuropsiquiatria	Espanya
Aristòtil	384-322 aC	Filosofia	Grècia
Bernard, Cl.	1813-1878	Medicina i Fisiologia	França
Ramón y Cajal, S.	1852-1934	Medicina i Histologia	Espanya
Condillac, E.	1715-1780	Filosofia	França
Descartes, E.	1596-1650	Filosofia	França
Dr. Esquerdo, A.	1853-1921	Medicina - Cirurgia	Espanya
Dr. López Ventura, G.	1865-1926	Medicina	Espanya
Golgi, C.	1843-1926	Medicina i Histologia	Itàlia
Von Helmholtz, H.	1821-1894	Fisiologia i Física	Alemanya
Hume, D.	1711-1776	Filosofia	Anglaterra
Kant, I.	1724-1804	Filosofia	Prússia
Kühne, W.	1837-1900	Medicina i Fisiologia	Alemanya
Lotze, R.H.	1817-1881	Filosofia i Fisiologia	Alemanya
Marañón, G.	1887-1960	Medicina i Endocrinologia	Espanya
Meissner, G.	1829-1905	Medicina i Fisiologia	Alemanya
Müller, J.	1801-1850	Fisiologia	Alemanya
Pavlov, I.P.	1849-1936	Psicofisiologia	Rússia
Richet, Ch.	1850-1935	Medicina i Fisiologia	França
Sant Tomàs	1225-1274	Filosofia	Itàlia
Sherrington, C.S.	1861-1952	Medicina i Fisiologia	Anglaterra
Von Frey, M.	1852-1932	Medicina i Fisiologia	Alemanya
Weber, E.	1795-1878	Psicofísica	Alemanya
Weir-Mitchell, S.	1829-1914	Neurologia	Estats Units
Wundt, W.	1832-1920	Psicologia i Fisiologia	Alemanya

Taula 11: Dades bàsiques dels autors més citats dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder

Un altre fet que es pot deduir de les dades mostrades a la Taula 11, és la contemporaneïtat de la majoria d'autors citats per Turró, qüestió que posa en relleu el coneixement de les obres que, pel cas de la medicina, la fisiologia i la psicologia de tall científic, s'estaven gestant al mateix temps que la seva. Així mateix, no escaparà al lector la influència francesa i alemanya, com també l'anglesa en l'obra de Turró, així com la consideració

que fa de les propostes provinents d'Espanya centrada en les figures d'Achúcarro qui es va centrar en l'àrea de la neuropsiquiatria; Ramón y Cajal de qui prendrà els seus ensenyaments histològics relacionats amb el sistema nerviós; finalment, a l'endocrinòleg madrileny G. Marañón el contempla des de les seves teories sobre l'emoció. En aquesta mateixa línia, apareixen les figures que Turró cita com a Dr. Esquerdo i Dr. López, metges que van treballar des de la cirurgia i la medicina respectivament.

En resum podem afirmar que la consideració de la vessant psicològica dins l'obra de Ramon Turró, atenent als autors que o bé inspiren, o bé serveixen de contrapunt a les teories per ell proposades, es mou entre dues coordenades bàsiques que podríem definir dins els àmbits mèdic-fisiològic i filosòfic. Així mateix, queda palès el coneixement que manega sobre les teories provinents bàsicament del continent europeu, i més concretament de la veïna França i d'Alemanya, a més a més, de les principals figures que dins Espanya també estan participant en el procés d'actualització de les matèries dedicades a les diferents especialitats mèdiques, però sobretot a la neurologia i l'endocrinologia, aspecte que entronca, com veurem, amb els interessos d'August Pi i Sunyer i que comparteix amb el seu mestre.

5.2.2. Anàlisi de cites dins l'obra psicofisiològica d'August Pi i Sunyer: les influències rebudes i la seva transcendència

Pi i Sunyer inicia la publicació de la seva obra científica pocs mesos abans d'obtenir la seva llicenciatura de Medicina, el 1899, tal i com explicàvem al capítol precedent, convertint-se en un extens recull de treballs, essent una de les característiques que comparteixen els tres membres de l'escola com ja hem apuntat.

Atenent a les línies temàtiques que vam definir al Gràfic 33 de l'esmentat capítol, els escrits que corresponen a l'obra psicofisiològica certament són minoritaris si els comparem amb els presentats en les altres

línies d'interès que conformen la seva obra. Concretament es tracta d'onze treballs que signifiquen el 3,6% del total de publicacions. No obstant, la repercussió que podem rastrejar en la posterior carrera científica d'Emili Mira, com tindrem ocasió de comprovar al pròxim capítol, sens dubte traspasa les dades merament quantitatives.

Per escometre l'anàlisi de les influències contingudes en l'obra psicofisiològica d'August Pi i Sunyer, ens hem basat en dos dels onze treballs que hem trobat dins aquest àmbit temàtic. Un d'ells és *La Unidad Funcional* (1918) ja que en ell es troben inclosos cinc articles dels que conformen aquesta categoria, tal i com explica el propi autor a l'inici del llibre. Per tant, el fet d'analitzar tots els escrits, desvirtuaria les dades.

L'altra obra que hem emprat en la nostra anàlisi és la transcripció d'una ponència que presentà en el *Primer Congrés Espanyol d'Higiene Escolar* que es celebrà del 8 al 13 d'abril de 1912 a Barcelona, que portava per títol: *Horas de recreo y estudio*.

Al contrari del que comentàvem en el cas de Turró en relació a l'absència d'un apartat de referències bibliogràfiques, Pi i Sunyer ens ha facilitat significativament aquesta tasca, ja que al final de cada capítol que conté *La Unidad Funcional* ens proporciona el llistat de referències que prèviament ha marcat en el text per mitjà de notes numèriques, a més a més d'un apartat de *Bibliografia General*. En canvi, en la ponència que hem esmentat, hem hagut de cercar les cites dins el text, ja que no conté cap apartat de bibliografia. Els resultats que hem obtingut després d'identificar els autors amb els quals Pi i Sunyer recolza les seves afirmacions es presenten a les Taules 12 i 13.

L'autor més citat que apareix a la Taula 12 és el propi August Pi i Sunyer (30 cites) ja que al llarg del llibre, va recomanant al lector l'ampliació de la temàtica desenvolupada a altres treballs seus que nosaltres hem classificat dins l'àrea de Fisiologia. Seguidament destaquen com autors més reproduïts per Pi i Sunyer el fisiòleg anglès E. H. Starling amb 12 cites, les mateixes que dedica al seu mestre Turró, i Pavlov que

apareix en 11 ocasions. Aquestes dades refermen l'estreta col·laboració que mantingueren Pi i Sunyer i Turró a la qual ens hem anat referint de forma contínua al llarg del treball.

Autor	Número de cites
Pi Suñer, A.	30
Starling, E. H.	12
Turró, R.	12
Pavlov, J. P.	11
Cannon, W. B.	9
Bayliss, W. M.	8
Bernard, Cl.	8
Gley, E.	8
Langley, J. N.	7
Sherrington, C. S.	7
Magnus, R.	6
Ramón y Cajal, S.	6
Verworn, M.	6
Wertheimer, E.	6
Abderhalden, E.	5
Bellido, J. M.	5
Boldireff, W.	5
Cohnheim, O.	5
Dogiel, A. S.	5
Driesch, H.	5
Loeb, J.	5
Loeb, L.	5
Marañón, G.	5

Taula 12: Autors més citats dins *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer

Tal i com hem vist pel cas de Turró, el seu deixeble comparteix els àmbits de coneixement en els que es mouen els autors citats, com són la fisiologia i la medicina, però a diferència del seu mestre, no veiem entre els personatges amb els que dialoga de forma més freqüent a *La Unidad Funcional* cap filòsof. Ens hem de desplaçar a l'Annex 9, on es pot consultar

el llistat complet d'autors distribuïts per capítols, per veure la una de les figures que dins el món filosòfic cita explícitament al capítol IX del llibre: Descartes.

Pel que fa a la ponència *Horas de recreo* podem seguir a la Taula 13 els sis autors que Pi i Sunyer cita, dins l'àmbit de la psicopedagogia de caire experimental.

Autor	Número de cites
Friedrich, J.	1
Höpfner, L.	1
Loewenthal, W.	1
Schmid Monnard, K.	1
Halle	1
Laser, G.S.	1
Wagner, L.	1

Taula 13: Autors citats dins *Horas de recreo y estudio* (1912) d'August Pi i Sunyer

En definitiva, podem afirmar que Pi i Sunyer, en dues obres, però sobretot en *La Unidad Funcional*, desenvolupa una visió de la psicologia amb un caràcter netament fisiològic, fruit de la seva formació i àmbit d'investigació científica – la fisiologia – amb una base mèdica que podem deduir, no només del contingut del llibre, sinó que també podem avalar a la vista dels autors amb els que contrasta les seves idees, la filiació dels quals es pot visualitzar a la Taula 14. Així, de forma semblant com ho fèiem en parlar de Turró, en el cas de Pi i Sunyer, queda palès el coneixement que té dels principals desenvolupaments mèdics i fisiològics d'autors contemporanis a ell, en la majoria dels casos procedents d'Alemanya i de França, a més d'Anglaterra i Estats Units, aspecte que denota la capacitat de traspasar fronteres i acollir el saber d'una forma àmplia. També com en el cas del seu mestre, contempla l'obra d'aquells metges que treballaren al país, com és el cas de Cajal i de Marañón.

Autor	Naixement - Mort	Àrea de coneixement	Pais d'origen
Abderhalden, E.	1877-1950	Bioquímica i Fisiologia	Suïssa
Bayliss, W. M.	1860-1924	Fisiologia	Anglaterra
Bellido, J. M.	1880-1952	Medicina i Fisiologia	Espanya
Bernard, Cl.	1813-1878	Medicina i Fisiologia	França
Boldireff, W. ⁷¹	?	Fisiologia	?
Cannon, W. B.	1871-1945	Fisiologia	Estats Units
Cohnheim, O.	1839-1884	Patologia experimental	Alemanya
Dogiel, A. S.	1852-1922	Histologia i Neurologia	Rússia
Driesch, H.	1867-1941	Biologia i Filosofia	Alemanya
Gley, E.	1857-1930	Medicina i Endocrinologia	França
Langley, J. N.	1852-1925	Fisiologia	Anglaterra
Loeb, J.	1859-1924	Biologia i Fisiologia	Alemanya
Loeb, L.	1869-1959	Medicina i Patologia Experimental	Alemanya
Magnus, R.	1842-1919	Histologia i Antropologia	Suècia
Marañón, G.	1887-1960	Medicina i Endocrinologia	Espanya
Pavlov, J. P.	1849-1936	Psicofisiologia	Rússia
Pi Suñer, A.	1879-1965	Medicina i Fisiologia	Espanya
Ramón y Cajal, S.	1852-1934	Medicina i Histologia	Espanya
Sherrington, C. S.	1861-1952	Medicina i Fisiologia	Anglaterra
Starling, E. H.	1866-1927	Fisiologia	Anglaterra
Turró, R.	1854-1926	Biologia, Veterinària, Filosofia	Espanya
Verworn, M.	1863-1921	Fisiologia	Alemanya
Wertheimer, E. ⁷²	?	Medicina i Fisiologia	?
Friedrich, J.	?	Pedagogia	Alemanya
Halle	?	?	?
Höpfner, L.	?	Pedagogia	Alemanya
Laser, G.S.	?	?	?
Loewenthal, W.	1850-1894	Medicina	Alemanya
Schmid Monnard, K.	1858-1903	Pediatria	Alemanya
Wagner, L.	?	Medicina	Alemanya

Taula 14: Dades bàsiques dels autors més citats a *La Unidad Funcional* (1918) i *Horas de recreo y estudio* (1912) d'August Pi i Sunyer

⁷¹ Sobre aquest autor no hem trobat informació personal. Deduïm que treballà dins l'escola de fisiologia russa atès el context en que el fa aparèixer Mira, però no disposem de les dades confirmatòries.

⁷² Malauradament no hem pogut localitzar aquest autor que Pi i Sunyer cita juntament amb Lapage, tot i que pel contingut de la cita, deduïm que es tracta d'un metge-fisiòleg que treballà sobre fisiologia de l'aparell digestiu, de forma contemporània al nostre autor.

Pel que fa als autors que Pi i Sunyer cita a la ponència *Horas de recreo* – els quals hem ombrejat en color verd a la Taula 14 – es pot comprovar com la majoria d'ells pertanyen al món de la pedagogia i de la medicina, qüestió que no ens ha de sorprendre si tenim en compte que la temàtica sobre la que versa aquest treball, s'encabeix de ple en l'esmentat àmbit pedagògic. En canvi, no hem estat capaços de trobar més informació sobre els mateixos.

De fet, la informació que hem presentat a la Taula, l'hem extret de llibre d'E. Claparède (1905) *Psicología del niño y pedagogía experimental* en el que Pi i Sunyer sembla haver-se inspirat per escriure l'obreta que aquí estem analitzant. Concretament cita a Friedrich, Höpfner, Laser, Schmid-Monnard i Wagner dins el context de l'estudi experimental de la fatiga mental en els escolars. Deduïm però, per les paraules tant de Pi i Sunyer, com de Claparède, que es tracta d'autors contemporanis. En canvi no hem localitzat a Halle, tot i que Pi i Sunyer el cita de forma conjunta amb Schmid-Monnard per la qual cosa interpretem que segurament es trobaria dins l'àmbit de la medicina o de la pedagogia.

A mode de resum direm que, segons l'anàlisi de cites que hem realitzat en la part de l'obra de Pi i Sunyer dedicada a la psicofisiologia, va rebre la influència del marc fisiològic-mèdic de la seva època, en la seva vessant experimental, en el qual tingué un paper rellevant l'estreta col·laboració amb Turró, denotant, a més a més, un caràcter obert a la rebuda de tot allò que s'estava treballant més enllà del territori català, característica que comparteix plenament amb el seu mestre com hem pogut comprovar.

Ara bé, hem d'admetre que la presència de la psicofisiologia dins el conjunt de l'obra de Pi i Sunyer, és quantitativament poc rellevant. Afortunadament, tenim la capacitat d'atendre a altres aspectes més enllà dels numèrics, els quals sens dubte són una eina imprescindible en la tasca que estem desenvolupant, com és la contemplació, en perspectiva, de la trajectòria seguida pels tres autors que protagonitzen el nostre treball. És

així com veiem la transcendència que l'aparentment petita obra psicofisiològica tingué per a la conformació de l'escola de psicologia que aquí estudiem.

5.2.3. Les cites presents en els treballs psicofisiològics d'Emili Mira i López: un punt de partida per al desplegament d'una obra psicològica

En abordar el conjunt de l'obra miriana vam deixar palesa la important diversificació d'interessos que suposa quan la comparem amb la dels seus predecessors Ramon Turró i August Pi i Sunyer. El mateix fet es dona quan es contempla de forma concreta els treballs que realitzà exclusivament en el terreny de la psicofisiologia, temàtica que com hem dit, significa un primer punt de trobada de l'escola de psicologia que estem analitzant.

Recordem que els inicis de la carrera científica i professional d'Emili Mira se situen al final de la segona dècada del segle XX, tot just quan també s'inicia el seu treball a l'Institut d'Orientació Professional, institució des de la que desplegarà la immensa majoria d'estudis teòrics de la seva etapa barcelonesa, així com la vessant aplicada que posà en pràctica amb escaiença.

Al Gràfic 53 del capítol 4, hem vist l'escassa rellevància que l'obra psicofisiològica té dins el global de treballs. Concretament, hem identificat 10 treballs que estarien directament relacionats amb aquesta temàtica, significant tan sols un 2,2% del total. No obstant aquesta evidència, no ens hem de limitar en exclusiva a les dades quantitatives ja que en abordar la lectura dels documents que completen l'obra miriana, ràpidament s'adverteix com l'enfocament fisiològic de la psicologia està present àdhuc en aquells treballs que, *a priori*, semblarien allunyats d'aquesta mirada.

Es podria qüestionar la nostra decisió de limitar l'anàlisi bibliomètrica de les cites contingudes en l'obra de Mira a l'apartat

psicofisiològic, tenint en compte, a més a més, la constatació de la seva poca representativitat que suposa en el conjunt de treballs, tal i com acabem de comentar. Si fos així, hauríem d'admetre la idoneïtat de tal qüestionament. Ara bé, en la nostra defensa – justificació si es vol – direm que hem procedit d'aquesta forma perquè si ens haguéssim plantejat la realització de l'anàlisi completa de les quatre-centes quaranta-vuit obres identificades, ultrapassariem l'objectiu d'aquesta tesi que no se centra en una presentació exhaustiva de les publicacions de Mira, sinó en l'anàlisi concreta d'aquelles coordenades que ens permetin establir les claus de conformació de l'escola de psicologia de Barcelona.

A tenor de les dades que hem anat desvetllant al llarg del nostre treball, pensem que la psicofisiologia es converteix en el punt de contacte dels tres autors i, per tant, creiem justificat el fet de partir des d'aquest punt de trobada per desenvolupar, finalment, les dades que la lectura complementària de les fonts documentals ens ha proporcionat.

Així doncs, a la Taula 15 presentem les obres que hem analitzat per obtenir les dades relatives a l'establiment de les influències rebudes pel nostre autor dins els seus treballs sobre psicofisiologia. Abans però, hem d'aclarir que cap d'elles presenta un apartat que reculli les referències bibliogràfiques explícites que Mira utilitza en el seu relat, raó per la que, com ja hem fet amb l'obra de Turró, hem hagut d'extreure els autors citats directament amb l'acurada lectura dels textos on apareixen.

Obra	Any de publicació
De la sensibilitat	1920
La bipolaridad emocional	1922
Las correlaciones somáticas del trabajo mental (Tesi Doctoral)	1923
Assaig psicològic sobre el dolor	1933

Taula 15: Obres d'Emili Mira i López emprades per a l'anàlisi de cites

El primer treball que veiem a la taula, *De la sensibilitat* (1920), apareix en dos articles a «La Revista», publicació que estava dedicada, fonamentalment, a aspectes literaris. Davant d'aquesta descripció, hom pot preguntar-se com s'encabeix una obra psicofisiològica dins l'interès literari que promouen les pàgines d'aquesta revista quinzenal que tingué una breu vida (1915-19125). Doncs bé, la resposta sorgeix tan bon punt s'accedeix a la seva lectura i es comprova com el treball té dues parts; una primera en la que Mira analitza la sensibilitat des d'una perspectiva (fisi)biològica, i un segon lliurament en el que ens parla de la sensibilitat en aquesta ocasió des d'una visió artística.

No obstant això, aquesta divisió que planteja a nivell descriptiu no ens ha de confondre i portar-nos a pensar que hi ha una tal divisió a l'hora d'escometre el tema que ens ocupa, ans al contrari, en cap moment abandona el nostre autor la seva visió *unitària* del concepte, qüestió que ens referma en la idea que venim defensant d'aquesta constant presència dels ensenyaments de Turró i Pi i Sunyer dins l'obra miriana.

El segon treball que hem emprat en la nostra anàlisi, *La bipolaridad emocional*, publicada a «Psiquiatria», estudia l'emoció des de la fisiologia. Seguidament ens trobem amb la seva tesi doctoral en el contingut de la qual no ens detindrem a parlar-ne aquí per significar una fita important en la configuració de l'escola, reservant-li l'espai que mereix al següent capítol.

Finalment, *Assaig psicològic sobre el dolor* que apareix a la «Revista de Psicologia i Pedagogia», és la darrera obra que hem contemplat en l'anàlisi de cites que estem realitzant en aquest apartat. Aquest article, al pas del temps, acabarà formant part de l'obra *Problemas psicológicos actuales* que Mira publica a Buenos Aires el 1940.

Entre els autors més citats dins l'obra psicofisiològica de l'autor, es troben els que figuren a la Taula 16. En tractar-se d'obres breus, el número de cites és significativament menor que les que hem trobat pels casos de Ramon Turró i Pi i Sunyer. Serà necessari però, revisar el total de cites que es poden consultar a l'Annex 10 per comprovar com van en la línia de

confirmar la nostra teoria sobre la influència que Mira rebé d'ells, qüestió que reprendrem al pròxim apartat.

Autor	Número de cites	Número d'obres en què apareix citat l'autor
Weber, E.	5	1
Cannon, W.B.	4	2
Jong, H. de	3	1
Kulenkampff, D.	3	1
Sherrington, C.S.	3	2

Taula 16: Autors més citats dins l'obra psicofisiològica d'Emili Mira i López

A la següent Taula es pot visualitzar l'obra concreta en què apareix citat cada autor.

Autor	Número de cites	Obra en què apareix citat
Weber, E.	5	Las correlaciones somáticas del trabajo mental (1923)
Cannon, W.B.	3	La bipolaridad emocional (1922)
Cannon, W.B.	1	Assaig psicològic sobre el dolor (1933)
Jong, H. de	3	Las correlaciones somáticas del trabajo mental (1923)
Kulenkampff, D.	3	Assaig psicològic sobre el dolor (1933)
Sherrington, C.S.	2	La bipolaridad emocional (1922)
Sherrington, C.S.	1	Assaig psicològic sobre el dolor (1933)

Taula 17: Autors citats dins l'obra psicofisiològica d'Emili Mira i López distribuïts per les publicacions en què apareixen

La medicina, la fisiologia i la psicofísica són els àrees de coneixement en les que s'ubiquen els autors més citats per Mira tal i com es pot veure a la Taula 18, essent la seva procedència Alemanya, Països Baixos, Anglaterra i Estats Units.

Autor	Naixement - Mort	Àrea de coneixement	Pais d'origen
Weber, E.	1795-1878	Psicofísica	Alemanya
Cannon, W.B.	1871-1945	Fisiologia	Estats Units
Jong, H. de	1895-1956	Fisiologia	Països Baixos
Kulenkampff, D.	1880-1967	Medicina	Alemanya
Sherrington, C.S.	1861-1952	Medicina i Fisiologia	Anglaterra

Taula 18: Dades bàsiques dels autors citats dins l'obra psicofisiològica d'Emili Mira i López

A més a més de les dades proporcionades pel buidament de les cites que apareixen dins l'obra psicofisiologia de Mira, hem d'afegir l'agraïment explícit que fa a Pi i Sunyer dins la seva tesi doctoral, qüestió que ens portaria a destacar, entre les influències rebudes, la del propi Pi i Sunyer, com així ho palesen les paraules que li dedica:

«Antes de entrar en la exposición detallada de nuestra técnica y resultados, séanos permitido, empero, expresar nuestro agradecimiento a cuantos han colaborado en estas investigaciones y en especial (...) a los profesores Dres. Pi Suñer, Bellido, Fano y Wayemburg» (Mira, 1923, p. 17).

5.2.4. La psicofisiologia com a nucli gestacional d'una escola

De les dades que hem presentat dins aquest apartat, referents a les influències rebudes pels integrants de l'escola que estem estudiant, podem destacar una sèrie de conclusions que tot seguit detallem.

Tal i com vam establir a l'inici d'aquest capítol, en observar les línies temàtiques en els que es pot dividir l'obra dels autors, vam determinar que eren dues les àrees en les que tots tres conflueixen; d'una banda l'espai dedicat a la *Crítica i Divulgació* d'aspectes relacionats amb diversos camps d'interès i per altra part la categoria que hem descrit com *Psicofisiologia*. Així mateix, hem palesat un punt de connexió entre els autors pel que fa als aspectes metodològics, tot i que marcant dues tendències diferenciades.

Dèiem al respecte que, mentre Turró i Pi i Sunyer s'acosten a la temàtica metodològica des d'una òptica netament teòrica i reflexiva, mentre que Mira ho fa des d'una vessant aplicada, certament orientada a la cerca de les eines de mesurament del psiquisme humà més adequades.

Dins la *Crítica i Divulgació* hem vist com Turró dedica un número important de treballs a la reflexió sobre temes que s'ubiquen dins la fisiologia, la medicina, la bacteriologia, la veterinària i la psicologia, mentre Pi i Sunyer, a més a més de la fisiologia i la medicina, s'endinsa també en el comentari de qüestions connectades amb la biologia, la immunologia i la psicofisiologia, així com en la divulgació de les trobades científiques dedicades a exposar els estudis més actuals sobre les matèries esmentades, a través de la informació sobre els congressos que es van celebrar i sobre les institucions des de les que es van dur a terme les investigacions científiques de les que era un gran coneixedor. Finalment, en Mira es constata una concreció cap al comentari directe i crític de les obres que, fonamentalment en matèria de psicologia, però també de fisiologia, representaven l'actualitat científica del moment.

Ultrapassant els treballs que acabem de mencionar, i centrant-nos en les investigacions dissenyades pels propis autors, és en la *Psicofisiologia* on trobem el punt de confluència de l'escola. En analitzar les influències rebudes en cada autor dins aquesta àrea temàtica, a través de la identificació de les cites que empren a l'hora de dissenyar els seus treballs, hem pogut determinar la medicina i la fisiologia com les fonts principals de les que es nodreixen els nostres autors. Així mateix, hem vist com hi ha una important presència d'autors alemanys i francesos entre els més citats, aspecte que denota el coneixement que tenien sobre la ciència que s'estava treballant a altres contrades més enllà de Catalunya, com també ho palesen les referències a autors espanyols com Cajal o Marañón, per citar aquells que són compartits per tots els membres.

A la Taula 19 que segueix, presentem les cites dels autors que coincideixen entre Turró i Pi i Sunyer d'una banda, entre Turró i Mira per

altra part, i també entre Pi i Sunyer i Mira. D'aquesta forma, queda palesa la nostra afirmació d'una arrel comuna entre tots tres, atesa la informació que utilitzen a l'hora de dissenyar els seus treballs sobre la temàtica psicofisiològica.

Autors compartits entre Turró i Pi i Sunyer	Autors compartits entre Turró i Mira	Autors compartits entre Pi i Sunyer i Mira
Achúcarro, N.	Aristòtil	Bayliss, W. M.
Bernard, Cl.	Beaunis, H. E.	Bechterev, W.
Boldireff, W.	Bell, C.H.	Bernard, Cl.
Bunge, R.	Bernard, Cl.	Bichat, J.
Cyon, E. de	Comte, A.	Cannon, W. B.
Descartes, R.	Goldscheider, A.	Dogiel, A. S.
Gley, E.	James, W.	Elliot, T. R.
Hartmann, E.	Magendie, F.	James, W.
Helmholtz, H.	Marañón, G.	Marañón, G.
James, W.	Sergi, G.	Mosso, A.
Kühne, R.	Sherrington, C.S.	Sherrington, C. S.
Loeb, J.	V. Frey, M.	Starling, E. H.
Marañón, G.	Weber, E.	Stewartt, R.
Müller, J.		Tarchanoff, J.
Pasteur, L.		Turró, R.
Pavlov, J. P.		Weber, E.
Pflüger, E. F.		Wertheimer, E.
Pi Suñer, A.		
Ramón y Cajal, S.		
Richet, Ch.		
Serrington, C. S.		
Vulpian, A.		
Weber, E.		

Taula 19: Autors citats dins l'obra psicofisiològica de Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López compartits en una comparativa per parells

Mirem però, quins són els autors que hem identificat, al mateix temps, als escrits dels tres integrants de l'escola. A tal fi hem dissenyat la Taula 20 on es poden contemplar les figures que compleixen aquest requisit, i que es poden reduir al fisiòleg d'origen francès Cl. Bernard – considerat el pare de la fisiologia experimental – al conegut psicòleg nord-americà W. James, a l'endocrinòleg madrileny G. Marañón i, finalment, a un dels màxims representants de la psicofísica – conjuntament amb G. Fechner – E. Weber.

Turró	Pi i Sunyer	Mira
Bernard, Cl.	Bernard, Cl.	Bernard, Cl.
James, W.	James, W.	James, W.
Marañón, G.	Marañón, G.	Marañón, G.
Weber, E.	Weber, E.	Weber, E.

Taula 20: Autors compartits per Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López dins l'obra psicofisiològica

L'observació de les dades contingudes a les Taules 19 i 20 posa de manifest com entre Turró i Pi i Sunyer la coincidència és més rellevant (23 autors citats) que si ho comparem amb els autors que citen Turró i Mira (13 autors) per un costat i Pi i Sunyer i Mira (8 autors) per l'altre, qüestió que no ens ha de sorprendre si atenem a la més estreta col·laboració que van mantenir entre ells Turró i Pi i Sunyer, com hem vingut explicitant al llarg del treball.

No obstant això, és evident que Mira també conserva punts de connexió amb els altres dos membres de l'escola. En aquest sentit hem de tenir present que hem analitzat una part de la producció científica de Mira que és minoritària en comparació amb el total, tenint el convenciment que si analitzéssim la seva obra al complet, sens dubte augmentaria el número de cites compartides, aspecte que ja hem palesat en abordar la lectura dels seus escrits però, que com ha hem comentat, no entraria dins els nostres objectius mostrar-les aquí.

La interpretació de les dades obtingudes en l'anàlisi bibliomètrica que hem mostrat al llarg del present capítol, ens condueix a concloure que medicina, fisiologia, psicofísica i psicologia – àrees que conreen els autors que Turró, Pi i Sunyer i Mira citen dins la seva obra psicofisiològica de forma conjunta – constituïrien els àmbits en els que connecten els tres membres de l'escola. Aquesta afirmació quedaria recolzada amb l'anàlisi del contingut dels escrits que hem llegit, essent totes dues metodologies – bibliometria i anàlisi de contingut⁷³ – les eines de les que ens han permès arribar a aquesta conclusió.

Ja hem apuntat però, que la influència fisiològica dels mestres de Mira, es deixarà notar en la pràctica totalitat de la seva obra, conferint-li un marcat caràcter experimental que el fa estar en comunió amb ells, com tindrem ocasió de comprovar tot seguit en abordar l'últim capítol de la tesi. Així, la fisiologia de caràcter experimental, es constitueix en el nucli gestacional de l'escola de psicologia de Barcelona.

⁷³ Som coneixedores de les actuals eines tecnològiques que estan dedicades a l'anàlisi de continguts de texts, emprant l'ordinador per arribar a una mesura objectiva i replicable a l'hora d'interpretar el contingut dels mateixos dins les ciències socials. Entre els programes informàtics que compleixen aquest comès es troben, entre altres, els Atlas.ti, Maxqda, Nudist o Kwalitan. En paraules de J. Andreu (2011) « (...) los mejores análisis de contenido actuales utilizan, en realidad, la técnica de la “triangulación” en la que se combinan los métodos de estadística multivariante (análisis de correspondencias múltiples, análisis factoriales...) con las técnicas cualitativas más sutiles (análisis de redes semánticas, análisis de intensidad y árboles jerárquicos,..). De este modo, la tecnología del análisis de contenido combina diferentes métodos de análisis tenidos habitualmente como antitéticos» (p. 9). Nosaltres hem optat per una anàlisi tradicional, consistent en l'acurada lectura i posterior interpretació de les veus que ens han parlat des dels nombrosos documents que componen l'obra de l'escola que aquí estudiem, no obstant això, hem apuntat aquesta tasca dins les *futures línies d'investigació* que presentem al final de la tesi. Pensem que l'aplicació d'aquest tipus de tecnologia pot ser un complement que ens ajudi a acabar de perfilar les conclusions a les que hem arribat per mitjans més convencionals.

Capítol 6. Els trets definitoris de l'Escola de Psicologia de Barcelona

El recorregut traçat fins arribar a l'últim capítol d'aquesta tesi doctoral, que tot just iniciem, ha estat llarg i intens, fent-se necessària una aturada que ens permeti contemplar, en retrospectiva, el paisatge pel que hem transitat i que ens ha conduït fins la delerada terra promesa on volíem dipositar els fonaments que hem anat recopilant pel camí, certament necessaris per a la construcció històrica de l'edifici de l'Escola de Psicologia de Barcelona.

Vam iniciar el nostre il·lusionat viatge presentant els antecedents intel·lectuals de l'Escola amb la intenció de copsar l'ambient cultural i científic que es respirava en el moment en què començava a enlairar-se la nostra disciplina psicològica, en la cerca de la seva independència dels postulats filosòfics que l'havien acompanyat des d'uns quants segles enrere. Concretament podríem parlar de vint-i-tres segles, que són els transcorreguts entre les primeres reflexions sistemàtiques sobre l'ésser humà que ens van transmetre els pensadors hel·lènics al segle V aC, fins les darreres dècades del XIX on situem, de forma consensuada entre els historiadors de la psicologia, els inicis dels plantejaments científics sobre el psiquisme humà.

Així doncs, la contemplació d'aquesta etapa prèvia a la consolidació de la psicologia com a disciplina científica, ens mostrarà un complex panorama polític i social característic de la convulsa Espanya vuitcentista al qual, òbviament, no escapà la societat catalana que deixà, a mans de l'emergent classe burgesa, la recepció de les noves idees científiques que, sovint amb timidesa, s'anaven introduint al país. Serà aquesta nova classe social la que, quan s'escaigui, crearà aquelles institucions que, al marge de les oficials, facilitaran l'acolliment dels nous enfocaments proporcionats per

la ciència, com hem pogut veure de forma detallada a la primera part d'aquest treball.

Després de mostrar el marc social i cultural des del que s'inicià la trajectòria de l'escola de psicologia de Barcelona, vam continuar el nostre itinerari fins arribar a la contextualització científica de l'obra dels nostres autors protagonistes – Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira – fent-los entrar en escena per mitjà de la presentació concisa de les seves biografies, tot deixant anotades les principals característiques que defineixen la seva idiosincràsia particular al capítol 2. És així com arribem a l'equador del nostre viatge, que situem a la segona part del treball, perseverant en la idea d'aplegar tots els materials necessaris per donar forma a l'escola de psicologia de Barcelona.

Ens vam plantejar la segona part de la tesi com un preàmbul a la presentació de l'escola, estant latent en el nostre ànim la intenció de desgranar els seus elements constituents, per després tornar a unir-los en un tot gestàltic que transcendís la mera suma de les seves parts estructurals. És per això que hem exposat, de forma individual per a cada autor, la que nosaltres considerem la seva contribució particular a la conformació de l'escola que estem estudiant, per mitjà de les dades que ens ha proporcionat l'acostament bibliomètric, a les seves respectives obres escrites les quals, en la nostra opinió, constitueixen un clar reflex dels seus pensaments.

Posteriorment, en una segona etapa d'anàlisi documental, hem procurat tornar a reunir els mateixos elements que hem presentat aïlladament, per tal d'identificar els punts de connexió necessaris per comprovar la tesi que aquí estem defensant, qüestió que hem abordat al capítol 5 i que ens proposem desenvolupar en les línies que segueixen.

Un cop detallada la ruta seguida fins aquí, és moment de fer un exercici de prospecció i explicar al lector els viaranyys pels que ens proposem continuar el nostre particular periple.

En una primera etapa ens plantegem posar de manifest quines són les coordenades que ens permeten parlar, amb propietat, de l'existència d'una determinada escola. És a dir, volem establir els criteris que ens han de servir per corroborar que l'obra, que ens llegaren els tres personatges que hem presentat al nostre treball, compleix amb els requisits que defineixen una escola de psicologia. En altres paraules, és el nostre desig que la tesi per nosaltres defensada surti victoriosa del debat al que pensem sotmetre-la al llarg del present capítol, raó per la que, de forma prèvia, han de quedar clarament explicitades les claus subjacents al concepte escolàstic.

Seguidament, i ja sense més dilacions, ens proposem establir un diàleg, el més fructífer que sigui possible, entre els tres protagonistes dels nostre treball, propiciatori per a l'establiment dels arguments que, provinents harmònicament de les seves tres veus, culminin en la creació d'una orquestra capaç d'interpretar la simfonia que van construir gràcies a les partitures que tan generosament van saber compartir entre ells i amb aquells que van voler seguir les seves acurades passes.

Per assolir aquesta missió, hem estructurat l'exposició del nostre relat, encaminat a la presentació dels principals trets de l'escola, en dos *tempos* diferenciats que signifiquen sengles definicions de les característiques que, de forma transversal, recorren les bases de la nostra escola de psicologia de Barcelona, trets que anirem desvetllant al subcapítol 6.2. Així, en un primer temps, prendrem en consideració el model de psicologia que defensen els autors, pel que fa a la metodologia que havia d'emprar la ciència psicològica, juntament amb la perspectiva des de la qual abordar l'estudi dels fenòmens psíquics. En un segon moment, reflexionarem al voltant de la teoria compartida sobre la unitat funcional com a nucli comú de l'escola.

6.1. Elements per la conformació d'una Escola

Al llarg del nostre relat històric hem anat fent referència, en repetides ocasions, a l'Escola de Psicologia de Barcelona, en el benentès de la seva existència, molt abans d'arribar a aquest capítol en el qual, *a priori*, ens hem plantejat confirmar-la. De fet, hem dedicat moltes pàgines a la preparació de l'apartat final que ens ocupa, mantenint al lector en la intriga per comprovar la veracitat d'aquesta afirmació, tal i com hem anant promentent als capítols precedents.

Hem de reconèixer que pot resultar paradoxal, fins i tot agosarat, el fet d'haver explicitat d'una forma tan manifesta el que segurament hauríem d'haver reservat fins a la confirmació de la nostra tesi. Doncs bé, al respecte hem de dir, si se'ns permet un gest vindicatiu que, en dates molt properes a l'època en que es desenvolupa l'esmentada escola, ja se'n parlava entre aquells qui van escometre la tasca d'exposar les dreceres per les que circulaven els plantejaments de la «nova» psicologia. És aquest el cas de J. V. Viqueira qui, al llibre *La psicología contemporánea*, publicat el 1930 – sis anys després de la seva prematura mort – afirmarà:

«Un núcleo independiente lo ha tenido la nueva Psicología en Barcelona. En esta Ciudad es su representante más antiguo Turró, que comenzó trabajando en el Laboratorio de Psicología Experimental de Francfort, en el Main, y que publicó su libro sobre *Los orígenes del conocimiento* (el hambre) en alemán (1911) y, después, en francés, catalán y castellano. Junto a Turró ha de citarse al joven investigador Mira, psicólogo del Instituto de Orientación Profesional, que costean la Diputación provincial de Barcelona y el Ayuntamiento de dicha ciudad.» (p. 60)

En les paraules de Viqueira queda patent, doncs, que la constatació de la conformació d'una escola de psicologia a la capital catalana, no

admetia dubtes per als observadors del desenvolupament de la ciència psicològica que, de forma coetània a Turró i a Mira, escometien la tasca de començar a historiar-la. Vet aquí una de les principals fonts d'inspiració que ens han encoratjat a manifestar-nos obertament pel que fa a l'existència de l'esmentada escola.

Ara bé, superats els primers instants de gaubança motivats per aquesta troballa, ràpidament ens assalten dos dubtes fonamentals; d'una banda ens preguntem per la colpidora absència d'un dels membres de l'escola a qui nosaltres hem considerat, en tot moment, com la baula que li confereix una continuïtat dins el seu eix evolutiu, que no és altre que August Pi i Sunyer; la segona qüestió que se'ns presenta ens porta a intentar explicar-nos quines eren les condicions que, a judici de Viqueira, havia de complir la relació establerta entre Turró i Mira perquè pogués parlar amb tanta contundència d'una escola de psicologia barcelonesa.

La lectura de *La psicología contemporánea*, lluny d'aclarir els nostres dubtes, obre nous interrogants ja que, pel seu autor, la psicologia experimental a Espanya – apartat en el que trobem la cita que hem exposat – està liderada per Simarro, a qui dedica un extens i exhaustiu relat, en el que destaca la seva important labor acadèmica i científica, a més a més de presentar àmpliament el seu pensament psicològic.

Per descomptat, compartim amb l'autor la rellevància que dóna a la figura de Simarro, però hem notat a faltar un major aprofundiment en la implicació de Turró en aquest procés, qui en l'època en què s'inscriu aquest llibre, és una figura reconeguda dins l'ambient cultural i científic. En canvi, el «joven investigador Mira», qui es troba treballant a l'Institut d'Orientació Professional, ja gaudeix d'un reconeixement de la seva tasca psicològica, com el mateix Viqueira posa de manifest. Una possible explicació d'aquest fet seria la ubicació de l'escola psicològica de Barcelona des d'una perspectiva geogràfica, però sense arribar encara a aprofundir en la continuïtat del pensament entre els seus integrants,

qüestió que d'haver-se realitzat, amb molta probabilitat hauria evidenciat el perfil de Pi i Sunyer.

Per resoldre el primer dubte, és a dir, la concreció de l'escola de psicologia de Barcelona en les figures de Turró i Mira, passant desapercebut August Pi i Sunyer, creiem que aquest es dissipa atenent a les argumentacions que hem anat exposant al llarg del nostre treball, relatives a l'estreta col·laboració que mantingué amb el seu mestre Turró, així com a la influència que exercí sobre Mira, aspectes tots ells en els que aprofundirem al pròxim apartat.

El segon interrogant, el qual hem plantejat sobre els criteris que possibiliten la conformació d'una escola, haurem d'investigar-lo amb més deteniment, ja que més enllà de la ubicació geogràfica, creiem que és necessari definir rigorosament les claus que ens permetin substantivar com a «escola» la tasca desenvolupada per un determinat grup d'investigadors.

6.1.1. Els criteris subjacents al concepte d'Escola

Dèiem al capítol 3 d'aquest treball, en prendre'ns un *obligat recés* per debatre la vigència del concepte d'escola, que el terme ve caracteritzat per una polisèmia que, sens dubte, dificulta el significat concret que li assignem. Vam establir llavors que el concepte d'escola que nosaltres maneguem, es deriva de dos aspectes molt concrets que representen sengles variants semàntiques; d'una banda, al treball relativament estable que realitza un grup d'investigadors; per altra part, atenent a les produccions intel·lectuals que, de forma col·lectiva, s'ubiquen en una determinada institució acadèmica o professional.

Creiem però, que existeix un element fonamental que és el que veritablement dóna sentit a una determinada escola, i és el fet de compartir una mateixa línia de pensament i unes determinades pràctiques

metodològiques que proporcionin la cohesió necessària per permetre dues accions; d'una banda contribuir a la transformació de la disciplina en la que treballen els membres de l'escola; i d'altra banda, complementàriament, possibilitar l'evolució i transformació del pensament que manté en connexió als seus integrants per concórrer al seu creixement.

Establert així, l'eix principal sobre el que descansa el nostre concepte d'escola, restaria pendent la concreció i objectivació del procediment a seguir en ares a facilitar la tasca de contrastació d'aquelles persones expertes en la història de la nostra disciplina psicològica que desitgin entaular el diàleg, d'altra banda necessari, al temps que enriquidor, per aportar els matisos que, sens dubte, admet el nostre enfocament.

Som partidàries de la contemporització d'almenys dues eines que nosaltres considerem bàsiques per a la investigació històrica que són, d'una banda l'anàlisi bibliomètrica aplicada als documents originals dels autors i, d'altra, la contrastació dels treballs previs, això és, de les fonts secundàries que ja han realitzat la tasca de posar en relleu les possibles connexions entre els autors estudiats.

A l'exposició del procediment que hem seguit nosaltres per confirmar l'acompliment dels dos criteris que acabem d'explicitar, aplicats al cas de l'Escola de Psicologia de Barcelona que estem estudiant, és al que dedicarem els pròxims paràgrafs.

6.1.1.1. Les institucions com a elements cohesionadors d'una escola

La presentació que hem fet al capítol 2 del marc científic que acull l'escola de psicologia de Barcelona, en el període que transcorre entre els anys finals del segle XIX i l'esclat de la guerra civil espanyola, ha suposat un primer acostament a l'estudi de les coordenades sobre les que es gestà

l'Escola. L'hem dut a terme explicant les idiosincràsies biogràfiques dels tres autors protagonistes – Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira – acompanyades dels esdeveniments socials, culturals i polítics que, sens dubte, van incidir en les seves trajectòries científiques i personals.

La revisió dels treballs que s'han dedicat a desgranar les particulars vivències dels personatges ubicades en els àmbits des dels quals desenvoluparen les seves directrius científiques i professionals, ha estat la principal eina que ens ha proporcionat el suport necessari per escometre la tasca de posar en escena els protagonistes d'aquesta història que estem relatant.

Com a resultat, ens hem vist gratament recompensades amb la constatació d'un dels criteris que hem establert com a requisit per a la confirmació de l'existència d'una escola de psicologia a Barcelona. Ens estem referint a la determinació de les institucions des de les quals van projectar el seu treball científic, tant en el seu període de formació, com en la posterior pràctica investigadora i professional, constituint-se en els llocs d'intercanvi dels seus coneixements, espais facilitadors, al mateix temps, de les seves fructíferes trobades. En aquest sentit, és important remarcar el mestratge que Turró exercí sobre Pi i Sunyer, i aquest últim sobre Emili Mira.

Així hem vist com, una de les primeres institucions per les que transitaren els tres autors, va ser la *Universitat de Barcelona* que els acollí, en diferents etapes, a les aules habilitades per a l'ensenyament de la medicina, matèria formativa que compartiren i a la que dedicaren una bona part de les seves carreres científiques.

El *laboratori*, entès en un sentit ampli com a espai dedicat a la investigació i experimentació, sota condicions controlades, de diversos aspectes pertanyents a diferents àmbits de coneixement, es constitueix en un altre punt de trobada pels nostres autors. Així, el laboratori clínic habilitat dins la càtedra de patologia que regentava Jaume Pi i Sunyer a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, li permeté a Turró

desenvolupar bona part dels seus inicials treballs bacteriològics a partir del 1885 quan es trasllada a Barcelona després de la seva estada madrilenya que ja hem comentat.

Un treball que facilità el seu contacte amb la família Pi i Sunyer, impactant ja en la seva infantesa al nostre segon protagonista, August Pi i Sunyer, com ell mateix reconeixia en recordar la figura de Turró en les visites que feia a la casa familiar, com hem vist al capítol 2. L'ambient familiar que envoltava a Pi i Sunyer, sens dubte deixà la seva petja, de forma que ben aviat, començaria les seves visites al Laboratori Microbiològic Municipal al que es traslladà Turró en desaparèixer, prematurament, en Jaume Pi i Sunyer i el seu laboratori.

Anys més tard, serà el propi August Pi i Sunyer qui cercarà les condicions necessàries per a la creació de les instal·lacions adequades per a complementar l'estudi de la fisiologia que venia realitzant com a docent a la Universitat de Barcelona, donant lloc a l'*Institut de Fisiologia* que començarà la seva singladura el 1920 com hem vist desenvolupat al corresponent apartat. Ens trobem així davant una altra institució que reuneix els nostres autors protagonistes. Com ja hem explicat, a l'institut es donaven cita els col·laboradors de Turró al Laboratori Municipal, a més a més dels qui treballaven directament amb Pi i Sunyer al propi Institut i dels estudiants que estaven sota la seva tutela a la universitat, essent aquest el cas de Mira.

Convençudes de la influència que la forma de treballar d'August Pi i Sunyer en el disseny experimental de les investigacions científiques que liderava des de l'Institut exercí en la figura de Mira, no ens ha de sorprendre la creació d'una altre organisme que vindria a engrandir el llistat d'institucions des de les que es projectà l'Escola. Ens estem referint a l'*Institut d'Orientació Professional* des del qual Emili Mira desplegarà la seva obra psicotècnica, tractat àmpliament al capítol 2 d'aquest treball.

6.1.1.2. Una línia de pensament comú: l'estabilitat d'un treball compartit

Reprement la nostra afirmació relativa a la necessitat de contemporitzar les dues eines que hem esmentat – l'anàlisi bibliomètrica de les fonts originals dels autors i la revisió de les fonts secundàries dedicades a l'estudi de les seves obres – a la segona part del treball, i de forma més concreta al capítol 4, hem abordat una primera aproximació bibliomètrica a les dades obtingudes de la nostra cerca documental, el resultat de la qual ve a complementar la confirmació de la configuració d'una escola de psicologia barcelonesa, com veurem tot seguit.

La primera qüestió que hem palesat és l'ampli espai que tots tres autors van dedicar a la publicació dels seus treballs, com es desprèn de les xifres que hem manegat en la nostra anàlisi. Estem parlant d'un total de tres-centes trenta-tres publicacions de Turró, tres-centes tres de Pi i Sunyer i quatre-centes quaranta-vuit pel cas de Mira. Es tracta, a més a més, d'una obra molt acurada i rigorosa com s'aprecia en accedir al seu contingut. Per tant, atesa l'extensa producció intel·lectual, mantinguda al llarg del temps, com hem pogut veure als Gràfics 23, 49, 92 i 93 que hem inclòs al quart capítol, ens veiem autoritzades a confirmar l'estabilitat en el treball dels autors que havíem definit com a criteri subjacent al concepte d'Escola.

Així mateix, per mitjà de la determinació, per a cada autor, dels interessos científics que van conrear, afegim un nou element que incideix en la constatació de la conformació de l'esmentada escola. I ho fem des de la posició que ens ha permès comprovar que es donen unes temàtiques compartides per tots tres autors, tot i conservar la seva idiosincràsia, quan es contemplen de forma individual. D'aquesta manera, en la nostra anàlisi del conjunt de l'obra escrita dels autors, vam identificar les diferents àrees temàtiques en les que treballaren i que hem presentat abastament al capítol 4, arribant a la conclusió que serà l'afany divulgatiu i l'estudi de la

fisiologia, els punts de connexió entre tots tres, juntament amb el rigor científic i experimental que van imprimir als seus treballs.

En una segona fase de l'anàlisi bibliomètrica aplicada als documents originals que hem comentat, hem tractat de reunir les dades que en un primer moment vam presentar de forma separada, per ubicar d'una forma més clara, les connexions que hem pogut comprovar entre els integrants de l'escola, pel que fa a les línies temàtiques en les que es poden classificar les seves respectives publicacions. Els resultats els hem presentat a la Taula 7 que figura al capítol precedent, ja dins la tercera i última part d'aquesta tesi doctoral, on es pot veure de forma gràfica, els camps d'investigació que van compartir, destacant del conjunt, com hem dit, l'àmbit de la psicofisiologia.

Per completar la nostra dissertació sobre els diferents elements que es troben subjacents al concepte d'escola que nosaltres defensem, ens faltaria determinar quina va ser la línia de pensament comuna que van compartir els autors.

Per les característiques del nostre treball d'investigació, ubicat en el marc de la història de la psicologia, nosaltres ens centrarem en l'àmbit psicològic, ja que no hem d'oblidar que l'escola, considerada de forma unitària, es mou entre la medicina, la fisiologia, la filosofia i la psicologia, tal i com ja hem anat comentant. De cara a la demostració de la nostra tesi, ens interessa, fonamentalment, conèixer les teories que es descriuen als escrits que precisament hem analitzat.

Al nostre parer, existeixen diverses formes d'estudiar les implicacions que un treball concret ha pogut tenir en el desenvolupament d'una àrea de coneixement determinada. Un possible abordament pot ser l'aplicació de tècniques bibliomètriques que posin en relleu la presència dels autors influents en una disciplina científica, a través de la identificació dels mateixos per mitjà de les referències bibliogràfiques emprades en al construcció de les produccions intel·lectuals d'aquells qui treballen en l'esmentada disciplina.

Des d'una altra perspectiva, es pot rastrejar l'evolució d'un tema concret al llarg del seu esdevenir històric, atenent a les diferents concepcions que sobre el mateix s'han produït durant les diferents etapes per les que ha passat, tot palesant les transformacions sofertes, fins arribar als postulats analitzats per tal de poder establir les seves repercussions dins l'àmbit en el qual s'encabeix.

Nosaltres hem optat per una tercera via que, si bé requereix d'una àrdua tasca de lectura i interpretació, tant dels documents originals dels autors, com de les fonts secundàries que puguin existir sobre el tema en qüestió, pensem que aporta una idea clara, si més no, en una primera aproximació, de les innovacions que hagin pogut aportar per al desenvolupament de la disciplina a la qual representen. En definitiva, el que ens estem plantejant, es conèixer la línia de pensament.

Els subcapítols que segueixen són els encarregats de mostrar els trets definitoris de l'Escola de Psicologia de Barcelona, presentant les coordenades sobre les que pivoten les principals aportacions dels nostres autors a la psicologia de caràcter científic que s'esdevingué en territori català.

Com tindrem ocasió de comprovar als pròxims apartats, nosaltres hem identificat els següents aspectes que defineixen les principals característiques de l'escola: d'una banda, el model de psicologia a seguir, sustentat sobre una perspectiva fisiològica i una metodologia experimental; seguidament, la concepció que sobre la naturalesa de l'humà, comparteixen els tres autors. Finalment, un darrer eix està referit a la teoria psicològica compartida pels integrants de l'escola prenent, com a punt central, la idea d'unitat funcional, amb un destacat protagonisme dels aspectes relacionats amb el moviment i l'equilibri, com a elements indispensables en la interacció de l'individu amb al seu medi.

6.2. Perspectiva fisiològica i metodologia experimental com a punts de partida d'una obra psicològica

En diverses ocasions hem assenyalat, al llarg del nostre treball, el paper fundacional que a nivell intel·lectual tingué Ramon Turró sobre l'Escola de Psicologia de Barcelona. La nostra afirmació descansa sobre el que podríem considerar una doble influència exercida en els estudis que posteriorment realitzarien els altres dos membres de l'escola. Es tracta, per una part, de la metodologia de caire experimental per la que apostà el nostre autor a l'hora de dissenyar els treballs d'investigació ubicats dins l'àmbit científic; per altra banda, i directament relacionada amb la primera influència que hem descrit, es trobaria una directriu objectivista per a la psicologia que ha de cedir el terreny de l'especulació filosòfica a la contemplació dels aspectes metafísics de l'existència humana.

Cada membre de l'Escola però, tindrà el seu comès particular en la conformació de la mateixa. Si per Ramon Turró hem ressaltat el rol de precursor intel·lectual, per August Pi i Sunyer podem establir una doble participació en el procés com a continuador del pensament biològic del seu mestre portat al laboratori per a la seva demostració experimental i com a element de transició cap al tercer integrant de l'escola. Finalment, Mira adoptaria una posició encaminada a l'ampliació dels àmbits d'actuació de la psicologia, així com a l'aplicació pràctica dels coneixements que se'n derivarien.

La nostra intenció és presentar, en les línies que segueixen, com s'esdevé el procés que hem descrit al paràgraf anterior utilitzant les veus dels protagonistes que ens van transmetre a través dels seus escrits. Com a pas previ al desenvolupament de la tasca que ens hem plantejat, creiem necessari fer una sèrie de puntualitzacions de caire procedimental que ens ajudin a clarificar el procés que hem seguit a l'hora d'abordar aquest apartat, així com els criteris adoptats per a la seva exposició.

Tal i com hem remarcat a l'apartat introductori de la present tesi doctoral, trobem una àmplia literatura, dins l'àmbit de la història de la psicologia, dedicada a la presentació exhaustiva del pensament psicològic que conté l'obra, tant de Ramon Turró, com d'Emili Mira, i en menor mesura d'August Pi i Sunyer per tenir aquest últim una major presència dins els estudis històrics sobre la medicina que no pas sobre la psicologia. Per aquesta raó no entra dins els nostres objectius tornar a incidir en aquests aspectes abastament tractats. El que pretenem és establir directament un diàleg, a tres veus, entre els autors protagonistes, per tal de palesar els punts de connexió entre ells.

D'altra banda hem de fer menció, reiterant-nos en el que ja hem anat comentant, de l'amplitud que presenta l'obra escrita dels tres integrants de l'e que aquí analitzem, a més a més de la diversitat temàtica que conté i que hem explicat a la Part II d'aquest treball. El fet que acabem de descriure, unit a les singularitats que presenta cada autor, ens obliga a explicitar quins són els documents originals que, com a eina principal d'anàlisi, ens han servit per abordar el present apartat.

Al respecte hem de recordar al lector que la gènesi de l'escola psicològica que aquí presentem té lloc durant els últims anys del segle XIX i els primers del XX coincidint amb l'inici de la carrera científica de Ramon Turró, estenent-se fins el final de la guerra civil amb la partença de Pi i Sunyer i Mira, essent aquest el període en el que ens centrem per escometre el nostre treball. Per tant, no és la nostra intenció abordar la continuació de l'escola a terres sud-americanes que duran a terme els nostres autors exiliats, tot i que, sí que hem recollit els treballs que hi realitzaren. Així, hem proposat aquesta tasca dins les *Línies Futures d'Investigació* que es poden veure a l'apartat corresponent de la nostra tesi doctoral.

Ara bé, en el cas d'Emili Mira, ens ha estat necessari revisar alguna de les obres que elabora durant la seva estada a Sud-Amèrica ja que, en el seu afany divulgador, recollirà alguns aspectes, tant teòrics com aplicats,

que en realitat tenen el seu origen al treball desenvolupat des de l'Institut d'Orientació Professional a Barcelona.

Per una altra banda hem de fer esment a la concreció que hem realitzat sobre les línies temàtiques en les que coincideixen els nostres autors al capítol precedent (vegi's la Taula 7), segons la classificació que hem proposat, arribant a la conclusió que és dins l'àmbit de la *Crítica i Divulgació*, però sobretot en el de la *Psicofisiologia*, per la repercussió que tindrà per l'escola, on trobem els punts de connexió que ens permeten parlar d'una obra comuna. Doncs bé, partirem d'aquesta zona de contacte entre els autors per acabar de precisar quins són els aspectes compartits des d'aquest punt de vista.

6.2.1. Ciència i psicologia: Les reflexions epistemològiques de l'Escola de Psicologia de Barcelona

Sota els auspicis de la Societat Catalana de Biologia, Ramon Turró s'encarregà d'impartir un curs sobre diversos aspectes filosòfics a l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1917. Posteriorment, recollirà els continguts del mateix en el seu llibre titulat *Filosofia Crítica* (1919), en el qual, d'antuvi, Turró convida a la següent reflexió:

«Quizá el anuncio de este cursillo haya dejado en algunos un sentimiento de asombro, porque semeja extraño de la Sociedad de Biología disertar de Filosofía Crítica. Suele creerse, entre los que se dedican a investigaciones biológicas y a todo linaje de investigaciones experimentales, que la Filosofía en nada se compadece ni se relaciona con ellas. Cierto que para entregarse a esta labor no es menester ser filósofo; pero esto no significa que la ciencia experimental se halle desligada de la Filosofía. Las investigaciones experimentales presuponen ciertos conocimientos de naturaleza filosófica. El biólogo, cuando investiga, no sabe por qué los da por supuestos; al examinarlo descubre una

relación íntima, un vínculo muy estrecho entre la manera de proceder del que investiga y las cuestiones que estudia la verdadera Filosofía (...) La ciencia, pues, que estudia estas cosas que da por supuestas el investigador, y no sabe por qué, es lo que se llama *Filosofía*, considerada en su sentido más amplio, no en un aspecto mezquino y cominero» (Turró, 1919, pp. 85 i 89).

Quedaria evidenciada, doncs, la importància que Turró atribueix als conceptes filosòfics que es troben subjacents a les investigacions experimentals, fins al punt que, els darrers anys de la seva carrera científica, els dedicà en exclusiva a la reflexió filosòfica.

Amb respecte la psicologia, amb el to crític que el caracteritza, el nostre autor posa de manifest la llunyania que encara presenta amb respecte les altres ciències com la fisiologia o la química, descrivint una situació en la que els pioners de l'experimentació psicològica – Wundt i Pavlov – no haurien clarificat suficientment la forma d'aplicar la metodologia experimental a la nova psicologia científica, tal i com ens explica a les següents línies:

«Guillermo Wundt proclamó la necesidad de experimentar los fenómenos psíquicos, y no explicó cómo y de qué manera podía lograrse esta experimentación, y de aquí resultó que todos la entendieron a su arbitrio y todos la experimentaron según se les antojaba. Treinta y cinco años del pretendido trabajo experimental no han creado todavía ni una sola ley definitiva, ni mecanismos explicativos de una clase de fenómenos universalmente aceptados, ni mucho menos un cuerpo de doctrina sólido admitido como patrimonio científico de todos. Todavía no poseemos una psicología experimental pobre o rica, como existe una fisiología o una química; hay escuelas que experimentan a su modo y psicólogos que tienen y defienden su punto de vista particular (...) Juan Pavlov, desde la eminente tribuna del Congreso de fisiólogos celebrado en Kröninghen, afirmó, con el beneplácito de cuantos le escuchaban, que la Psicología experimental no es una ciencia

que pueda cultivarse austeramente, sino una suma de disquisiciones personales sin valor alguno. Todos hablan con acritud y desdén de esta ciencia en plena crisis, tan trompeteada en otro tiempo» (Op. cit., pp. 192-193).

Compartint la visió de Turró, sobre la crisi en la que es troba la psicologia, Pi i Sunyer incideix en la necessitat de dotar d'objectivitat els estudis relacionats amb la psique, considerant que només és una qüestió de temps la possibilitat d'arribar a l'explicació del fenomen psíquic des d'una perspectiva netament científica, si bé deixaria reservat un espai a la reflexió, fora de l'àmbit de la ciència, per aquells aspectes relacionats amb les eventualitats pròpies del viure, com així ho palesen les següents paraules:

«En realidad no existen más que dos ciencias, correspondientes a dos maneras de ver: la mecánica, para la observación objetiva, y la psicología introspectiva. Con la primera día llegará, probablemente, que lo explicaremos todo, incluso la inteligencia y las acciones voluntarias de los demás, tal como hoy, por ejemplo, interpretamos mecánicamente los tropismos de los protozoarios. Y entonces nos lo explicaremos todo por mecanismos...Todo, menos la tragedia del destino humano.» (Pi i Sunyer, 1918, p. 309).

Podem afirmar doncs, que per Turró, com també per August Pi i Sunyer, el camí que ha de seguir la psicologia ha d'estar guiat pels postulats de la ciència objectiva, enfocada a l'experimentació com a legitimadora d'uns resultats vàlids, emmirallant-se en els procediments seguits per disciplines com la fisiologia o la química. Aquesta visió quedarà complementada amb la posició que al respecte prendrà Emili Mira, presentant una clara continuïtat amb el pensament de l'escola, quan pretén situar la psicologia com una branca de la biologia, qüestió que aborda, entra d'altres, dins l'exposició de les principals característiques del conductisme de Watson:

«La psicología conductista considera uno de sus capítulos obligados el estudio *fisiológico* de los órganos receptores y sus estímulos, de las bases neuro fisiológicas de acción y de los órganos de respuesta (...) apuntaremos nuestra satisfacción de ver cómo, por primera vez en la psicología, figura – en la obra de WATSON – el estudio de las glándulas endocrinas y de los reflejos córtico-secretores, por ejemplo, con mayor extensión que el capítulo histórico, dedicado siempre a contarnos la serie, tan larga como inconexa, de especulaciones psico-filosóficas que han y siguen mixtificando a esta rama de la Biología⁷⁴» (Mira, 1921, p. 287).

Es fa necessari aclarir però, que la concepció sobre la psicologia que ostenta Mira, no descansa exclusivament en la psicologia objectiva proposada pel conductisme que exposa a la cita anterior. El caràcter integrador que acompanya, de forma constant, els plantejaments científics de l'autor, l'empeny a cercar els possibles punts de connexió en els que es poden retrobar diferents postures teòriques.

Per aquest motiu, si bé està d'acord en l'abordament fisiològic de la conducta humana promulgat per Watson, no vol deixar al marge l'estudi dels fenòmens psíquics, això sí, sempre contemplant la perspectiva biològica sobre la que s'ha de sustentar. En aquest sentit, ens ha semblat oportú recuperar un fragment del *Manual de Psicología Jurídica*⁷⁵ on presenta, al primer capítol, una amplia informació sobre els diferents corrents psicològics de l'època, dels quals era un excel·lent coneixedor:

«La explicación de la diferencia existente entre la que podríamos denominar psicología clásica o filosófica (que es la hasta hace poco estudiada en los centros oficiales) y la psicología moderna o biológica es bien sencilla: la primera creía que su objeto de estudio era el *alma*; la segunda, más modesta, se contenta con investigar los *fenómenos psíquicos*,

⁷⁴ La cursiva és de Mira.

⁷⁵ Elaborat el 1932, Mira el torna a editar el 1945, si bé, com apunta Munné (1997), no presenta variacions fonamentals en el seu contingut.

es decir, el conjunto de *hechos* que forman, subjetivamente, nuestra experiencia interna⁷⁶» (Mira, 1932/1980, p. 8).

Fetes aquestes consideracions, podem concloure que l'escola de psicologia barcelonesa dedicà un espai important a debatre quins eren els criteris que havien de guiar els plantejaments psicològics. Van estar d'acord en què la via a seguir era la de la ciència, deixant de costat les disquisicions especulatives que consideren els nostres autors estèrils per a l'avenç de la disciplina. Així mateix, van pensar que podien trobar un model a seguir en els procediments que altres ciències ja consolidades – com la fisiologia o la química – venien practicant amb uns resultats clarament propiciadors del seu constant avenç.

Tant Turró com Pi i Sunyer, consideren que les propostes provinents de la inicial psicologia científica, representada per les figures de Wundt i de Pavlov, no acaben de satisfer aquestes necessitats. Mentre el primer, a criteri dels nostres autors, no clarifica de forma suficient la forma d'aplicar la metodologia experimental per la que advoca, el segon, si bé transcendeix les dificultats presentades pel mètode introspectiu en dotar d'objectivitat els seus experiments, presenta la limitació que comporta obviar l'element psíquic dels seus dissenys d'investigació.

Per la seva part, Emili Mira, en la línia de l'escola de psicologia en la que l'ubiquem, està d'acord amb la necessitat d'equiparar la psicologia al nivell de les ciències convencionals amb una trajectòria més àmplia, pel que fa a l'aplicació dels postulats experimentals, encabint-la dins l'àmbit de la biologia. De la mateixa forma, està disposat a acceptar el segell d'objectivitat que el conductisme de Watson imprimí a la psicologia. En canvi, d'acord amb Turró i Pi i Sunyer, pensa que és ineludible la inclusió del fenomen psíquic en els postulats de la psicologia amb les corresponents garanties de científicitat, aspecte que, des de les doctrines conductistes, no quedaria suficientment reflectit.

⁷⁶ La cursiva és de Mira.

6.2.2. Una proposta metodològica per a la Psicologia

Una de les preocupacions fonamentals de Ramon Turró que reflectí en alguns dels seus escrits fou l'establiment d'una metodologia adequada per abordar l'estudi del psiquisme humà. Coneixedor com era de l'obra wundtiana, com així ho avalen les cites amb les que il·lustra la seva obra psicològica que hem vist al capítol 5⁷⁷, discrepa amb ell sobre la proposta que fa del mètode introspectiu, per considerar que està en contra de l'objectivitat que cerca per a la ciència psicològica.

A l'article *El mètode objectiu*⁷⁸, que publica inicialment el 1906 a «Revue Philosophique», el qual és reproduït el 1926 als monogràfics de les revistes «Ciència» i «Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias» amb motiu del seu òbit, trobem els principals plantejaments al respecte de la metodologia que cercava per a la psicologia. Així, afirmarà:

«Mentre els uns s'han preocupat sobretot d'observar com els estats psíquics es succeeixen segons llur semblança, llur contigüitat, llur associació, d'altres han preferit considerar-los agrupats segons els elements que els componen, cercant de veure com s'edifica la vida psíquica complexa (...) La valor real d'una ciència així constituïda és purament *descriptiva*⁷⁹» (Turró, 1927, pp. 19-20).

Continuant amb la seva crítica cap a la metodologia introspectiva, Turró considera que:

⁷⁷ Es poden consultar les Taules 9 i 10 de l'esmentat capítol en les que recollim els autors més citats per Ramon Turró dins la seva obra psicofisiològica.

⁷⁸ En la categorització temàtica que hem realitzat de l'obra de Turró, la qual es pot consultar en la seva totalitat a l'Annex 4, l'article al que ens referim apareix sota l'epígraf de *Metodologia* per la reflexió sobre aspectes metodològics que conté, si bé es tracta de reflexions relacionades amb el mètode en psicologia.

⁷⁹ La cursiva és de Turró.

«El psicòleg, tancat dins la seva pròpia consciència, es troba davant d'una multitud de fenòmens que apareixen i desapareixen sense que pugui exactament conèixer ni les condicions que cal realitzar per a llur aparició, ni el què cal fer perquè s'esborrin» (Op. cit., pp. 22-23).

qüestió que el porta a plantejar-se que, potser, la clau està en abordar els fenòmens psíquics des de la seva base fisiològica, quan explica que:

«És la investigació fisiològica que ens permetrà de posar en evidència les condicions a les quals succeeix l'element psíquic» (Op. cit., p. 44)

Ara bé, el nostre autor també es mostra crític amb les postures metodològiques adoptades des d'un punt de vista psicofisiològic, especialment amb les de la reflexologia russa⁸⁰, per considerar que, en el seu afany per objectivar la conducta humana, obliden l'element psíquic.

Per resoldre aquesta problemàtica Turró proposa una solució que, sense deixar el fenomen psíquic a mans del mètode introspectiu per les raons adduïdes anteriorment, no resti abandonat per la dificultat que pugui suposar el seu estudi, considerant que:

«(...) el que manca – i aquest és el problema del mètode -, és fixar per endavant les condicions en les quals aquest estudi deu ésser efectuat» (Op. cit., p. 48).

Al llarg de la seva obra psicològica, Turró no deixa escapar cap oportunitat per insistir en la necessitat de dissenyar tota investigació des d'una perspectiva experimental, com és el cas de *Orígenes del conocimiento: el hambre* (1916), on deixa patent que la sensació tròfica – la sensació de

⁸⁰ Recordem al lector que en l'anàlisi de les influències rebudes per Turró dins la seva obra psicofisiològica, destaca entre els més citats, Pavlov, com veiem a les Taules 9 i 10 del capítol 5.

gana – és perfectament provocable experimentalment, tot defugint de la via introspectiva.

Aquesta forma d'enfocar els procediments adequats per abordar la investigació sobre els fenòmens psíquics des d'una posició científica, calarà en el següent membre de l'escola, August Pi i Sunyer, qui compartirà amb Turró aquesta necessitat de dotar de rigor objectiu l'estudi del psiquisme humà. Múltiples exemples d'això els trobem a *La Unidad Funcional* (1918), obra que hem destacat com la que recull els principals plantejaments (psico) fisiològics que desenvolupà l'autor.

Al discurs que Pi i Sunyer llegí el 1910 davant la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, el qual presenta íntegrament al primer capítol de *La Unidad Funcional*, deixà palesa la seva posició davant les explicacions que resten al marge de la ciència:

«Es tan cómodo para el espíritu humano buscar la explicación de unos fenómenos en un agente superior (más o menos definido en cada tiempo) que de un golpe satisfaga las exigencias de la causalidad! Mas no olvidemos que estas explicaciones no explican nada; son simples desviaciones de la inteligencia según la línea del menor esfuerzo!» (Pi i Sunyer, 1918, p. 41).

Tal i com va fer el seu mestre, Pi i Sunyer critica l'esterilitat que per a l'estudi dels fenòmens psíquics presenta el mètode introspectiu, fent seves les paraules de Turró, quan cita un fragment de *La méthode objective*:

«(...) mediante la observación introspectiva, no podemos formarnos una idea de la influencia que pueda tener el trabajo fisiológico de los órganos sobre el fenómeno consciente, ni que este trabajo pueda ser considerado como una condición causal. Han pasado siglos enteros de intensa labor introspectiva, sin que se concediera la menor importancia a la función cerebral coincidentes con el acto de conciencia» (Pi i Sunyer, 1918, p. 281).

Es faria evident, doncs, pel que hem comentat fins aquí, la defensa per part de Turró i Pi i Sunyer de la metodologia experimental com la més idònia per al disseny dels estudis destinats a la comprensió del funcionalisme psíquic, rebutjant l'introspeccionisme que precisament proposava la «nova» psicologia científica que es venia gestant des d'algunes dècades abans.

En Emili Mira, comprovem la presència d'aquest mateix plantejament en abordar la lectura de la seva obra, qüestió que ens permet argumentar la continuïtat que tal idea tingué en l'escola de psicologia barcelonesa.

El 1921, la revista «Archivos de Neurobiología» recull un extracte de la primera de dues conferències que Emili Mira pronuncià davant l'Institut de Fisiologia - institució que hem senyalat anteriorment com un dels espais d'investigació comuns a l'escola de psicologia de Barcelona – que portava per títol *Exposición-comentario a la reciente psicología conductista del profesor Watson* motivada per les crítiques que, provinents dels sectors més convencionals de la ciència, s'anaven vessant sobre la proposta watsoniana. Mira iniciava la conferència amb les següents paraules:

«El interés despertado entre los filósofos, psicólogos y biólogos en general por la extrema posición objetivista del profesor Watson, conocida con el nombre de «conductismo» (*behaviorism*) y expuesta en forma sistematizada en su reciente libro *Psychology from the standpoint of a behaviorits* – interés que en algún caso ha llegado al apasionamiento, cual en la última reunión filosófica de Oxford –, demuestra bien claramente la importancia y valor de las ideas que en ellas se sustentan» (Mira, 1921, p. 189).

Seguidament, en una crítica directa a l'introspeccionisme, al temps que defensa la metodologia experimental, apuntava:

«Muchos siglos pasaron durante los cuales pudo convencerse sobradamente de la inutilidad de sus esfuerzos para resolver,

con el método introspectivo, los problemas más sencillos de la psicología (...) Y por esto bastó que las restantes ciencias biológicas se hallasen en condiciones de poder proporcionarle alguno de sus métodos, para que de una manera automática (...) se lanzase a la experimentación psicológica. » (Op. cit., pp. 190-191).

De la mateixa manera que Turró aprofità el tractament de la temàtica psicològica per posar de manifest la seva adhesió a la metodologia experimental, Mira farà allò propi en la seva obra. Així, en els escrits que transmeten el treball desenvolupat des de l'Institut d'Orientació Professional, trobem també diversos exemples que demostren la seva defensa de l'experimentalitat psicològica.

Ja en la memòria mecanoscrita, que Emili Mira preparà per optar a la plaça d'ajudant del laboratori de psicologia de l'Institut d'Orientació Professional, lliurada el 20 de gener de 1919, explica en el primer paràgraf:

«Hom entén per “aptitud professional” el conjunt de condicions o disposicions, somàtiques i psíquiques necessàries per a dedicar-se amb profit a l'aprenentatge i pràctica d'una professió (...) nosaltres ens devem d'ocupar dels diversos mètodes amb els que la Psicologia experimental explora les “aptituds” psíquiques de la “capacitat” professional» (Mira, 1919, p. 1).

Així mateix, a l'article que dins la temàtica pedagògica publica a «Revista de Psicologia i Pedagogia» el 1933 titulat *La nova concepció experimental de la conducta moral*, tal i com també exposaven Turró i Pi i Sunyer, considera Mira que la metodologia objectiva aplicada a la psicologia havia de ser molt prudent per evitar l'eliminació del fenomen psíquic:

«(..) En tant el psicòleg conductista es limita a establir una senzilla relació cronològica entre l'estímul i la resposta, la seva tasca és fàcil, però presenta el defecte de no permetre

comprendre – i molt menys explicar – els fenòmens més essencials i interessants de la vida psíquica. D'altra banda, si, amb un gest d'audàcia, intenta penetrar en l'estudi dels valors (recinte sagrat reservat fins ara a l'activitat dels filòsofs), es veu ben aviat embolcallat en la fina xarxa de l'especulació, la seva objectivitat s'esvaeix i perden eficàcia les seves millors armes: l'experiment i el càlcul estadístic.» (Mira, 1933, p. 230).

Després d'haver presentat l'opinió que, tant Ramon Turró com August Pi i Sunyer i com també Emili Mira, ens fan arribar a través dels seus escrits sobre la metodologia que ha de seguir la psicologia, estem en condicions d'afirmar que, com Escola, clarament comparteixen les principals directrius que, en aquest sentit, pensen que ha de seguir la nostra disciplina psicològica, contemplada des de l'àmbit científic.

Es tracta d'un plantejament que advoca pel disseny experimental dels estudis enfocats a comprendre i explicar els fenòmens psíquics, basat en l'observació i l'estadística, com a elements que han de dotar d'objectivitat als conceptes tractats, superant les postures especulatives, així com la metodologia introspectiva, però tenint cura, al mateix temps, de no obviar l'element psíquic pel fet de la complexitat que de forma intrínseca l'acompanya.

No volem deixar de senyalar un fet que considerem rellevant, i és l'estabilitat que la proposta metodològica experimental presenta en el pensament dels autors, anant a favor d'un dels criteris que hem marcat a l'inici d'aquest capítol, pel qual establíem que, justament aquesta estabilitat, és la que dóna coherència al fet de parlar d'una escola de psicologia.

Així hem vist com la defensa de l'experimentalitat per a la psicologia, Turró la realitza emprant com a contrapunt les idees de Wundt i la seva proposta introspectiva, així com els ensenyaments del corrent reflexològic rus entre altres, mentre que en arribar a Mira, observem com entra en escena el conductisme watsonià – recordem que l'obra de Watson citada per

Mira a la conferència pronunciada a l'Institut de Fisiologia que hem presentat data del 1913 – si bé la seva postura és la mateixa que mantenia l'iniciador de l'escola. De forma que, malgrat el pas del temps i l'avenç de la pròpia disciplina psicològica, l'escola que aquí presentem es manté ferma en la consecució del seu estatus científic.

6.3. La unitat funcional: el nucli d'un pensament psicològic comú

En diverses ocasions al llarg d'aquest treball hem fet esment de l'amplitud temàtica que caracteritza l'obra dels autors que hem estudiat a l'emparedat de l'escola psicològica barcelonesa. No està en el nostre ànim presentar un discurs reiteratiu, però ens veiem en l'obligació de tornar a explicitar aquest fet per comprendre els trets que la defineixen a partir de les connexions que s'hi estableixen pel que fa al seu pensament psicològic.

En aquest sentit hem d'incidir en el fet que l'objectiu principal de la nostra tesi està dirigit a la constatació de la formació d'una escola de psicologia, essent un objectiu secundari la reunió de l'obra completa dels tres autors que en formen part en un únic treball.

En canvi, no hem definit entre les nostres metes, la presentació d'una anàlisi dels continguts de la totalitat dels treballs que van realitzar els nostres autors. Des d'aquest punt de vista, la nostra finalitat ha estat més modesta, de forma que la intenció que ens ha guiat en tot moment, és la de centrar-nos, exclusivament, en aquelles obres que contenen les claus fonamentals que ens permetin parlar d'una escola de psicologia.

Com ja hem deixat establert, a partir de l'anàlisi bibliomètrica aplicada a les dades relatives a l'obra dels nostres autors, és la medicina l'àrea que inicialment serveix de punt de partida per al desenvolupament de llurs carreres científiques, per passar després a diversificar els seus camps d'actuació, com ja hem vist.

A nosaltres però, ens interessa remarcar les línies comunes que van seguir dins l'àmbit de la psicologia en el benentès que és aquest el terreny

on pren sentit l'escola que aquí defensem, essent conscients que, amb aquest plantejament, deixarem al marge del nostre treball una gran part de la contribució que per a la nostra disciplina psicològica significà, especialment, l'àmplia obra desplegada per l'integrant més jove, Emili Mira. Un treball que, d'altra banda, ja hem esmentat que ha estat àmpliament desenvolupat des de la història de la psicologia.

En els paràgrafs que segueixen ens dedicarem a presentar el pensament psicològic que caracteritza l'Escola de Psicologia de Barcelona acudint novament, tal i com hem fet al subcapítol anterior, al recurs del diàleg que es pot establir entre les veus dels seus integrants, recollides dels seus escrits.

6.3.1. Una idea compartida sobre la naturalesa de l'individu

Recordem que el pare intel·lectual de l'escola, Ramon Turró, inicia la seva aproximació al marc psicològic amb la publicació, el 1908, de *El equilibrio del cuerpo humano*, comunicació que preparà per a la seva participació en el *Primer Congreso de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias* que es va celebrar a Saragossa, si bé uns anys abans (el 1883) ja havia fet una primera incursió en el món psicofisiològic a través d'*Apuntes sobre la fisiología del cerebro*, tal i com hem explicat al capítol 4.

El treball sobre l'equilibri, l'estudi del qual creu Turró que en la seva vessant mecànica correspon al fisiòleg, posa de manifest que la demostració sobre la forma com aquest mecanisme és posat en moviment per la innervació psicomotriu és de naturalesa psicològica, corresponent per tant al psicòleg la seva determinació. Pel nostre autor, l'equilibri és un sentit més de l'organisme, com ho és la vista o el gust, i és aquest un dels moments on deixa patent la seva postura epistemològica:

«El sentiment del equilibri no es pas innat ni anterior a la experiència; ell deriva, al contrari, de la experiència com de sa font natural⁸¹» (Turró, 1908, p. 802).

Aquesta perspectiva es repeteix al llarg dels seus estudis psicològics tot incidint en la idea que sovint l'explicació per via de l'innatisme, prové de la incapacitat per explicar-nos els fets des d'una altra vessant. Així, afirmarà:

«Hasta ahora se ha venido llamando instinto a esa inteligencia inferior suponiéndose que el instinto contiene de sí una sabiduría intuitiva cuyo origen es misterioso e indescifrable por proceder de una fuerza oculta (...) Nos basta conocer las experiencias en virtud de las cuales hemos llegado a saber que tal o cual alimento satisface una necesidad o aquellas con que hemos averiguado que es nocivo, para que no apelemos ya a una fuerza instintiva para explicarnos su origen. Todos los fenómenos del mundo nos parecen espontáneos cuando desconocemos sus condiciones determinantes» (Turró, 1916, pp. 56-57).

Certament, Turró confereix una importància cabdal a la intervenció de l'experiència en el procés d'adquisició de les diferents funcions psíquiques – qüestió que desenvoluparem amb més deteniment al pròxim apartat – com també ho farà el seu deixeble, August Pi i Sunyer.

Sens dubte, el protagonisme atorgat a l'experiència en el procés d'adquisició del coneixement per part de l'individu, tindrà una especial rellevància en l'obra miriana, qui pensarà un individu certament impel·lit a l'acció, essent aquest l'impuls mediador entre la psique i el medi on es desenvolupa, com així ho reflecteixen les següents paraules:

⁸¹ Hem transcrit el text tal i com apareix a l'escrit de Turró, amb una absència d'accentuació característica de l'època en la que encara no existeix una normativa sobre la llengua catalana. No obstant no deixa de sorprendre el fet que en altres obres sí que existeix una correcta ortografia.

«El acento se desplaza, pues, hacia el HOMBRE VIVIENDO EN SU MUNDO; ya no intervienen rígidas y elementales disposiciones o aptitudes sino dinámicas y complejas formaciones (vectoriales) que, en determinados ciclos, se agrupan y orientan, jerarquizan y estructuran en una oscilante síntesis individual (personal). Tales formaciones tienen un carácter intencional, propositivo, casi siempre impulsado por la activación de necesidades básicas, esto es, primarias.» (Mira, 1958, pp. 8-9).

Si reprenem la idea que comentàvem a l'apartat anterior segons la qual la psicologia, en el seu comès d'aportar llum sobre el funcionament de l'element psíquic, ha de seguir els postulats de la ciència, ubicant-se en el terreny de la fisiologia, no ens ha de sorprendre la visió de la naturalesa humana que es troba subjacent a l'Escola. Pi i Sunyer ho deixa ben palès:

«No cabe disociar la naturaleza humana. A insistir en tal disociación, lo que se desarraiga no es el espíritu del cuerpo, sino que se desgarran el espíritu mismo, en la parte pensante – no siempre igual y la misma – y en aquella otra parte que llega a confundirse gradualmente con la actividad funcional, cuya esencia meramente fisiológica nadie discute y cuya acción resulta inexplicable sino implica la actuación de los órganos, de los tejidos, de los plasmas.» (Pi i Sunyer, 1918, p. 307).

Emili Mira parteix d'aquesta contemplació de l'humà sense establir divisions artificials entre les seves vessants física i psíquica, però amplia aquesta visió incorporant l'individu a l'esfera social en la que es desenvolupa:

«Revisando las principales escuelas y doctrinas psicológicas (...) las que mejor se adaptan y sirven a las necesidades profesionales del médico son las de base y orientación psicobiológicas (...) Todas tienen en común su aquiescencia a la consideración “global”, dinámica, evolutiva y pluridimensional de su objeto de estudio: éste ya no es

artificialmente descompuesto en partes ni aislado y tomado en abstracto. El hombre se integra en "su" mundo y es estudiado en su dialéctico devenir» (Mira, 1958, p. 8)

El paral·lelisme psicofísic proposat per Wundt, al seu laboratori de Leipzig, per explicar com es relacionen ment i cos, no convenç Pi i Sunyer, argumentant que:

«El fenómeno consciente no es paralelo al fisiológico, sino prolongación, resultado del mismo, constituyendo una unidad indisoluble» (Pi i Sunyer, 1918, p. 283).

Tampoc el paral·lelisme absolut de W. James aporta l'explicació desitjada per l'autor i així ho expressa:

«La tesis de James⁸² del paralelismo absoluto, cada cual su particular y libre esfera de acción, lo fisiológico y lo psicológico, es seguramente de una gran comodidad, una posición pragmática de primer orden, pero errónea y peligrosa» (Op. Cit., p. 283).

No exempt de certes dosis d'indulgència, Pi i Sunyer justifica el recurs a la divisió entre cos i esperit com entitats funcionalment separades, quan no està disponible una explicació mecanicista, objectiva, que permeti la comprensió de la seva essència. Hem de tenir present que en el moment d'escriure la seva obra els nostres autors, ja s'havia progressat de forma molt clara en la visió objectiva de la part somàtica de l'individu, però no s'havia aconseguit per a la part espiritual – intel·lectual, si es vol – tan carregada de subjectivisme.

Per tant, la noció d'individu de la que parteixen els integrants de l'Escola és la d'un ésser que presenta una continuïtat entre les seves vessants orgànica i psíquica, sustentada sobre una base fisiològica, que no

⁸² La cita de W. James es refereix al seu *Text-book of Psychology* (Manual de Psicologia) publicat el 1892 a Nova York.

precisa de divisions artificials entre elles per a ser estudiades amb rigor científic.

Es tracta, a més, d'un subjecte que arriba al món amb un repertori de potencialitats que només desenvoluparà per intervenció de l'experiència amb el medi amb el que interactua, motivat fonamentalment per la necessitat de satisfer les exigències del seu organisme.

Finalment, partint d'aquests supòsits, Emili Mira afegirà el component social com a element integrador tant de les potencialitats, com de les necessitats que a cada moment ha d'atendre la persona, configurant, en definitiva, un ésser bio-psico-social.

6.3.2. Una teoria psicològica orquestrada a tres veus

L'origen de la teoria psicològica que no només comparteixen, sinó que també transformen de forma progressiva els components de l'escola de psicologia que estem estudiant, parteix d'un altre origen; ens estem referint al treball que tanta repercussió va tenir dins l'obra psicològica – i també dins l'obra global – de R. Turró, *Orígens del coneixement: la fam*.

Inicialment editada en francès el 1910 per la revista *Journal de Psychologie Normale et Pathologique*, l'any següent apareix publicada en català i en alemany. Continuaran diverses reedicions, donant-se la circumstància que el projecte de difusió seguirà més enllà de la mort de Turró⁸³.

Al llarg dels nou capítols en què es distribueix *Orígenes del conocimiento: el hambre* (1916), l'autor ens presenta l'explicació sobre la forma en què la fam es converteix en un dels principals orígens del coneixement⁸⁴.

⁸³ A l'Annex 4 es poden consultar totes les edicions que hem recopilat d'aquesta obra.

⁸⁴ M. Sáiz (1989) aclareix a la seva Tesi Doctoral que l'autor no pensava que la fam fos l'únic factor facilitador de l'adquisició del coneixement. L'atribució del caràcter únic d'aquest factor, es deu a una interpretació derivada de les afirmacions d'Unamuno.

Es pot dividir *Orígenes* en dues parts diferenciades; d'una banda la seva explicació fisiològica sobre el funcionament de la sensació de fam; i per altra banda, ens presenta el seu discurs destinat a cercar la gènesi de la gana com a element estimulador del factor intel·lectiu, així diu:

«En realidad la sensación del hambre responde a la necesidad de reparar las pérdidas del organismo. Estas pérdidas no se reparan de una manera efectiva por el hecho de introducirse en el estómago sustancias alimenticias sino por el hecho de incorporarse al medio interno pasando a formar parte integrante de su composición» (Turró, 1916, p. 20).

Les paraules anteriors constaten l'òptica fisiològica des de la que l'autor explica el mecanisme de la gana, en coherència amb la perspectiva des de la qual contempla la psicologia, com ja hem vist. De la mateixa forma defensarà l'experimentació com la via adequada per acostar-se a la comprensió del fenomen:

«La especialización de una sensación trófica elemental que nos es dable provocar experimentalmente» (Op. cit., p. 43).

tot defugint la metodologia introspectiva:

«Esta sensación es siempre específica; siempre es la tendencia a ingerir el producto en la medida que hace falta; sólo que en el hambre global no nos es fácil comprobar elementalmente su especificidad por la observación interior» (Op. cit., p. 47).

Serà en aquesta sensació de gana on Turró posi l'accent com a originadora de la vida psíquica:

«Cuando el organismo no puede ya liberar por las acciones diastásicas al medio interno materiales nutrimenticios, aptos para el intercambio celular por hallarse en vías de agotamiento, ese déficit no puede saldarse más que reincorporándole los elementos que le hacen falta y esa

tendencia psíquica, que incita a buscar fuera del organismo lo que falta adentro (...) eso es lo que constituye la sensación de hambre (...) Con esta sensación amanece la vida psíquica» (Op. cit., p. 34).

August Pi i Sunyer, fent-se ressò de la teoria de la sensibilitat tròfica proposada per Turró, la incorpora al treball que desplega des de *La Unidad Funcional* (1918):

«La sensación ordinaria de hambre es una sensación conjunta, compleja; suma confusa de hambres elementales y último resultado de los múltiples cambios metabólicos que aseguran el equilibrio de la composición química del organismo, y que dan lugar, finalmente, al epifenómeno consciente, que nos mueve, por voluntad, a la busca del alimento, y, aún más, de determinado elemento (...) Por la sensibilidad tròfica se asegura la regulación de la composición química del organismo (...) por ella se despiertan también en la conciencia los sentimientos que nos mueven a restaurar las pérdidas materiales de humores y tejidos» (Pi i Sunyer, 1918, pp. 195, 332).

El concepte de sensibilitat tròfica que Pi i Sunyer recull del seu mestre Turró, faria referència a una sensibilitat diferent de la que transmeten els òrgans sensorials. Garantir la constància en la composició química de l'organisme, alertant sobre els canvis que s'hi produeixen, seria la seva funció. La detecció de les necessitats nutricionals, mitjançant la sensibilitat tròfica, es produiria a un nivell inconscient mentre existeixin elements assimilables a l'organisme, però ascendiria a un nivell de consciència quan aquests elements no es trobessin i s'haguessin de buscar a l'entorn de l'individu, generant les sensacions de fam i de set, per tal d'orientar l'individu a la cerca de l'aliment que el retorni l'equilibri metabòlic.

És en el decurs d'aquesta explicació que Pi i Sunyer incideix en dos elements fonamentals per comprendre el concepte d'*unitat funcional* –

veritable teoria central de l'escola que veurem àmpliament desenvolupada en l'obra de Mira – que són, d'una part els postulats evolucionistes i, d'altra banda, els aspectes relacionats amb la noció de consciència.

En els paràgrafs que segueixen ens dedicarem a presentar com s'esdevé el procés de construcció de la unitat funcional, en el benentès que es constitueix en el postulat teòric que sobre el psiquisme humà travessa l'obra dels tres integrants de l'escola de psicologia de Barcelona.

Prenent com a punt de partida els aspectes relacionats amb l'activitat tròfica exposats en la doctrina de Turró, August Pi i Sunyer considera la sensació de gana com l'impuls inicial que conduirà l'individu, de forma progressiva, al desenvolupament de la seva consciència.

La sensació de gana, doncs, es converteix en l'estímul que empeny l'organisme a cercar l'aliment que el permeti respondre a l'instint de conservació, aspecte que entronca amb la teoria evolutiva que es troba subjacent en el plantejament pisunyerià.

Per atansar el restabliment de l'equilibri metabòlic, l'organisme està dotat d'una sèrie de mecanismes innats, de tendències heretades si es vol, que sobre un substrat de caire fisiològic, el guien per triar el component destinant a la seva nutrició d'entre la multiplicitat d'objectes que l'envolten. No obstant, precisa d'un factor fonamental que el condueixi a atansar l'objecte que vindrà a restituir el seu equilibri, això és: el moviment.

A les línies de *La Unidad Funcional* el nostre autor no fa una menció explícita a Turró quan parla de la participació del moviment com element primordial en la configuració de la teoria sobre la sensibilitat tròfica, però nosaltres pensem que està fent seves les paraules del mestre.

La implicació del moviment en l'adquisició del coneixement és un aspecte que Turró va deixar expressat en la seva obra psicològica, especialment a *Orígens del coneixement*, però també als treballs sobre l'equilibri i, especialment als escrits basats en les representacions de l'espai tàctil on explica:

«Si el nin no projecta les sensacions que experimenta és perquè està mancat del coneixement de la part on té de projectar-les, antecedent lògic que indispensablement necessita per a poder localitzar-les (...) Lentament i difícilment va coneixent el subjecte, sempre per la mediació de l'experiència viva, les distintes parts de les quals se compona el tegument extern a l'adaptar els seus moviments a la causa exterior que ha d'impressionar-los i així és com es va estructurant el procés, del qual resulta eixa funció ardua i savia mitjançant l'exercici de la qual aprèn a tocar» (Turró, 1913, p. 111).

Pi i Sunyer afegeix a la participació del moviment en el procés d'adquisició del coneixement el de l'experiència com a factor mitjançer de l'aprenentatge, idees totes elles que ja trobem establertes en Turró, de les quals ell se'n fa ressò. Així postula que, en el procés de desenvolupament de la consciència, ens trobem amb la sensibilitat interna – sensació de gana – com a impulsora, a través del moviment, de la cerca i captació de l'aliment que ha de reconstituir l'equilibri metabòlic de l'organisme, establint-se, de forma progressiva, les relacions associatives entre els dos elements (sensibilitat interna – gana – i sensibilitat externa – recerca dels nutrients –) fruit de l'experiència amb el medi que produirà l'aprenentatge necessari per acomplir amb el cicle vital.

La perspectiva psicofisiològica, des de la que es posiciona el nostre autor, li permet afirmar que la informació provinent dels òrgans sensorials posa en marxa la psicomotricitat de l'individu, de forma que la constant interacció entre les necessitats copsades des del seu món intern i les oportunitats que li ofereix el món extern per restablir el seu equilibri, propicia l'adquisició d'una experiència que li permet la identificació i diferenciació dels objectes que l'envolten, essent aquests últims, els

elements sobre els que va construint el coneixement⁸⁵. Aquesta idea està recollida d'una forma molt clara al capítol IX de *La Unidad Funcional*:

«Por la satisfacción de las exigencias de la sensibilidad trófica llégase al conocimiento de la realidad exterior y al reconocimiento de sus distintos componentes. Se crea toda una experiencia, la experiencia trófica, a partir de la cual se desarrollará luego el conocimiento» (Pi i Sunyer, 1918, p. 285).

En aquest procés que acabem de descriure Pi i Sunyer posa de manifest les teories evolutives de tall darwinià que es troben a la base de la seva explicació, com ja hem comentat, en afirmar que els centres nerviosos superiors van adquirint protagonisme en el desenvolupament ontogenètic de l'organisme.

En aquest sentit, el nostre autor estableix una escala filogenètica de la unitat funcional de l'organisme que culmina en l'aparició del que ell anomena *psiquisme conscient*. Així es poden esquematitzar les diferents formes que va prenent la unitat funcional, des de les espècies més primitives, fins les més evolucionades, en un total de quatre: la unitat humoral, la unitat neural, la unitat neuroquímica i la unitat psíquica conscient, essent aquesta última una característica exclusiva de l'ésser humà.

Il·lustra bona part del seu pensament evolucionista amb l'exemple del sistema de defensa dels organismes, a l'estudi del qual, recordem que es van dedicar el seu pare, en Jaume Pi Suñer, i el seu mestre Ramon Turró. Citant al fisiòleg francès Richet⁸⁶, afirma que les funcions defensives actuen

⁸⁵ Al respecte de la teoria sobre l'adquisició del coneixement que plantegen tant Turró com Pi i Sunyer, Fuentes, J. B., Quiroga, E. i Muñoz, F. (2005), apunten, com a conceptes fonamentals, els d'absència i presència. Així, l'experiència impulsada per la sensació de gana, es correspon amb l'*absència* d'elements nutritius; aquesta experiència culmina amb la *presència* de l'element que calmarà, precisament, l'*absència* que impulsà a l'individu a cercar-lo al seu entorn.

⁸⁶ A les Taules 9, 10 i 11 del capítol 5, hem recollit Charles Richet entre els autors més citats per Turró. Concretament apareix a la primera obra psicofisiològica que publicà el 1883, *Apuntes sobre la fisiologia del cerebro*.

com a resultat del procés de selecció natural. Concretament diu al respecte que:

«Entre los vivos subsiste el más apto; esto es, aquel para el cual el medio resulta más apropiado, o que puede, lenta o rápidamente, adaptarse a las condiciones ambientales» (Op. cit., p. 43).

D'altra banda, no veu necessària en aquesta descripció, la inclusió de cap hipòtesi finalista, que faci referència a un *principi defensor intencional* que tingui un objectiu determinat, eludint així els elements vitalistes⁸⁷ que considera contraris a una aproximació experimental. Si més no, una explicació de caràcter finalista, quedaria fora dels límits de la ciència experimental, afirmant que:

«Podemos muy bien explicarnos la coordinación interorgánica, la unidad en el funcionalismo, la adecuación, esto es, la aparente finalidad, sin la intervención de ningún principio director de distinta naturaleza que las leyes mecánicas, simplemente como resultado de selección, de adaptación y de transmisión hereditaria» (Op. cit., 1918, p. 46).

En definitiva, la coordinació interorgànica que porta a la unitat del funcionalisme dels individus, es donaria com a resultat de la selecció i adaptació dels organismes, així com per la transmissió hereditària d'aquelles característiques que els fan més aptes per a la supervivència,

⁸⁷ Malgrat Pi i Sunyer, com hem dit, veu en la fisiologia experimental el camí per descobrir les bases que regeixen els fenòmens vitals, no deixa de reconèixer que les explicacions metafísiques estaven presents en el panorama fisiològic i la pràctica clínica. Per això ens parla del neovitalisme que, dividit en tres grans escoles, va marcar una forma d'entendre la ciència mèdica i, per tant, a la persona. Són el neovitalisme psicològic, el mecanicista o científic i el teleològic, els tres tipus de vitalisme que menciona el nostre autor, encara que, expressament, només prestarà atenció als dos últims, atès que «no encontrando reductible a un fenómeno fisiológico el misterio de la conciencia humana, intenta resolverlo por el razonamiento especulativo» (Pi i Sunyer, 1918, p. 32). Arriba el nostre autor a la conclusió que: «Según se ve, ni la biología ni su principal aplicación práctica, la medicina, han podido evitar la ingerencia metafísica en la explicación de los fenómenos fisiológicos ni de sus alteraciones morbosas» (Op. cit., p. 38).

situant la consciència com la «més alta manifestació del funcionalisme nerviós» (Op. cit., p. 304).

En la presentació del procés evolutiu de la consciència, dins el desenvolupament ontogenètic de l'individu, Pi i Sunyer es troba amb l'inconscient, entès com un dels nivells de processament de la informació per part del sistema nerviós, que es dona de forma independent del sistema perceptiu. És aquí, a l'inconscient, on situa la capacitat intel·lectual de la persona que es materialitza gràcies a una habilitat especial: la intuïció. Així, ens comentarà que:

«Resulta de la intuición la mayor parte de las creaciones del espíritu. La conciencia asiste, muchas veces impotente – en algunos casos sin darse ni siquiera cuenta – a un flujo psicológico, espiritual, poderosísimo, siempre superior en volumen a lo que consentiría la capacidad funcional de los mecanismos conscientes» (Op. cit., p. 306).

Sobre l'inconscient, remarca l'autor, que aquest concepte va cobrant importància dins la investigació psicològica, prenent com a referència a G. Dewelshauvers⁸⁸ i la seva obra *L'inconscient* (1916) publicada a París, on es posa de manifest la intervenció d'allò inconscient mitjançant els somnis i d'amagat de la consciència.

En definitiva, filogènia i ontogènia es van alternant en l'exposició de Pi i Sunyer, presentant el desenvolupament del sistema nerviós des de l'infant – dotat de reflexos simples que s'aniran complicant – fins la psique adulta, en la que s'atansarà el seu màxim creixement. De la mateixa forma, el sistema nerviós s'anirà complicant a mida que ascendim en l'escala evolutiva, des de les espècies més primàries – ell ens parla dels *protozoaris* – fins a les més evolucionades com seria el cas de la persona. Per tant troba

⁸⁸ Recordem que el belga Georges Dewelshauvers, va ser director del Laboratori de Psicologia de Barcelona des del 1919 fins el 1925 (Sáiz, 2001). L'esmentat laboratori, supervisat per R. Turró, fou testimoni dels descobriments que va dur a terme G. Dewelshauvers, sobre els automatismes inconscients, abans d'instal·lar-se a França com a docent de la Universitat de La Sorbonne.

en el funcionalisme nerviós dels animals superiors, l'exemple més clar de la unitat del sistema nerviós. Emili Mira se'n farà ressò d'aquesta perspectiva evolutiva que també aplicarà als seus estudis, essent un aspecte que Turró ja contemplava en els seus postulats.

És important senyalar que no escapa a la unitat funcional les relacions que s'estableixen entre psicologia i fisiologia. Al respecte hem de recordar que Pi i Sunyer no és partidari de la seva divisió en estèrils dualismes, ben al contrari, les correlacions entre les dues vessants de l'individu són patents com podem apreciar en les seves paraules:

«El hambre es la impulsión primitiva y el apetito es el proceso psicológico, complejo resultado de la experiencia, que se acompaña de todo un cortejo de fenómenos paralelos, resultantes de mecanismos – volvamos a decirlo – del todo equivalentes al de los reflejos condicionados (...) lo psíquico empieza en lo visceral» (Op. cit., pp. 293, 295).

Amb el seu discurs, Pi i Sunyer acosta la psicologia a la fisiologia quan considera l'home com un *tot orgànic*, afirmant que:

«(...) en la conjunció de la fisiología y la psicología, en la noción de que el hombre es un todo orgánico y sus distintas actividades una continuación, resultado de unos mismos procesos, y no una suma más o menos homogénea de dos unidades distintas, habrán de encontrar la ciencia de las funciones del cuerpo y la ciencia del espíritu una renovada fecundidad y un ancho campo de progreso» (Op. cit., p. 279).

La mirada holística amb la que Pi i Sunyer s'acosta a la comprensió de l'ésser humà, sens dubte marcarà una forma concreta d'entendre la vessant psicològica de la persona, perfilant una imatge de l'individu, en la que no es fa necessària la presència d'agents superiors que el guiïn en la seva conducta, ans al contrari, dins l'organisme rau tot allò necessari per a

la supervivència, amb la coordinació de totes les funcions que culminen, com hem vist, en el desenvolupament de la consciència.

Aquesta forma d'entendre el psiquisme humà i, per extensió, la psicologia, es trobarà amb l'interès per part d'Emili Mira, el tercer membre de l'Escola de Psicologia de Barcelona, que integrarà aquests conceptes a la seva forma particular d'enfocar els fenòmens psíquics.

Ja hem apuntat al capítol 5 el punt de connexió, des d'una perspectiva psicofisiològica, que presenta Mira amb els altres integrants de l'escola en analitzar aquesta línia temàtica que forma part de la classificació que hem fet de la seva obra⁸⁹.

D'acord amb E. García, F. Herrero i H. Carpintero (1993), la memòria que presentà el nostre autor el 1922 per a l'obtenció del grau de doctor, titulada *Las correlaciones somáticas del trabajo mental*,⁹⁰ versava sobre el problema psicofísic. Basant-se en la condició unitària de les dimensions mental i corporal de l'home, aquest aspecte psicofísic serà abordat des d'una perspectiva que prendrà, com a fonament, la línia de pensament de Ramon Turró i August Pi i Sunyer que hem desenvolupat en aquest apartat.

A la introducció del treball, l'autor posa de manifest la postura des de la que es situa en el debat ontològic sobre la naturalesa de l'humà, en consonància amb la que prenen Turró i Pi i Sunyer, afirmant que:

«Pasaron los tiempos en que el hombre era concebido com un misterioso conglomerado de cuerpo y alma, ponderable aquel, imponderable ésta» (Mira, 1923, p. 6).

Referint-se a la proposta funcional de l'individu, Mira fa la següent reflexió:

⁸⁹ Recordem al lector que es pot consultar el total de referències bibliogràfiques que hem recollit de l'obra de Mira a l'Annex 6.

⁹⁰ Emili Mira defensa la seva tesi doctoral a Madrid el 1922, i s'edita un any després, el 1923, de forma particular.

«(...) las viejas hipótesis y doctrinas científicas, cuando vuelven al palenque, lo hacen remozadas por el fruto de la experiencia anterior y ofrecen en su nueva existencia ventajas que antes no tenían. Tal sucede con el unitarismo, que hoy en día vuelve a reinar en la antropología, después de suplantarse la concepción dualística y paralelística del hombre (...) Es, en efecto, indudable que la actual concepción biológica, unitaria o integral de nuestro ser, si bien coincidente en esencia con el clásico principio del *consensus unus*⁹¹, presenta, no obstante, detalles más que suficientes para poderse diferenciar de él» (Op. cit., p. 6)

Seguint les paraules del seu mestre Pi i Sunyer, el nostre autor explica que:

«(...) la sinergia funcional del organismo humano es tal, tantas y tan maravillosas las correlaciones existentes entre sus diversos órganos, que no puede admitirse la existencia en él de una actividad aislada. La más sencilla reacción, el acto más simple, exige (...) la intervención de todo el ser» (Op. cit., p. 7)

Com podem comprovar després d'haver presentat la concepció d'unitat funcional que va proposar Pi i Sunyer, entroncada en la teoria inicial sobre la sensibilitat tròfica de Turró, segueix vigent en el tercer membre de l'escola, donant així, continuïtat a aquesta línia de pensament que hem presentat com a pròpia i característica de l'Escola de Psicologia de Barcelona.

Sense abandonar encara la tesi doctoral elaborada per Mira, direm que després de l'apartat introductori que hem comentat, explica el treball

⁹¹ Pi i Sunyer fa menció d'aquest aspecte a *La Unidad Funcional* quan explica que la idea d'unitat funcional, ja es troba en la «*confluxio una, conspiratio una, consentientia una*» (una confluència, una unió, una unitat) d'Hipòcrates; és a dir, els diferents òrgans que conformen el cos humà, encara que de manera independent, conflueixen cap a una única funció global. Aquest concepte d'unitat funcional esmentat apareix al tractat d'Hipòcrates *De victu [Sobre el règim de vida]*, redactat entre les anys 450/430 i 350 aC.

que conté, el qual és fruit de la investigació realitzada des del laboratori psicotècnic de l'Institut d'Orientació Professional que estava al seu càrrec, gràcies a la participació en l'esmentada investigació dels nens provinents de les escoles municipals, del joves aprenents de l'Escola Elemental del Treball i d'adults obrers que eren atesos a l'Institut, convertint-se en els subjectes experimentals del seu treball.

Amb la intenció de corroborar la consideració del pensament com una activitat somàtica, dissenya el seu treball per:

«descubrir, por lo menos, una alteración del funcionalismo somático cuya producción sea exclusiva y característicamente debida a la actividad mental» (Op. cit., p. 8).

Veiem doncs, com el treball iniciat per Mira a l'Institut d'Orientació Professional, porta el segell de l'Escola. Es tracta d'una empremta que reflectirà, com hem dit anteriorment, en gran part de la seva obra, tant en els aspectes teòrics sobre els que reflexionà, com sobre l'aplicació que va fer dels mateixos, sobretot en l'àmbit de la orientació i selecció professional.

Un exemple del que acabem de dir el podem trobar a l'hora d'analitzar la concepció que, sobre el psiquisme humà, ens va desvetllant al llarg dels seus treballs. D'acord amb Iruela (1993), una característica de l'obra miriana és la dispersió, per tots els seus escrits, que les seves aportacions presenten, trobant a faltar una sistematització de les mateixes que ens facilités la tasca de treure-les a la llum. En aquest sentit, no hi ha més opció que rastrejar el seu pensament a través de les diferents dissertacions que aboca en les diverses temàtiques de les que s'ocupà i de les que hem tractat al capítol 4 d'aquesta tesi, essent tasca nostra l'intent d'organitzar en un únic relat allò més essencial de les seves idees.

En consonància amb la perspectiva evolutiva que Turró té molt present en el seu corpus conceptual, com també Pi i Sunyer en contemplar-la dins la unitat funcional de l'organisme, Mira considera que el procés de

naixement i formació de la vida psíquica segueix una línia que s'inicia amb els reflexos més simples i culmina en la formació del Jo. Aquesta temàtica és recollida sobretot a *Psicología evolutiva del niño y del adolescente* que publica el 1941, on fa un recorregut per les diferents fases d'aprenentatge i adaptació al medi per les que camina el nen amb la intenció de:

«condensar en breves pàgines (...) una visión sintética del niño en su devenir, resaltando de un modo especial los hechos y los factores que sean importantes para fundamentar una psicopedagogia formadora y correctora de su personalidad» (Mira, 1941/1982, p. 7).

Hereu de les nocions sobre la sensibilitat tròfica de Turró, continuades, com hem vist, per Pi i Sunyer, conjuntament amb els plantejaments de la teoria pavloviana, afirmarà que:

«(...) la característica esencial de la evolución durante el primer mes de la vida humana extrauterina consiste en un progresivo acumulo y diferenciación de reflejos condicionados sobre la base de la satisfacción nutritiva (impulsada por el hambre), y en el mantenimiento de las condiciones que aseguran el normal curso de la maduración biológica» (Op. cit., p. 53).

Per a Mira, com és característic de la seva obra, és en la integració i síntesi dels diversos conceptes que es troben subjacents a una determinada temàtica, on s'ha de cercar la resposta al problema plantejat, adoptant una postura eclèctica a l'hora de definir el seu pensament. Així, en l'explicació del procés evolutiu que segueix l'individu, explica que aquest:

«desarrolla paralelamente su maduración biológica y su aprendizaje de experiencias bajo el doble impulso de sus fuerzas genotípicas y de los estímulos ambientales (externos e internos)» (Op. cit., p. 51).

Per tant, es contempen les variables que provenen tant del repertori genètic heretat, com de l'experiència proporcionada per la interacció amb el medi que envolta el subjecte, defugint qualsevol posició extrema al respecte.

Tanmateix la concepció unitària de l'organisme que hem conceptuat com a pròpia de l'Escola de Psicologia de Barcelona, queda patent en el nostre autor quan assevera que:

«(...) para la psicología actual lo que define el acto psíquico no es el hecho de acusarse en forma de conocimiento o vivencia al propio sujeto en que tiene lugar, sino el de poseer las tres características de *globalidad, unidad e intencionalidad*. La primera supone la intervención más o menos evidente de la totalidad individual; la segunda expresa el resultado de una integración o síntesis funcional de la cual depende la tercera y más esencial calidad señalada. En efecto, el carácter intencional podría también designarse como in-tensional, es decir, expresivo de una *tensión* interior que propende no sólo a expresarse en una unidad de *sentido*, sino, también de *propósito*, todo lo cual denota el carácter esencialmente *dinámico y trascendente* de la actividad psíquica» (Op. cit., p. 27).

De la mateixa forma com hem comentat la importància que el moviment té en la teoria tròfica postulada per Turró i seguida per August Pi i Sunyer, en Mira ocupa també un lloc rellevant, en aquest cas matisat per la preponderància que els aspectes sobre les emocions i la personalitat adquireixen en els seus treballs, passant a parlar directament d'*acció*.

En aquest sentit hem de senyalar l'especial significació que dins l'estudi de la vida psíquica presenta el concepte de *conació* sobre el qual afirmà Mira que es tracta de «la fase implícita de la acció, es decir, la pre-acción» (Mira, 1955, p. 289). Precisament per mesurar aquesta pre-acció, és a dir, l'espai que es troba entre l'estímul i la resposta, va dissenyar el psicodiagnòstic miokinètic que tanta repercussió tindria dins l'àmbit de la

psicotècnica, sobretot en la seva etapa sud-americana, com hem comentat al capítol 4.

En definitiva, la vida psíquica que explica Mira, sustentada per una base fisiològica, contemplada des d'una perspectiva evolutiva dins l'ontogènia de l'individu, integrada plenament en la unitat de l'organisme, està plantejada en la mateixa direcció que hem vist per Pi i Sunyer, confirmant la nostra tesi sobre la continuïtat del pensament psicològic dins l'escola que aquí hem presentat. Pensem que la cita que segueix és prou representativa del concepte compartit pels autors:

«Se asciende por grados desde los mecanismos reguladores de individualización, químicos y fisico-químicos, moleculares, ionicos, por los cuales se asegura la constancia en la composición de la materia viva, hasta llegar, finalmente, al superior estado de conciencia, base de toda posibilidad voluntaria; esto es hasta conseguir el sentimiento definido de la personalidad y de la existencia, del *yo distinto*, último y supremo resultado de la individualidad, manifestación percibida de la unidad funcional, sin cuya unidad, la vida (si por un imposible llegara a producirse) resultaría un conjunto anárquico de actos incoherentes y sin la cual, asimismo, no se hubiera conseguido la diferenciación progresiva, ni en los individuos ni en las especies.⁹²» (Pi i Sunyer, 1918, p. 341)

6.4. A mode de recapitulació

Iniciàvem aquest darrer capítol de la nostra tesi amb la intenció de presentar, de forma conjunta, els aspectes que comparteixen Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira, pel que fa a la seva forma d'enfocar la psicologia i que nosaltres considerem com a representatius de l'escola que conformen.

⁹² La cursiva és de Pi i Sunyer.

Per mitjà de l'aplicació de procediments bibliomètrics, hem identificat les línies temàtiques en les que tots tres autors coincideixen, a tenor dels resultats obtinguts per l'anàlisi dels seus respectius treballs, així com la determinació de les influències rebudes a l'hora de plasmar el seu pensament.

Com a resultat d'aquest exercici, hem determinat que, a més de l'amplitud de la seva obra i de la diversitat d'aspectes tractats, la psicofisiologia s'alça com protagonista principal entre els aspectes que comparteixen, tant pel tipus de treballs que elaboren, com pels autors que els han fet servir de contrapunt i/o d'inspiració els quals es mouen, fonamentalment, dins l'àrea fisiològica-mèdica, significant per nosaltres un punt de partida des del qual presentar el pensament comú de l'escola.

És així que hem arribat a l'exposició dels trets definitoris de l'escola en allò relacionat amb els postulats teòrics i metodològics defensats. Al respecte hem determinat dos eixos fonamentals; el primer d'ells està relacionat amb les reflexions epistemològiques i la proposta metodològica de l'escola, mentre que el segon s'ha centrat en la unitat funcional com a nucli del seu pensament comú, en el que té una especial rellevància el moviment i el sentit de l'equilibri, així com l'emoció que en Mira es converteix en un concepte central dels seus postulats.

Podem resumir les nostres aportacions al respecte en la identificació dels elements que, sustentats sobre els eixos que hem definit al paràgraf anterior, comparteixen els membres de l'escola, o millor dit, conformen una escola de psicologia. Aquests han estat, en primer lloc, l'explicitació de la perspectiva fisiològica com aquella sobre la que descansa la ciència psicològica que postulen, la qual ha de contemplar com a procediment d'estudi, la metodologia experimental per ser la que la pot acostar a l'estatus de la resta de disciplines científiques, ja que els nostres autors volen transcendir el terreny de l'especulació filosòfica, en el qual s'ha trobat immersa en èpoques anteriors, sense aportar solucions clares als problemes plantejats.

En segon lloc, hem explicat la construcció d'una teoria psicològica que caracteritza l'escola, la qual, partint de la teoria sobre la sensibilitat tròfica postulada per Turró, es fonamenta en la idea d'unitat funcional de l'individu proposada per Pi i Sunyer, culminant en la concepció holística de la persona per part de Mira, qui converteix l'humà en un ésser bio-psico-social.

Quedaria així fonamentada la consecució d'una obra psicològica orquestrada a tres veus, evidenciant l'existència d'una Escola de Psicologia de Barcelona, corroborant-se, per tant, la tesi que volíem demostrar.

CONCLUSIONS

Conclusions

La finalitat de la present tesi doctoral ha estat la d'establir les coordenades que ens permetin corroborar el desenvolupament d'una Escola de Psicologia a Barcelona, dins el marc més ampli de conformació de la ciència psicològica, amb la intenció de contribuir al procés de construcció històrica del nostre àmbit de coneixement.

Per assolir aquesta fita ens hem plantejat dos objectius complementaris. El primer ha estat el de reunir, en un únic treball, les referències bibliogràfiques que conté l'obra completa dels autors integrants de l'esmentada escola – Ramon Turró i Darder, August Pi i Sunyer i Emili Mira i López – per tal de realitzar una anàlisi conjunta de les seves contribucions particulars al procés descrit. El segon objectiu ha consistit en destacar, com a tret definitori fonamental de l'escola, el pensament psicològic comú que es troba subjacent al treball desenvolupat pels seus integrants.

En la presentació de la nostra investigació hem establert tres etapes diferenciades. En la primera part hem mostrat els antecedents intel·lectuals de l'escola, així com el marc científic en el qual es desenvolupà, al mateix temps que hem exhibit les dades biogràfiques fonamentals dels seus artífexs. Seguidament, a la segona part, hem posat en relleu els criteris que hem adoptat per dur a terme l'estudi dels escrits dels autors, en una primera aproximació bibliomètrica, que hem exposat de forma individual per a cadascun d'ells. Finalment, a la tercera part, hem completat l'anàlisi quantitativa i qualitativa dels textos, centrant-nos en l'obra psicològica, obtenint una visió de conjunt que ens ha permès palesar els principals trets definitoris de l'escola, els quals hem detallat al darrer capítol.

A les línies que segueixen indiquem, de forma sintètica, les principals conclusions que es desprenen del nostre treball de recerca.

a) Amplitud i diversitat temàtica de la producció escrita

En visualitzar el conjunt de la producció escrita de Ramon Turró, August Pi i Sunyer i Emili Mira, s'observa una característica comuna que és l'amplitud i la diversitat de línies temàtiques que conté.

Fruit de la cerca documental realitzada hem obtingut un total mil vuitanta-quatre treballs, dels quals de tres-cents trenta-tres pertanyen a Turró, tres-cents tres a Pi i Sunyer i quatre-cents quaranta-vuit a Mira, que inclouen articles publicats a revistes especialitzades, monografies, ponències presentades a diverses reunions científiques, col·laboracions en monografies, traduccions, edicions particulars i mecanoscrits i manuscrits inèdits.

Gràcies a l'aproximació bibliomètrica que hem dut a terme hem pogut identificar una sèrie de categories temàtiques en les que es pot classificar l'obra dels autors, evidenciant la diversitat d'interessos sobre els que van treballar.

Concretament, en el cas de Turró, hem dividit els seus escrits en les següents àrees: crítica i divulgació; bacteriologia; epidemiologia; immunologia; fisiologia; secreció interna; veterinària; metodologia; filosofia i, finalment, psicologia i psicofisiologia.

Així mateix, pel que respecta els textos de Pi i Sunyer, els hem distribuït en els camps de crítica i divulgació; bacteriologia; immunologia; fisiologia; secreció interna; metodologia i, per últim, psicofisiologia.

En la producció de Mira el nombre de temàtiques que hem aïllat es diversifica considerablement i es concentra al voltant de la psicologia i la psiquiatria, com així posa de manifest, la classificació que hem realitzat en les següents categories: crítica i divulgació; psicologia del treball, orientació i selecció professional; aparells i tècniques de mesurament; psiquiatria i psicopatologia; psicologia teòrica; terapèutica; psicopedagogia / marc escolar; psicologia militar i de guerra; higiene mental; medicina; psicologia

jurídica; psicofisiologia; psicologia de la infància i l'adolescència; psicoanàlisi; crítica social; personalitat; psicologia de l'esport; finalment, psicologia de la publicitat.

Quedaria establert així, com a primer tret definitori de l'escola, l'amplitud i diversitat temàtica de la seva producció escrita com a testimoni directe dels àmbits en els quals es va desenvolupar la carrera científica dels seus integrants.

b) Interès per la divulgació científica

Relacionat amb l'apartat anterior trobem, en l'Escola de Psicologia de Barcelona, un afany divulgador de la seva obra científica, com així ho palesa, a més a més l'àmplia producció escrita que hem comentat, la cerca d'aquells mitjans més adequats per fer arribar al públic els seus treballs.

Entre aquests mitjans es troben les revistes especialitzades, les ponències que van presentar als diferents congressos en els quals van participar, els cursos que van impartir sobre les àrees en les que van treballar, així com les monografies en els que van anar recopilant les dades relatives a les seves investigacions, aspectes tots ells, que hem pogut identificar, mitjançant l'anàlisi bibliomètrica de la producció escrita de l'escola.

L'interès per transcendir les seves fronteres geogràfiques i culturals, també forma part d'aquest afany de difusió del coneixement que mostra l'escola, qüestió que veiem reflectida tant en les traduccions a diferents idiomes que van realitzar d'algunes de les seves obres més significatives, com en la participació en reunions científiques internacionals. Si ens centrem en l'etapa barcelonesa de l'escola – recordem al respecte que el succés de la guerra civil marca un important punt d'inflexió en la seva trajectòria – França i Alemanya destaquen com els principals destins dels treballs realitzats per Turró i Pi i Sunyer, mentre que Mira contempla amb més freqüència el món anglosaxó.

Dins aquest desig de difondre els ensenyaments resultants de la seva pràctica investigadora, així com l'interès en conèixer les darreres actualitzacions de la matèria en què treballen, motiva als membres de l'escola a la creació d'institucions i de mitjans de comunicació per participar-hi directament del procés.

c) Tractament rigorós i coneixement de les matèries estudiades

Les múltiples temàtiques sobre les que va treballar l'escola comparteixen la característica de ser tractades amb rigor i presentar un ampli coneixement sobre les mateixes. Així ho avalen la riquesa de continguts i l'acurat relat que fan de les diferents temàtiques sobre les que van treballar, juntament amb les cites que il·lustren les seves exposicions.

L'anàlisi que hem realitzat sobre les influències rebudes per l'escola en el moment d'abordar l'àrea psicofisiològica, ha evidenciat l'ampli coneixement que manegaven els autors sobre els principals treballs que de forma coetània es duïen a terme, tant des de l'àmbit psicològic com des de la fisiologia, així com de les propostes prèvies sobre els mateixos, aspecte que hem palesat a través de la identificació dels autors en els que s'inspiren i amb els que sovint sostenen un crític debat.

Així mateix, l'ampli apartat que Mira dedica al comentari de les recents obres psicològiques – tant des d'una vessant teòrica com aplicada – i fisiològiques que arribaven des del continent europeu i des dels Estats Units, denota, a més a més de l'interès per determinar l'estatus d'aquestes matèries, un alt nivell de coneixements el qual, de forma conjunta amb el rigor en el tractament de les diverses temàtiques abordades, es converteix en un altre dels trets definitoris de l'escola.

d) Model de ciència psicològica

L'escola de psicologia de Barcelona proposa una psicologia basada en els postulats de la ciència objectiva, enfocada a l'experimentació com a element legitimador de la validesa dels resultats obtinguts, prenent com a referent els models adoptats per les ciències que ells consideren consolidades com ara la fisiologia o la química.

Dins l'escola, Emili Mira, continuant la línia de pensament de Turró i Pi i Sunyer, pretén situar la psicologia com una branca de la biologia, si bé, d'acord amb ells, considera que la pretesa aproximació objectiva al subjecte, no pot eludir l'element psíquic, com proposaven els postulats provinents de la reflexologia russa i dels posteriors plantejaments conductistes.

Dins la teoria psicològica que defineix l'escola, ocupa una posició rellevant l'element psicomotriu. El moviment – l'acció – de l'individu és el que posa en marxa el mecanisme d'adquisició del coneixement del món que l'envolta i que permet el seu desenvolupament personal.

Aquest pensament de l'escola serà fonamental en tot el treball teòric, però sobretot aplicat, que desplegarà Mira, convertint-se en l'eix central de la que ha significat la seva contribució més coneguda dins l'àmbit psicològic, amb el disseny del Psicodiagnòstic Miokinètic, fonamentat sobre la teoria motriu de la consciència.

Aquesta visió particular de l'escola, situant l'element psicomotriu com a catalitzador de l'adquisició del coneixement, fa que es pugui ubicar dins una perspectiva cognitiva-funcionalista de la psicologia, convertint-se aquest fet en un nou tret definitori de l'escola.

e) Mètode(s) de la psicologia

En consonància amb el model de psicologia que proposen els integrants de l'escola, estableixen que la metodologia experimental és la que ha de guiar les seves investigacions encaminades a comprendre i explicar els fenòmens psíquics, basada en l'observació i l'estadística com els principals elements que han de proporcionar l'objectivitat que precisen els conceptes tractats.

Dins la formulació metodològica de l'escola no té cabuda el mètode introspectiu, ja que consideren que subjecte i objecte d'estudi no poden coincidir, si es pretén aportar dades objectives a l'estudi de la psique, en les quals no intervinguin elements distorsionadors.

No obstant, en el disseny experimental no es pot obviar l'element psíquic per motiu de la seva complexitat intrínseca, sinó que s'ha de cercar la forma adequada d'incloure'l plenament en l'estudi sense perdre la condició d'objectivitat apuntada.

Per tant, podem establir la metodologia experimental com aquella que defensen els integrants de l'escola dins el model de psicologia que estableixen. Ara bé, és important remarcar l'evolució que segueix aquest aspecte en la figura de Mira qui, en la consecució del seu objectiu encaminat a l'aplicació pràctica del coneixement psicològic, contemporitzarà tots aquells mètodes necessaris per dur a terme la seva tasca, confirmant així el caràcter eclèctic del seu treball.

Així, a mida que avança la carrera científica de Mira, aquest postularà que la psicologia «de laboratori», en el seu afany per controlar totes les variables intervinents en un determinat succés, corre el risc d'allunyar-se de la vida, apostant per un acostament ecològic a l'individu que inclogui tant la seva subjectivitat com l'esfera social en la que es desenvolupa.

f) Concepció de la naturalesa de l'individu

L'individu que estudia la psicologia propugnada per l'escola presenta una clara continuïtat entre les seves vessants orgànica i psíquica que es sustenta sobre una base fisiològica. Per tant, per abordar l'estudi científic del subjecte, no es fa necessària la divisió artificial d'ambdues entitats – física i psíquica – atès que es tracta d'un ésser unitari.

En la descripció del subjecte que proposa l'escola no té cabuda l'element innat postulat des de les files racionalistes. L'individu arriba al món amb un repertori de potencialitats que només desenvoluparà a partir de la seva interacció amb el medi que l'envolta – tant intern com extern – adquirint en aquest procés una importància cabdal el concepte d'*experiència* en la que intervé un element clau per a l'escola com és el *moviment*.

g) La unitat funcional com a teoria psicològica

El concepte d'unitat funcional desenvolupat per August Pi i Sunyer, derivat de la teoria que sobre l'origen tròfic del coneixement elaborà Turró, adquireix una significació i transcendència fonamentals en el pensament psicològic de l'escola.

Són diversos els elements que participen en la construcció de la teoria sobre la sensibilitat tròfica els quals presentem sintèticament a continuació per a comprendre millor la seva elaboració.

- *La sensació de gana* és el punt de partida de la teoria sobre l'origen del coneixement postulada per Turró.
- *Des d'una perspectiva fisiològica* s'explica el mecanisme de la gana com una sensació complexa resultant de múltiples canvis metabòlics de l'organisme tendents a la regulació de la seva composició química.

- *Assegurar l'equilibri* de l'organisme, pel que fa a la seva composició química, implica posar en marxa una sèrie de ressorts encaminats a detectar les necessitats tròfiques, així com els mecanismes que han de facilitar la cerca dels nutrients específics que el manquen per completar el procés.
- *A un nivell inconscient* actua l'organisme quan disposa dels elements assimilables destinats a la restitució de l'equilibri dins les seves cèl·lules.
- *La consciència* actua en el moment que els nutrients es troben absents i s'han de cercar fora de l'organisme.
- *A través del moviment* s'inicia la cerca de l'aliment, motivada per la sensació de gana i de set, al medi extern que envolta l'individu.
- *S'estableix una relació associativa progressiva* entre la sensibilitat interna (sensació de gana i de set) i la sensació externa (estímuls provinents de l'entorn on l'organisme cerca els nutrients)
- *L'experiència* es construeix com a fruit de la interacció de l'individu amb el seu entorn propiciant la identificació i diferenciació dels objectes.
- *Es produeix un aprenentatge* sobre aquells objectes adequats per al retorn de l'equilibri orgànic.
- *El coneixement* es construeix a partir dels objectes presents a la realitat exterior de l'individu i la seva diferenciació pel que fa a l'adequació dels mateixos al procés d'assimilació de nutrients per part de l'organisme.

Partint d'aquests supòsits, August Pi i Sunyer elabora la seva proposta sobre la unitat funcional segons la qual, l'home és un tot orgànic en el que els seus diferents sistemes – humoral, neural, neuroquímic i psíquic – actuen de forma coordinada. Estableix, llavors, una escala evolutiva que a nivell filogenètic, situaria l'home en el lloc més elevat de l'evolució com a conseqüència de la major complexitat del seu sistema

nerviós, establint llavors una escala evolutiva que ascendiria des de les espècies més primàries fins l'humà.

De la mateixa forma, a nivell ontològic el desenvolupament del sistema nerviós s'iniciaria en l'infant dotat de reflexos simples que s'aniran complicant fins la psique adulta en la que s'atansaria el màxim creixement.

En definitiva, com a resultat de la selecció i adaptació dels organismes al medi, així com per la transmissió hereditària de les característiques més adequades per la supervivència, té lloc la coordinació interorgànica que porta a la unitat del funcionalisme dels individus, considerant la consciència com una de les manifestacions més elevades del funcionalisme nerviós.

L'acceptació d'aquesta teoria per part de Mira, culmina en la concepció holística de la persona que la transforma en un ésser bio-psico-social, convertint-se en el tret fonamental que defineix l'escola de psicologia de Barcelona pel que fa a una línia de pensament comuna i estable.

h) Conclusió final

Per concloure la nostra tesi doctoral volem destacar que l'Escola de Psicologia de Barcelona que hem presentat, es podria definir, a mode de síntesi integradora, com una escola que, originada des de l'àmbit de la fisiologia, en establir els processos pels quals l'individu ha de comunicar-se eficientment amb el medi que l'envolta per mantenir-se viu, els quals aborda des d'una perspectiva unitària pel que fa al funcionalisme dels diferents sistemes orgànics amb els que està dotat, es troba indefectiblement amb l'aparell psíquic com a element a estudiar, per comprendre com s'esdevé tot el procés.

Per tant, la línia de pensament que despleguen els autors al voltant d'aquest interès es caracteritza per contemplar una base biològica sobre la

que construeixen una teoria de la naturalesa de l'individu com la d'un ésser que arriba al món amb tot allò necessari per interactuar amb ell i desenvolupar-se, com un organisme més dins l'àmplia diversitat natural.

Es tracta però, d'un individu que, necessàriament, s'ha de situar en una esfera social per ser l'àmbit en el que es desplega tota la seva activitat dirigida al manteniment de la vida.

Així, l'atenció per part de l'escola a elements com ara la sensació, la percepció, la memòria, l'aprenentatge o la consciència, factors tots ells necessaris per al desenvolupament de l'individu que hem descrit, així com la seva ubicació dins un procés evolutiu, fa que ens atrevim a considerarla – si se'ns permet una mirada presentista – immersa en els debats propis de la psicologia cognitiva i de la psicologia evolutiva actuals.

Suggeriments per a futures línies d'investigació

A mida que hem anat desenvolupant el nostre treball hem detectat possibles línies d'investigació que, atesa la finalitat concreta que ens hem plantejat, es trobaven fora dels límits d'aquesta tesi doctoral, però que considerem poden contribuir a l'enriquiment de la història de la psicologia.

Si bé ja les hem comentat al fil de la nostra narració, volem deixar-les explicitades a continuació.

1) Projecció de l'Escola de Psicologia de Barcelona

Amb l'objectiu d'afegir nous arguments a la conformació de l'escola, pensem que resultaria adequat investigar l'empremta que deixà en la següent generació de psicòlegs que anaren desenvolupant la seva obra, tant en el context català, com en els països on Pi i Sunyer i Mira van continuar les seves respectives carreres científiques a partir del seu forçat exili.

2) Localització de fonts documentals pendents

Relacionat amb el punt anterior, per tal de disposar de la totalitat de documents que conformen l'obra completa dels integrants de l'escola, pensem que s'hauria d'abordar la tasca d'intentar localitzar els textos que a nosaltres ens ha estat impossible d'obtenir per les raons que hem adduït a l'Annex 7.

3) Recerca, obtenció i anàlisi dels manuscrits i mecanoscrits no publicats

L'obra escrita dels autors que hem presentat, conté, com ja hem dit, una sèrie de documents inèdits, la majoria dels quals, estan localitzats a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, però que encara resten pendents de la seva catalogació.

Alguns d'ells ja els tenim en el nostre poder i els hem assenyalat entre les referències bibliogràfiques que hem presentat als Annexos 4, 5 i 6. Pensem que l'accés a aquests documents i la seva posterior anàlisi pot contribuir a completar la tasca d'historiar el desenvolupament de l'escola.

De la mateixa forma creiem que la cerca encaminada a la detecció de possibles textos inèdits que nosaltres no hem trobat per aquest treball, complementaria la tasca de reunir tota la informació existent sobre l'obra de l'escola.

4) Anàlisi de continguts dins l'obra escrita de l'Escola de Psicologia de Barcelona

Com complement de l'anàlisi bibliomètrica que hem realitzat sobre l'obra escrita dels membres principals de l'Escola de Psicologia de Barcelona, pensem que s'aportaria més informació realitzant una anàlisi de continguts dels texts per mitjà de les eines que actualment ens proporcionen les noves tecnologies, tal i com hem apuntat a la nota 73 d'aquest treball.

Referències Bibliogràfiques

- Albarracín, A. (1988). Las ciencias biomédicas en España, de 1800 a 1936. Dins J. M. Sánchez Ron (Ed.), *Ciencia y sociedad en España: de la Ilustración a la Guerra Civil* (pp.143-155). Madrid, Espanya: CSIC.
- Alcoberro, R. (2007). Turró i el positivisme. Dins J.M. Terricabras (Ed.), *Ramón Turró, científic i pensador* (pp. 1-22). Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Alsina, J. (1965a). August Pi i Sunyer (1879-1965). *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Dades no publicades.
- Alsina, J. (1965b). Augusto Pi y Sunyer: Profesor, Maestro, Universitario. *Actas de las reuniones científicas del cuerpo facultativo del Instituto Policlínico, XIX*, 7, 125-129.
- Alsina, J. (1965c). Necrológica. Augusto Pi y Suñer. *Anales de Medicina y Cirugía, XLV*, 189, 211-215.
- Alsina, J. (1979). August Pi i Sunyer, universitari, humanista, ciutadà. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer* (pp.85-100). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Alsina, J. (1981). August Pi-Sunyer universitari, humanista, ciutadà. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer* (pp.87-100). Barcelona, Espanya: Ateneu Barcelonès.
- Alquézar i Aliana, R. (2006). 1909-1931. De la Setmana Tràgica a la Segona República. Dins J.M. Solé i Sabaté (Ed.), *Lluís Companys. President de Catalunya. Biografia humana i política* (pp. 142-181). Barcelona, Espanya: Generalitat de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana.
- Andréu, Jaime (2001). *Las técnicas de análisis de contenido: Una revisión actualizada*. Documento de trabajo, S2001/03, Centro de estudios andaluces, <http://public.centrodeestudiosandaluces.es/pdfs/S200103.pdf> [Data d'accés 26/03/2016].
- Anguera, B. (1989). Emili Mira i López i la psicoanàlisi. *Revista Catalana de Psicoanàlisi*, 6(2), 283-289.
- Anguera, B., Gabucio, F., Giménez, M.C., i Kirchner, M. (1988). El instituto psicotécnico de Catalunya. Dins A. Rosa, J. Quintana i E. Lafuente (Eds.), *Psicología e Historia. Contribuciones a la investigación en Historia de la Psicología. I Simposio de Historia de la Psicología* (pp.

- 133-139). Madrid, Espanya: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- Anònim (1964). Artigos de Emilio Mira y López. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 16(2-3), 25-44.
- Barbany, J. (1981). L'Institut de Fisiologia, promoció de la recerca. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer* (pp.103-111). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Barona, J. L. (1985). El cultivo de la fisiología humana en las instituciones españolas del siglo XIX. *Asclepio*, 37, 183-208.
- Barona, J. L. (1991). *La Fisiología: origen histórico de una ciencia experimental*. Madrid, Espanya: Akal.
- Barona, J. L. (1992). *La doctrina y el laboratorio. Fisiología y experimentación en la sociedad española del siglo XIX*. Madrid, Espanya: CSIC.
- Barona, J.L. (2005). Turró i Darder, Ramon (1854-1926). *Mètode: Revista de Difusió de La Investigació de La Universitat de València*, 46, 122-123.
- Barona, J. L. i Bernabeu, J. (1998). Propostes i reflexions sobre una periodització de la medicina en l'Espanya contemporània. Dins J. Batlló, R. Puig i P. de la Fuente (Eds.), *Actes de les V Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica* (pp.59-62). Barcelona, Espanya: Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica.
- Barona, J. L. i Lloret, J. (1989). La Fisiología española en la época de Cajal. Sociedad Española de Historia de la Medicina (Ed.), *Actas del Noveno Congreso Nacional de Historia de la Medicina* (Vol. III) (pp.833-849). Zaragoza, Espanya: Universidad de Zaragoza.
- Bellido, J.M. (1926a). Ramón Turró, home de ciència. *Ciencia*, II(5), 237-240.
- Bellido, J.M. (1926b). La obra pedagógica de Turró. *Revista de Higiene Y Sanidad Pecuarias*, XVI(8,9 i 10), 743-747.
- Bellido, J.M. (1926c). La obra fisiológica de Turró. *Revista Veterinaria de España*, XVII(6), 292-297.
- Bisquerra, R. (1998). Emili Mira i López i els orígens de la psicopedagogia. Dins C. Vilanou (Ed.), *Emili Mira: Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya* (pp. 13-23). Barcelona, Espanya: Universitat de Barcelona.
- Blanco, F., Huertas, J.A. i Rosa, A. (1992). Las prácticas en historia de la psicología como un modo de aproximación a los problemas de investigación en nuestra disciplina. *Revista de historia de la psicología*, 13(2-3), 301-307.

- Boldú, J. (2007). Originalitat del pensament filosòfic i actualitat de l'actitud epistemològica de Ramon Turró. Dins J.M. Terricabras (Ed.), *Ramón Turró, científic i pensador* (pp. 23-62). Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Boring, E. G. (1942). *Sensation and perception in the history of experimental psychology*. New York, Estats Units: D. Appleton-Century company.
- Boring, E.G. (1950). *Historia de la psicología experimental*. Ciudad de México, México: Trillas, 1978.
- Brennan, J. F. (1999). *Historia y sistemas de la Psicología*. Ciudad de México, México: Prentice-Hall.
- Buckingham, H. (2006). A pre-history of the problem of Broca's aphasia. *Aphasiology*, 20, 8, 792-810.
- Buqueras, F.X. i Massons, J.M. (1994). La revista mèdica de Barcelona. Dotze anys al servei de la medicina catalana. *Gimbernat*, XXII, 11-18.
- Cagigas, A. (2001). En busca de la supraconciencia: Gustav Theodor Fechner. *Revista de Historia de la Psicología*, 22(3-4), 283-287.
- Calbet, J. M. i Corbella, J. (1982). *Diccionari biogràfic de metges catalans*. Barcelona, Espanya: Rafael Dalmau.
- Caldero, M.J. (2009). *La medicina de laboratorio en la Gaceta Médica Catalana* (Tesi doctoral). Obtingut de: <http://uvadoc.uva.es/handle/10324/835>
- Calomarde, F. T. (1824). *Plan literario de estudios y arreglo general de las Universidades del Reino*. Madrid: Imprenta Real. [Títol obtingut de l'epígraf. Text precedit per un Real decret de Ferran VII del 14 d'octubre de 1824 al Ministerio de Gracia y Justicia]
- Camarasa, J.M. (2007). Turró i les primeres passes de "l'Escola Biològica Catalana." Dins J.M. Terricabras (Ed.), *Ramón Turró, científic i pensador* (pp. 63-91). Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Canal, J. (1996). La darrera carlinada. Dins B. de Riquer (Ed.), *Història. Política, societat i cultura dels països catalans (Vol. 7)* (pp. 112-119). Barcelona, Espanya: Enciclopèdia Catalana.
- Canguilhem, G. (1955) *La formación del concepto de reflejo en los siglos XVII-XVIII*. Barcelona, Espanya: Avance, 1975.
- Caparrós, A. (1993). Historias regionales de la psicología. Notas historiográficas. *Revista de Historia de la Psicología*, 14(3-4), 89-92.
- Caparrós, A. i Vila, I. (1983). Las ideas de I. Pavlov en la obra de Ramón Turró. Dins H. Carpintero (Ed.), *Historia y teoría psicológica* (pp. 239-245). València, Espanya: Alfapplus.
- Cardoner, A. (1950). Estudi crític de l'obra científica de Ramon Turró. Dins L. Cervera (Ed.), *Homenatge a Ramon Turró. Recull d'estudis*

- sobre la seva vida i la seva obra (pp. 11-38). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Carpintero, H. (1980). La psicología española: pasado, presente, futuro. *Revista de Historia de la Psicología*, 1, 33-58.
- Carpintero, H. (1989). La psicología en España: Una síntesis. Dins J. Arnau y H. Carpintero (Eds.), *Historia, Teoría y Método* (pp. 329-351). Madrid, Espanya: Alhambra.
- Carpintero, H. (1994): *Historia de la psicología en España*. Madrid, Espanya: Eudema.
- Carpintero, H. (1998). Psicología Teórica y Psicología Aplicada en la obra de Emilio Mira y López. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 32(2), 215-225.
- Carpintero, H. (2001). Psicología teórica y psicología aplicada. Una obra olvidada de Emilio Mira y López. *Revista de Historia de La Psicología*, 22(3-4), 289-295.
- Carpintero, H. (2004). *Historia de la Psicología en España*. Madrid, Espanya: Pirámide.
- Carpintero, H. (2014). Emilio Mira y su experiencia de la URSS (1931). *Revista de Historia de la Psicología*, 35(4), 65-74.
- Carpintero, H. i Lafuente, E. (2007). El método histórico de las generaciones. El caso de la psicología española. *Revista de Historia de la Psicología*, 28(1), 67-85.
- Carpintero, H. i Peiró, J. M. (1981). *Psicología contemporánea: Teoría y métodos cuantitativos para el estudio de su literatura científica*. València, Espanya: Alfaplús.
- Carpintero, H., Tortosa, F. i Lafuente, E. (1993). La primera contribución española a la psicología jurídica: el manual de Emilio Mira. *Cuadernos de Política Criminal*, 49, 355-360.
- Carreras, J. (1998). *August Pi i Sunyer. Semblança biogràfica*. Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Casassas, O. (1965). August Pi i Sunyer no ha mort a Roses. *Serra d'Or*, 7(3), 63-65.
- Casassas, O. (1970). *La medicina catalana del segle XX*. Barcelona, Espanya: Edicions 62.
- Casassas, O. (1981). La creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*, (pp.17-33). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.

- Casassas, O. (1999). *Una falla i setze històries. Excursió pel camp de les ciències humanes sortint del despatx d'un metge*. Barcelona, Espanya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Centre Català de Caracas (Ed.) (1965). *August Pi i Sunyer. Homenatge del Centre Català de Caracas*. Caracas, Venezuela: Autor.
- Cervera, L. (1926a). *La obra fisiològica de Turró*. Cuenca, Espanya: Ruiz de Lara.
- Cervera, L. (1926b). *Vida y obras de Turró. Notas para una biografía y bibliografía*. Cuenca, Espanya: Ruiz de Lara.
- Cervera, L. (1926c). Ramón Turró, el maestro. *Revista Veterinaria de España*, XVII(6), 289-292.
- Claparède, E. (1905). *Psicología del niño y pedagogía experimental*. Madrid, Espanya: Librería de Francisco Beltrán.
- Coan, R.W. (1968). Dimensions of psychological theory. *American Psychologist*, 23, 715-722.
- Coderch, J. (1973). Vigencia de la obra psiquiàtrica de Emilio Mira y López. *Revista Del Departamento de Psiquiatría de La Facultad de Medicina de Barcelona*, 1(1), 13-16.
- Cohen, M.A. i Blanco, F. (2012). Relevancia de la «Segunda consideración intempestiva» de F. Nietzsche para la historiografía de la psicología. *Revista de Historia de la Psicología*, 33(2), 81-96.
- Colomer, E. (1978). La filosofia de Ramon Turró. Dins J. Alsina (President), *Desè Congrés de Metges i Biòlegs de La Llengua Catalana. Dinàmica de la infecció. Funció Social de la Medicina* (Vol. 3) (pp. 576-589). Barcelona, Espanya: Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears / Societat Catalana de Biologia.
- Colomines, J. (1971). La Societat Catalana de Biologia. Un instrument de cultura. *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, IV, 355-361.
- Colomines, A. i Termes, J. (2005). Pervivència del catalanisme. Dins J. M. Solé, *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus Presidents: 1714-2005* (Volum II) (pp.10-59). Barcelona, Espanya: Generalitat de Catalunya i Fundació Enciclopèdia Catalana.
- Comellas, J. L. (2009). *Historia de España. Vol. III: El siglo XIX*. Barcelona, Espanya: RBA.
- Corbella, J. (1981). August Pi i Sunyer (1879-1965). La seva biografia. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer* (pp.139-150). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.

- Corbella, J. (2003). Medicina d'Occitània. El vitalisme a l'escola de Montpellier. *Gimbernat*, 40, 257-260.
- Corbella, J. (2009). *L'Institut de Fisiologia de Barcelona (1920-1939)*. Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Cuscó, J. (1999). *Francesc Xavier Llorens i Barba i el pensament filosòfic a Catalunya*. Barcelona, Espanya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Danon, J. (1977). Los orígenes de la «Societat de Biologia de Barcelona». *Medicina e Historia*, 65, 3-4.
- Danziger, K. (1979). The Social Origins of Modern Psychology. Dins A.R. Buss (Ed.), *Psychology in social context* (pp. 27-45). New York, Estats Units: Irvington.
- De la Casa, I. G., Ruiz, G. i Sánchez, N. (2009). La Reflexologia pavloviana. Dins M. Saíz (Ed.), *Historia de la Psicologia* (pp.137-150). Barcelona, Espanya: FUOC.
- De Puelles, M. (2006). Los hitos reformistas: la viabilidad de las reformas y la perversion de las leyes. Dins J. Gimeno Sacristán (Ed.), *La reforma necesaria: entre la política educativa y la práctica escolar* (pp.61-80). Madrid, Espanya: Morata.
- Del Barrio, M.V. i Carpintero, H. (1985). Los comienzos de la Psicologia educativa en España: La tradición krausista. *Revista de Historia de la Psicologia*, 6(2), 133-145.
- Díaz, M.I. (2011). «*La Unitat Funcional*» d'August Pi i Sunyer. Una aproximació a la psicologia fisiològica de principis del segle XX a Catalunya. (Treball de recerca). Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona. (Número d'ordre .b5268166x).
- Díaz, M.I. i Saíz, M. (2013). August Pi i Sunyer (1879-1965): Una figura a recuperar para la historia de la escuela psicológica de Barcelona. *Revista de Historia de La Psicologia*, 34(2), 9-30.
- Domènech, E. (1977). *La frenología: análisis histórico de una doctrina psicológica organicista*. Barcelona: Seminario Pedro Mata. Departamento de Medicina Legal y Toxicología. Facultad de Medicina. Universidad de Barcelona.
- Domènech, E. i Raich, R.M. (1985). Antecedents de l'ensenyament de la psicologia a Catalunya en el segle XIX. Dins J. Adserà (President), *Quart Congrés d'Història de la Medicina Catalana. IV Centenario del nuevo hospital de Santa Tecla. El Dr. Juan Vives Rubio, primer médico residente. Vicisitudes cuando el sitio y el asalto de 1811*(Vol. I) (pp. 97-103). Tarragona, Espanya: Hospital de San Pablo y Santa Tecla.

- Domènech, E. i Sáiz, M. (1996). Mariano Cubí y la Frenología. Dins M. Sáiz i D. Sáiz (Eds.), *Personajes para una historia de la psicología en España* (pp.151-165). Madrid, Espanya: Pirámide.
- Domingo, P. (1965). Iniciació científica del Mestre August Pi i Sunyer. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Homenatge al Doctor August Pi i Sunyer* (pp.3-10). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Domingo, P. (1970). *Turró: hombre de ciencia mediterráneo. Biografía antológica*. Barcelona, Espanya: Pòrtic.
- Domingo, P. (1981). L'obra científica d'August Pi i Sunyer. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*, (pp.63-71). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Duque de Rivas (1836). Plan General de Instrucción Pública. *Gaceta de Madrid*, 600, 9 d'agost 1836.
- Eckart, W. V. i Gradmann, C. (1995). Hermann Helmholtz. *Investigación y Ciencia*, 224, 16-25.
- Espasa, R. (2007). Estudi epistemològic de la teoria sobre «La sensibilitat tròfica» de Ramon Turró. Dins J. M. Terricabras (Ed.), *Ramon Turró, científic i pensador* (pp. 137-145). Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Estaún, S. (1996). La presencia de E. Mira y López. *Revista de Psicología General Y Aplicada*, 49(3-4), 361-363.
- Fazio, M. i Fernandez Labastida, F. (2004). *Historia de la Filosofía. IV. Filosofía contemporánea*. Madrid, Espanya: Palabra.
- Fernández-Rodríguez, T. (2003). Sobre los progresos de la psicofísica. *Revista de Historia de la Psicología*, 24(3-4), 659-668.
- Fierro, C. (2015). La historiografía de la psicología. Historia clásica, historia crítica y la recepción de los estudios sociales de la ciencia. *Revista de Historia de la Psicología*, 36(2)67-94.
- Fierro, C. i Visca, J.E. (2014). Las Escuelas psicológicas: Revisión de la concepción escolástica de la Psicología desde la Historia, la Sistemática y la Sociología de la Psicología. *VI Congreso Marplatense de Psicología. La psicología como promotora de Derechos. Hacia la interdisciplinariedad de las prácticas en los escenarios actuales*, pp. 456-465. Universidad Nacional de Mar del Plata, Mar del Plata, Argentina. <https://conicet-ar.academia.edu/CatrielFierro> [Accés, 23-03-2016]
- Foucault, M. (2005). *Las palabras y las cosas*. Madrid, Espanya: Siglo XXI. Original publicat el 1968.
- Fradera, J.M. (1997). La cultura de la burguesia emergent. Dins B. de Riquer (Ed.), *Història. Política, societat i cultura dels països catalans* (Vol. 6) (pp. 320-337). Barcelona, Espanya: Enciclopèdia Catalana.

- Freites de Acosta, A. (1970). *Augusto Pi Suñer. Bibliografía*. Caracas, Venezuela: Instituto de Medicina Experimental.
- Frixione, E. (2000). *De motu proprio: una historia de la fisiología del movimiento*. Ciudad de México, México: Siglo XXI.
- Fuentes, J.B., García, E. i Carpintero, H. (1993). Emilio Mira i López y la psicología Latinoamericana. *Revista de Historia de La Psicología*, 14(3-4), 139-152.
- Fuentes, J.B., Quiroga, E. i Muñoz, F. (2005). Una primera aproximación a las posibilidades de desarrollo de la teoría del origen trófico del conocimiento de Ramon Turró. *Revista de Historia de la Psicología*, 26(2-3), 181-189.
- García, E., Fuentes, J.B. i Carpintero, H. (1993). Emilio Mira y López y la psicología Latinoamericana. *Revista de Historia de La Psicología*, 14(1), 31-55.
- García, E., Herrero, F. y Carpintero, H. (1993). La tesis doctoral de Emilio Mira y López: «Las correlaciones somáticas del trabajo mental» (1922). *Revista de Historia de la Psicología*, 14(3-4), 139-152.
- García Arocha, H. (1981). El Instituto de Medicina Experimental de Caracas. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer* (pp.47-59). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- García Vega, L. (2003). *Breve historia de la psicología*. Madrid, Espanya: Siglo XXI.
- García Yagüe, J. (1997). Emilio Mira y sus aportaciones a la orientación escolar y profesional durante la etapa española. *Revista Complutense de Educación*, 8(1), 179-198.
- García-Faria, C. (1970). Historia de los colegios médicos. *Cuadernos de historia de la medicina española*, 9, 153-185.
- Goberna Falque, J.R. (2003). «What's culture?» Cien años de controversias en la antropología anglosajona. *Gallaecia*, 22, 531-554.
- González-Agàpito, (1998). Emili Mira: orientació professional i renovació pedagògica. Dins C. Vilanou (coor.), *Emili Mira: Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*, (pp. 25-31). Barcelona, Espanya: Universitat de Barcelona.
- Gregori, E. (2002). Individuo y naturaleza en Schiller. La noción de juego. *Matèria: Revista d'art*, 2, 35-55.
- Guillamet, J. (2007). Informació, política i llengua en la premsa de la Restauració (1875-1883). Dins R. Grau (President). *Desè Congrés d'Història de Barcelona: Dilemes de la fi de segle, 1874-1901* (pp. 1-13). Barcelona, Espanya: Arxiu Històric de la Ciutat.

- Hergenhahn, B. R. (2009). *An Introduction to the History of Psychology*. Belmont, California, Estats Units: Wadsworth.
- Herrero, F., Lafuente, E. y Velasco, C. (2008). La representación gráfica en la prevención de accidentes de trabajo. Una aproximación de la psicotecnia a la publicidad. *Revista de Historia de la Psicología*, 29 (2), 69-85.
- Hirschberger, J. (1978). *Historia de la filosofía II. Edad Moderna y Edad Contemporánea*. Barcelona, Espanya: Herder.
- Ibarz, V. (2011). El caso Jacint Verdaguer (1845-1902). *Revista de Historia de la Psicología*, 32(2-3), 15-28.
- Institut d'Estudis Catalans (1986). *Institut d'Estudis Catalans 1907-1986*. Barcelona, Espanya: Autor.
- Institut d'Estudis Catalans (1997). *Institut d'Estudis Catalans 1907-1997*. Barcelona, Espanya: Autor.
- Iruela, L.M. (1987). *Vida y obra de Emilio Mira y López* (Tesi Doctoral inèdita). Universidad Complutense de Madrid, Madrid.
- Iruela, L.M. (1993). *Psiquiatria, psicología y armonía social: Doctor Emilio Mira y López, la vida y la obra*. Barcelona, Espanya: Universitat de Barcelona.
- Jacó-Vilela, A. i Rodrigues, I. T. (2014). Emilio Mira y López: una ciencia para além da academia. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 66(3), 148-159.
- Jaramillo, J. (2005). *Historia y filosofía de la medicina*. San José, Costa Rica: Editorial de la Universidad de Costa Rica.
- Kaitaro, T. (2001). Biological and Epistemological Models of Localization in the Nineteenth Century: From Gall to Charcot. *Journal of the History of the Neurosciences*, 10, 3, 262-276.
- Klappenbach, H. (2014). Acerca de la metodología de investigación en la historia de la psicología. *Psykhé*, 23(1), 1-12.
- Kirchner, M. (1975). *La psicología aplicada en Barcelona, 1916-1936*. (Tesi doctoral inèdita). Universitat de Barcelona, Barcelona (Núm. Ordre .b17349096).
- Kirchner, M. (1979). La obra de Emilio Mira en el Instituto de Orientació Profesional de Barcelona (1919-1939). *Revista de Historia de la Psicología*, 3, 225-246.
- Kirchner, M. (1981). La obra de Emilio Mira en el instituto de Orientación Profesional de Barcelona (191-1939). *Revista de Historia de la Psicología*, 2(3), 225-246.
- Kurowski, M. (2001). *La obra psicològica de Juan Cuatrecasas Arumí (1899-1990)* (Tesi doctoral inèdita). Universidad Complutense de Madrid,

- Madrid. Recuperat de <http://eprints.ucm.es/tesis/psi/ucm-t25130.pdf>
- Lafuente, E. (1996). El pensamiento psicológico de Francisco Giner de los Ríos. Dins M. Sáiz i D. Sáiz (Ed), *Personajes para una historia de la psicología en España* (pp. 167-183). Madrid, Espanya: Pirámide.
- Lain Entralgo, P. (1990). Augusto Pi i Sunyer y la unidad funcional del organismo. *Arbor*, 530, 19-34.
- Latour, B. (1992). *Ciencia en acción. Cómo seguir a los científicos e ingenieros a través de la Sociedad*. Barcelona, Espanya: Labor.
- Lázaro, J. (1996). La imagen histórica de Emilio Mira (1896-1964) en el centenario de su nacimiento. *Archivos de Neurobiología*, (4), 221-224.
- Leahey, Th. H. (1994). *Historia de la Psicología. Corrientes principales del pensamiento psicológico*. Madrid, Espanya: Debate.
- León-Carrión, J. (1991). Indulgencia para Gall: la dignificación del cerebro. *Revista de Historia de la Psicología*, 12, 3-4, 429-432.
- León-Carrión, J. (1995). *Manual de neuropsicología humana*. Madrid, Espanya: Siglo XXI.
- Leoni, R., Peñalver, L.M., García Arocha, H. i Herrero, J. (1965). *Pi Suñer. Un hombre, una obra: una bandera*. Cumaná, Venezuela: Universidad de Oriente.
- Lloret, J. (1993). *La literatura fisiològica espanyola (1900-1939): estudi de l'aportació valenciana* (Tesis Doctoral inèdita). Universitat de València, València. (BOD: 09300121)
- López Piñero, J. M. (1992). *La ciencia en la España del siglo XIX*. Madrid, Espanya: Marcial Pons.
- López-Cerezo, J.A. (1986). Comentarios críticos sobre estado de la psicología como ciencia. *Revista de Historia de la Psicología*, 7(2), 91-102.
- López-Muñoz, F., Álamo, C. i García-García, P. (2010). La neurofisiología cartesiana: entre los *spiritus animalis* y el *conarium*. *Archivos de Neurociencias*, 15, 3, 179-193.
- Loredo, J.C.; Sánchez, J.C. i Fernández, T.R. (2007). «Versiones que capturo del olvido». Reflexiones sobre el sentido de la historia de la psicología. *Revista de historia de la psicología*, 28(1), 45-66.
- Mariás, J. (1998). *Historia de la filosofía*. Madrid, Espanya: Alianza Editorial.
- Marín, M.T. (1991). *Innovadores de la Educación en España: Becarios de la Junta para Ampliación de Estudios*. Cuenca: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha.

- Martínez, J.M. i Puente, G. (2008). *Homenaje al insigne veterinario Ramón Turró*. Lleida, Espanya: Pudiamar.
- Martínez Navarro, A. (1997). La aportación de Mira i López a la modernización de la pedagogía española. *Revista Complutense de Educación*, 8(1), 253-270.
- Mira, E. (1919). *Memòria per optar a la plaça d'ajudant del Laboratori de Psicologia del Insitut d'Orientació Professional*. 20 de gener. Mecanoscrit inèdit.
- Mira, E. (1920). El funcionamiento del Laboratorio de Psicología del Instituto de Orientación de Barcelona (I). *Archivos de Neurobiología*, I, 129-147.
- Mira, E. (1921). Exposición-comentario a la reciente psicología conductista del Profesor Watson. *Archivos de Neurobiología*, II, 282-291.
- Mira, E. (1923). *Las correlaciones somáticas del trabajo mental*. Tesi Doctoral. Barcelona: s.n., 1923.
- Mira, E. (1923). Psicohigiene infantil. Psicohigiene cultural. *Butlletí dels Mestres*, 2(32), 166-168.
- Mira, E. (1928). Orientació profesional y psicología. *Revista Médica de Barcelona*, IX, 3-11.
- Mira, E. (1931). La missió del metge en el moviment prohigiene mental. *Annals de Medicina*, 4, 251-255.
- Mira, E. (1933). La nova concepció experimental de la conducta moral. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, I (3), 229-251.
- Mira, E. (1942). Orientación psicossomática en la medicina actual. *Semana médica*, 1, 1079-1086.
- Mira, E. (1947). *Manual de orientación profesional*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- Mira, E. (1948). *Psiquiatría básica*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- Mira, E. (1955). *Psicología experimental*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- Mira, E. (1958). *Compendio de Psiquiatría*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- Mira, E. (1980). La missió del metge en el moviment prohigiene mental. *Annals de Medicina*, XXV(4), 251-255. (Original publicat el 1931).
- Mira, E. (1980). *Manual de psicología jurídica*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo. (Original publicat el 1931).
- Mira, E. (1982). *Psicología evolutiva del niño y del adolescente*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo. (Original publicat el 1941).

- Mira, M. (2004). *Emili Mira i López: l'investigador de la personalitat humana*. Barcelona, Espanya: Diputació de Barcelona.
- Miralles, J.L. (1979). *Las obras psicológicas de Emilio Mira y López*. València: Universitat de València. Tesi Doctoral.
- Miralles, J.L. (1985). Aproximación bibliométrica a la obra psicológica de Emilio Mira y López: bases para us interpretación. *Revista de Historia de La Psicología*, 6(1), 79-96.
- Miret, J. (1985). L'obra d'August Pi i Sunyer en els anys d'expatriació (1939-1965). *Gimbernat*, 4, 173-191.
- Molas, I. (2006). Els senadors republicans catalans durant la monarquia d'Alfons XIII (1903-1923). *Working Papers*, 26. Recuperat de <http://hdl.handle.net/2072/3594>
- Monlau, P.F. (1847). *Elementos de Psicología*. Madrid, Espanya: Imprenta y estereotipia de M. Rivadeneyra, 1871.
- Mora, O. A. i Mora, G. (2007). *Historia de la Fisiología. Breve revisión con especial referencia a la circulación, respiración, sistema nervioso y glándulas endocrinas*. Tenerife, Espanya: Fundación Canaria Orotava de Historia de la Ciencia.
- Moreu, A.C. (2002). La Via psicopedagògica. Els discursos dels professors a Espanya des de 1875 fins a 1931. *Revista catalana de pedagogia*, 1, 341-472.
- Moyano, C. (1857). Ley de Instrucción Pública. *Gaceta de Madrid*, 1710, 10 de setembre de 1857.
- Mülberger, A. (1995). Elementos de Psicofísica: los experimentos con pesos de G. T. Fechner. Dins M. Sáiz, D. Sáiz i A. Mülberger (Eds.), *Historia de la Psicología. Manual de Prácticas* (pp.93-103). Barcelona, Espanya: Avesta.
- Munné, F. (1997). Emilio Mira y López, primer psicólogo jurídico de España. *Revista de Psicología General y Aplicada*, 50(2), 245-249.
- Murray, D. J. (1990). Fechner's later psychophysics. *Canadian Psychology / Psychologie Canadienne*, 31, 1, 54-60.
- Nicolas, S. (2002). La fondation de la Psychophysique de Fechner : des pré-supposés mé-thaphysiques aux écrits scientifiques de Weber. *L'Année Psychologique*, 102, 255-298.
- Nofre, D. (2005). *Una ciència de l'home, una ciència de la societat : Frenologia i magnetisme animal a Catalunya, 1842-1854*. (Tesi Doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona. ISBN : 846900462.
- Nofre, D. (2007). "Saber separar lo bueno de lo malo, lo cierto de lo incierto": La frenología y los médicos catalanes, c.1840-c.1860.

- Scripta Nova. Revista electrònica de Geografia y Ciencias Sociales*, XI, 248. Recuperat de <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-248.htm>
- Olmsted, J. M. D. (1981). *François Magendie*. New York, Estats Units: Arno Press. (Original publicat el 1945).
- Opisso, A. (1907). Nuestros biólogos. *La Vanguardia*, 28 de desembre de 1917, 10.
- Otero, L. E. (2001). *La destrucción de la ciencia en España: depuración universitaria en el franquismo*. Madrid, Espanya: Editorial Complutense.
- Palacios, L. (2007). *Seis escenarios de la historia*. Madrid, Espanya: Dickinson.
- Pardo, J. I Martínez, A. (2003). Annals de Medicina. Expresión de la medicina catalana «noucentista». Dins J. Batlló, P. Bernat i R. Puig (Eds.), *Actes de la VII Trobada de la Ciència i de la Tècnica* (pp. 333-336). Barcelona, Espanya: Societat Catalana d'Història de la Ciència.
- Paredes, J. (2008). Los bienios progresista y moderado (1854-1858). Dins J. Paredes, *Historia contemporánea de España. Siglo XIX* (pp.224-233). Barcelona, Espanya: Ariel.
- Pelayo, F. (1999). *Ciencia y creencia en España durante el siglo XIX*. Madrid, Espanya: CSIC.
- Peña, J.L. (2006). *Historia política del constitucionalismo español*. Madrid, Espanya: Dickinson.
- Pereira, A. (2000). Charles Bell: Naturalismo teológico y frenología. Implicaciones sociales. *Asclepio*, LII, 1, 185-192.
- Pers i Ramona, M. (1849). *Manual de frenología al alcance de todos, con grande acopio de ejemplos de il·lustracions*. Barcelona, Espanya: Imprenta de José Tauló.
- Peset, M. (2003). Universidad y liberalismo en España y América Latina. Dins R. Robledo, I. Castells i M.C. Romero (Eds.), *Orígenes del liberalismo. Universidad, política, economía* (pp.17-48). Salamanca, Espanya: Universidad de Salamanca.
- Peset, M. i Peset, J.L. (1992). Las universidades españolas del siglo XIX y las ciencias. Dins J. M. López Piñero, *La ciencia en la España del siglo XIX*, (pp.19-50). Madrid, Espanya: Marcial Pons.
- Pí i Sunyer, A. (1918). *La Unidad Funcional. Ensayos de Fisiología interorgánica*. Barcelona, Espanya: Minerva.
- Polanco, F. i Fierro, C. (2015). Recepción de la Sociología del Conocimiento en la Historia de la Psicología. *Revista de Psicología de Arequipa*, 5(1), 13-35.

- Pousada, M. (1996a). *Aportaciones de la Medicina Legal Española al problema de la enajenación mental: un estudio histórico (1783-1874)*. (Tesi Doctoral). Universitat de Barcelona, Barcelona. ISBN: 844751630X
- Pousada, M. (1996b). Pere Mata y la psicología médica positivista. Dins M. Sáiz i D. Sáiz (Eds.), *Personajes para una historia de la psicología en España* (pp.133-150). Madrid, Espanya: Pirámide.
- Quintana, J. (1992). Por qué la historia de la psicoogía y la historia para la psicología. *Revista de Historia de la Psicología*, 13(2-3), 127-138
- Riera, J. (1973). *Idealisme i positivisme en la medicina catalana del segle XIX*. Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Riera, J. (1974). Positivism científico en la obra de Ramón Turró. *Medicina e Historia*, 32, 7-26.
- Riera, J. (1983). Fisiólogos catalanes en Hispanoamérica: la obra de Augusto Pi Suñer en Venezuela. Dins M. Astrain (Ed.). *Primeras Jornadas de Historia de la Medicina Hispanoamericana* (pp. 251-261). Cádiz, Espanya: Diputación Provincial de Cádiz.
- Riera, S. (2003). *Història de la Ciència a la Catalunya moderna*. Lleida, Espanya: Pagès Editors.
- Robles Seguí, A. (1983). Las teorías educativas del frenólogo Mariano Cubí y su influencia en Catalunya a finales del siglo XIX. *Perspectivas pedagógicas*, 51, 463-475.
- Roca, A. (1988). *Història del laboratori municipal de Barcelona de Ferran a Turró*. Barcelona, Espanya: Ajuntament de Barcelona.
- Roca, J. (2006). La sociabilidad del Trienio liberal en Barcelona: Foros de educación política y de adoctrinamiento constitucional. Dins M. Cantos (Ed.), *Redes y espacios de opinión pública: de la Ilustración al Romanticismo. Cádiz, América y Europa ante la modernidad (1750-1850)*. XII Encuentro (pp.481-494). Cádiz, Espanya: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz.
- Roca, J. i Ventura, C. (2006). *Ramon Turró. Textos psicològics*. Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Roca Gifre, E. (1932). Notas para una biografía y bibliografía de Turró. *Trabajos de La Cátedra de Historia Crítica de La Medicina*, I, 555-569.
- Rodríguez, M. (1998). L'orientació professional a Catalunya a principis de segle i la impagable contribució del Doctor Emili Mira. Dins C. Vilanou (Ed.), *Emili Mira: Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya* (pp. 33-39). Barcelona, Espanya: Universitat de Barcelona.
- Rodríguez, S. (1989). Trayectoria històrica de la Psicología en España. Dins L. García Vega (Ed.), *Historia de la Psicología* (pp. 435- 465). Madrid, Espanya: Eudema.

- Rodríguez Lafora, G. (2000). Las relaciones de la Revista «Archivos de Neurobiología» con la Asociación Española de Neuropsiquiatría y con la Liga de Higiene Mental. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 20(75), 605-616. (Original publicat el 1957).
- Rosa, A. (2008). El inútil combate entre la psicología y su historia. *Revista de Historia de la Psicología*, 29(1), 31-66.
- Rosa, A.; Blanco, F. I Huertas, J. A. (1991). ¿Para qué hacemos historia de la psicología?. *Revista de Historia de la Psicología*, 12(3-4), 405-412.
- Rosa, A.; Huertas, J.A.; Blanco, F. I Montero, I. (1991). Algunas reflexiones sobre la metodología de la historia de la psicología. *Revista de Historia de la Psicología*, 12(3-4),393-404.
- Roura i Roca, J. (1988). Positivisme, materialisme i evolucionisme a Catalunya. *Butlletí de la Societat Catalana de Pedagogia, Monogràfic*, 1(1), 69-98.
- Ruiz, M. (1868, octubre 22). *Decreto del Ministerio de Fomento de 21 de Octubre de 1868*. Gaceta de Madrid. Suplemento, pp. 15-17.
- Sáiz, D. i Saiz, M. (1996). Emilio Mira y la psicotecnia. Dins M. Sáiz i D. Sáiz (Eds.), *Personajes para una historia de la psicología en España* (pp. 375-397). Madrid: Pirámide.
- Sáiz, M. (1989). *Ramón Turró: una aproximación historiográfica-bibliométrica* (Tesi Doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona. Recuperat de <http://hdl.handle.net/10803/4766>
- Sáiz, M. (1990a). Posiciones ideológicas de Ramón Turró con respecto a la Psicología. Dins Col·legi Oficial de Psicòlegs (Ed.), *Segundo Congreso Del Colegio Oficial de Psicólogos. Área 1: Psicología Y Profesión Psicología española en la Europa de los 90 : ciencia y profesión* (pp. 94-98). València, Espanya: Col·legi Oficial de Psicòlegs.
- Sáiz, M. (1990b). La presencia de Wilhelm Wundt en la obra de Ramón Turró. *Revista de Historia de La Psicología*, 11(3-4), 171-179.
- Sáiz, M. (1991). La influencia de Claude Bernard en la obra de Ramón Turró. *Actas Del V Congreso de La Sociedad Española de Las Ciencias Y de Las Técnicas*, 846-859.
- Sáiz, M. (1996). Ramón Turró, padre de la psicología experimental catalana. Dins M. Sáiz i D. Sáiz (Eds.), *Personajes para una historia de la psicología en España* (pp. 219-224). Madrid, Espanya: Pirámide.
- Sáiz, M. (2001). El uso de la prensa en la historiografía de la psicología: el affaire Dwelshauvers. *Anuario de Psicología*, 32(1), 109-117.
- Sáiz, M. (2002). *Los inicios de la Psicología Científica y Aplicada en Cataluña (1900-1939)*. Barcelona, Espanya: Avesta.

- Sáiz, M. (2007). Estudio de la obra científica. Dins J.M. Martínez Rodríguez i G. Puente (Eds.), *Homenaje al insigne veterinario Ramón Turró* (pp. 43-78). León, Espanya: Pudiamar.
- Sáiz, M. (2011). *Historia básica de la psicología*. Madrid, Espanya: Síntesis.
- Sáiz, M., Balltandre, M. i Sáiz, D. (2005). La actividad psicológica de Emilio Mira desde la II República hasta la Guerra Civil española. *Revista de Historia de La Psicología*, 26(4), 165-196.
- Sáiz, M., Capdevila, A., Trujillo, J.L., Mülberger, A., Alfaro, M., Del Blanco, R., Peralta, A. i Sáiz, D. (1996). Los inicios de la medición psicológica en el marco escolar catalán. *Revista de Psicología General y Aplicada*, 50(3), 371-387.
- Sáiz, M. i Mülberger, A. (1995). Los tiempos de reacción. Dins M. Sáiz, D. Sáiz i A. Mülberger (Eds.), *Historia de la psicología. Manual de Prácticas* (pp.105-111). Barcelona, Espanya: Avesta.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1992). Emilio Mira y López, pionero de la psicología aplicada en España e Iberoamérica. *Revista de Historia de La Psicología*, 13(4), 93-100.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1993). *El establecimiento de la Psicología científica en España*. Barcelona, Espanya: Avesta.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1994). Les revues du Institut d'Orientació Professional. *Conferència internacional Cheiron* (p. 104). París, França, setembre.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1995). La Psicología española: Ramón Turró. Dins M. Sáiz, D. Sáiz, i A. Mülberger (Eds.), *Historia de la Psicología. Manual de Prácticas* (pp. 359-367). Barcelona, Espanya: Avesta.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1996). El Laboratorio de Psicología Experimental de la Mancomunitat de Catalunya. *Revista de Historia de la Psicología*, 17(3-4), 54-62.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1997). El trabajo experimental de George Dwelshauvers en su etapa barcelonesa del laboratorio de psicología experimental de la Mancomunitat de Catalunya. *Revista de Historia de la Psicología*, 18(1-2), 323-334.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (1998). La psicología aplicada en España. *Revista de Historia de la Psicología*, 19(1), 83-119.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (2005). La estancia de María Montessori en Barcelona: la influencia de su método en la psicopedagogía catalana. *Revista de Historia de la Psicología*, 26(3), 200-212.
- Sáiz, M. i Sáiz, D. (2008). Lluís Folch i Torres y el Instituto Torremar. *Revista de Historia de la Psicología*, 29(3-4), 203-210.

- Sáiz, M. i Sáiz, D. (2010). El lugar de Joaquim Xirau en el «Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya». *Revista de Historia de la Psicología*, 31(2-3), 41-62.
- Sáiz, M., Sáiz, D., Alfaro, M., Del Blanco, R., Dugo, B. i Mülberger, A. (1992). Emilio Mira y López y la psicología aplicada: su aproximación al marco escolar. *Revista de Historia de La Psicología*, 13(2-3), 105-113.
- Sáiz, M.; Sáiz, D.; Mülberger, A.; Alfaro, M.; Del Blanco, A.; Capdevila, A.; Peralta, A. i Trujillo, J.L. (1994). La IIª y VIª Conferencias Internacionales de Psicotecnia celebradas en Barcelona. Algunas de sus repercusiones en el ámbito social e institucional. *Revista de Historia de la Psicología*, 15(3-4), 227-237.
- Sáiz, M.; Sáiz, D.; Mülberger, A. i Gabucio, F. (1991). Una aproximación a la teoría de la Gestalt a través del análisis de la revista «Psychologische Forschung» (1922-1938). *Revista de Historia de la Psicología*, 12, 3-4, 77-88.
- Sánchez Meca, D. (1998). Los conceptos griegos de *physis* y *theoria* en la interpretación de Goethe. *Daimon: Revista de Filosofía*, 16, 57-71.
- Sánchez Ron, J. M. (2007a). *El poder de la ciencia. Historia social, política y económica de la ciencia (siglos XIX y XX)*. Barcelona, Espanya: Crítica.
- Sánchez Ron, J. M. (2007b). La Junta para Ampliación de Estudios un siglo después. Dins M.A. Puig-Samper, *Tiempos de Investigación. JAE-CSIC. Cien años de ciencia en España*, (pp.29-38). Madrid, Espanya: CSIC.
- Sempere, J. (1965). *Ideari de Ramon Turró*. Barcelona, Espanya: Edicions 62.
- Serra i Hunter, J. (1927). L'obra filosòfica d'en Ramon Turró. *Treballs de La Societat de Biologia*, VI sessió (desembre), 441-479.
- Siguán, M. (1980). Ideas psicológicas en la obra de Ramón Trurró. *Revista de Historia de La Psicología*, 1(3-4), 323-352.
- Siguán, M. (1981). *La Psicología a Catalunya*. Barcelona, Espanya: Edicions 62.
- Siguán, M. (2007). Orígens i validesa del coneixement segons Turró. Dins J.M. Terricabras (Ed.), *Ramón Turró, científic i pensador* (pp. 147-165). Girona, Espanya: Documenta Universitaria.
- Siguán, M. i Kirchner, M. (2006). *Georges Dwelshauvers i els començaments de la psicologia experimental a Catalunya*. Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Societat Catalana de Biologia (1918). Manuel Dalmau i Matas (1890-1918). *Societat Catalana de Biologia*, 6, 15.

- Societat Catalana de Biologia (1981). *Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer*. Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Sprung, L. i Sprung, H. (1983). Gustav Theodor Fechner y el surgimiento de la psicología experimental. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 15, 3, 349-368.
- Sprung, R. i Schönplflug, W. (1992). *Zur Geschichte der Psychologie in Berlin*. Frankfurt, A.M., Berna, New York, París: Peter Lang.
- Stocking, G.W. (1965). On the limits of presentism and historicism in the historiography of the behavioral sciences. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1, 211 - 218.
- Terricabras, J.M. (2011). Balmes i la Filosofia, dos-cents anys després. *AUSA. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs*, XXV(167), 82-96.
- Tortosa, F., Mayor, L. i Carpintero, H. (1990). La historiografia de la psicología. Orientaciones y problemas. Dins F. Tortosa, L. Mayor i H. Carpintero (Eds.), *La psicología contemporánea desde la historiografía* (pp. 25-48). Barcelona, Espanya: PPU.
- Tortosa, F., Pérez-Garrido, A. i Civera, C. (1993). Generaciones y tradiciones nacionales en psicología. El caso de la psicología norteamericana. *Revista de Historia de la Psicología*, 14(2), 59-88.
- Trias i Maixencs, A. (1928). Els Annals de l'Acadèmia. *Annals de Medicina*, XXII(4), 208-222.
- Trombetta, C. (1998). Las Conferencias Internacionales de Psicotecnia (1920-1934), los Congresos de Psicología Aplicada y el papel de E. Claparède. *Revista de Historia de la Psicología*, 19(1), 173-201.
- Turró, R. (1905). *Réplica al Dr. Ferran*. Barcelona, Espanya: Tobella y Costa.
- Turró, R. (1908). El equilibrio del cuerpo humano. *Gaceta Médica Catalna*, Año XXXI, XXXII, 31 diciembre, 756, 441-444.
- Turró, R. (1913). Origen de les representacions de l'espai tàctil. *Arxius de l'Institut de Ciències*, II(1), 103-135.
- Turró, R. (1916). *Orígenes del conocimiento: el hambre*. Barcelona, Espanya: Minerva.
- Turró, R. (1919). *Filosofía crítica*. Madrid, Espanya: Atena.
- Turró, R. (1927). El mètode objectiu. *Monografies Mèdiques*, any II, juny, 12, 19-54.
- Tylor, Edward B. (1995). La ciencia de la cultura. Dins J.S. Kahn (Ed.), *El concepto de cultura* (pp. 29-46). Barcelona, Espanya: Anagrama. (Original publicat el 1871).

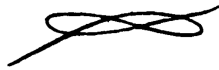
- Valls, J. (2009). *Ramon Martí d'Eixalà: un exponent de l'escola jurídica catalana del segle XIX*. (Tesi Doctoral). Universitat de Girona, Girona. Recuperat de <http://www.tdx.cat/TDX-0513110-141655>
- Van Wyhe, J. (2004). *Phrenology and the Origins of Victorian Scientific Naturalism. Science, technology and culture, 1700-1945*. Aldershot, England: Ashgate.
- Vázquez de la Torre, A. (1983). *Biografía, labor científica, docente académica, política y humanística de Augusto y Santiago Pi Suñer*. (Tesis Doctoral inèdita). Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Vera, J. A.; Quiñones, E. i Pedraja, M. J. (1989). Reflexiones entorno a los problemas epistemológicos y metodológicos de la historia de la psicología. *Revista de Historia de la Psicología*, 10(1-4), 91-99.
- Verdaguer, M. (2012). *Ramon Turró: una ment científica amb un esperit filosòfic*. Malgrat de Mar, Espanya: Ajuntament de Malgrat de Mar.
- Vidal Sivilla, S. (1965). August Pi i Sunyer, Professor. Dins Societat Catalana de Biologia (Ed.), *Homenatge al Doctor August Pi i Sunyer* (pp.11-24). Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Vila, M. A. (1965). L'home públic. Dins Centre Català de Caracas (Ed.), *August Pi i Sunyer. Homenatge del Centre Català de Caracas* (pp.29-34). Caracas, Venezuela: Centre Català de Caracas.
- Vilafranca, I. (2009). La influència del krausisme a Catalunya. *Temps d'Educació*, 37, 39-50.
- Vilajosana, J.M. (2012). Ramon Martí d'Eixalà i les Escoles filosòfica i jurídica catalanes del segle XIX. *Revista d'Història de la filosofia catalana*, 4, 107-123.
- Vilanou, C. (1998). De la fisiologia a la psicotècnia: Emili Mira i la constitució de la psicopedagogia com a disciplina científica. Dins C. Vilanou (Ed.), *Emili Mira. Els orígens d'ela psicopedagogia a Catalunya* (pp. 41-71). Barcelona: Facultat de Psicopedagogia. Universitat de Barcelona.
- Vilanou, C. i Laudo, X. (2004). *Emili Mira i els orígens de la psicologia de l'esport*. Esplugues de Llobregat, Espanya: Consell Català de l'Esport.
- Villagrasa, F. (2007). Xavier Llorens i Barba. Un pensador català de mitjan segle XIX. *Cercles. Revista d'història cultural*, 10, 248-256.
- Viqueira, J.V. (1930). *La psicología contemporánea*. Barcelona, Espanya: Labor.
- Watson, R. I. (1967). A note on the History of Psychology as a specialization. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 3, 192-193.

- Watson, R. I. (1979). The history of psychology conceived as social psychology of the past. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 15, 103-114.
- Woodward, W. R. (1980). Toward a critical historiography of psychology. Dins J. Brozek i L.J. Pongratz (Eds), *Historiography of Modern Psychology* (pp. 29-67). Gottingen/Toronto: Hogrefe.
- Woodworth, R. (1961). *Contemporary Schools of Psychology*. Calcuta, Índia: Asia Publishing House. (Original publicat el 1938).

ANNEXOS

Annex 1. Partida de baptisme de Ramon Turró i Darder

Torro y Darder A los nueve dias del mes de Diciembre de mil ochocientos
Ramon, Francis los cincuenta y cuatro, yo el infrascripto Vicario de esta Iglesia
Pedro Parroquial de San Nicolás de la Villa de Malgrat Obispado

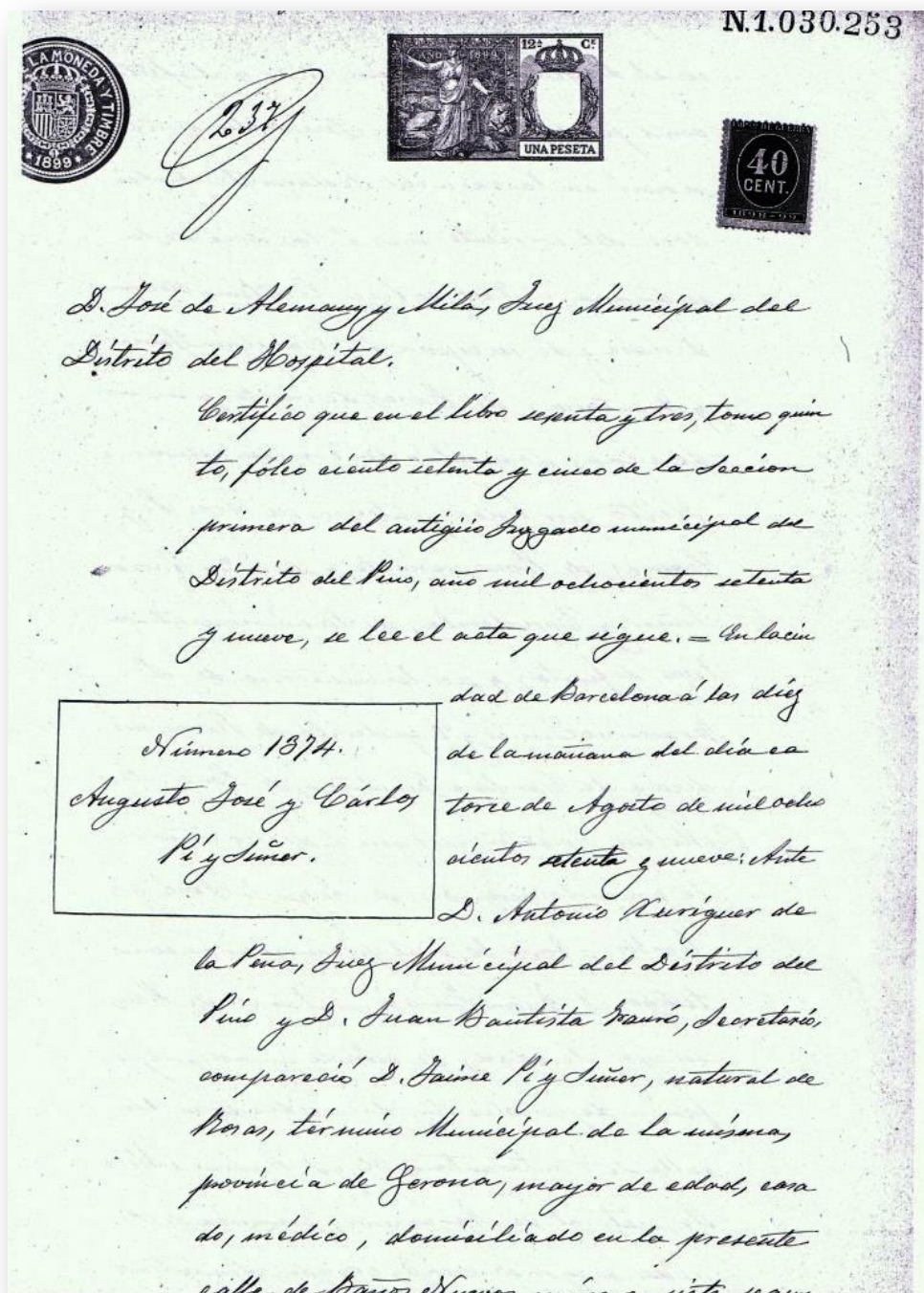
De Lerma y Provincia de Barcelona bautice en la Pila bautismal
de la misma a un Niño nacido el día antes al que se le impusieron
los nombres de Ramon, Francis, Pedro, hijo legitimo de los
Consortes Benito Torro de esta y Maria ^{Es} Dardé de Casa
Abuelas paternos Juan Torro y Catalina Cusi Cusi de esta
Abuelas maternos Juan Dardé y Madrona Ferró de Casa.
Sucesor Padres Juan Ayala, y Clara Ferró ambos de Casa.

D. Bartolomé Codinach Nís Vicario

Partida de baptisme del Dr. Turró, que figura en les pàgines 24-26 del llibre XI de baptismes de l'arxiu de l'església parroquial de Sant Nicolau, de Malgrat.

[Imatge presa de M. Sáiz (1989), p. 509]

Annex 2. Certificat de naixement d'August Pi i Sunyer

do, presentando con objeto que se inscriba
en el Registro Civil un niño y al efecto
como padre declaró: = Que dicho niño
nació en la casa del declarante el día
doce del corriente mes a las doce de la
mañana. = Que es hijo legítimo del que
declara y de su esposa D.ª Carolina Guimer
y Quintana, de Mosas, de veinte y un años
de edad, domiciliada con su esposo. =
Hicte por línea paterna de José Pi y
Comas, de Mosas, viviente y de D.ª Maria
Guimer y Caydevila, de la misma natura
leya, difunta, y por la materna de D.
Francisco Guimer y Caydevila, de Mosas, mé
dico y de Carolina Quintana, de Pont de
Molins, vivientes. = Y que a dictación se
le ponen los nombres de Augusto José y
Carlos. = Todo lo cual presenciaron como
testigos D. Juan Borrás, natural de Neus
mayor de edad, de estado casado, de pro
fesion dependiente, domiciliado en la
calle de Santarantana 26 y D. Ramon Miran
des, natural de Agramunt, provincia de Lé
rida, mayor de edad, casado, domiciliado

en la calle del Estruch. = Leída íntegramente
esta acta é invitadas las personas que de
ben suscribirla á que la leyeran por sí
mismas si au' lo creían conveniente, se
estampó en ella el sello del Juzgado mu-
nicipal y la firmaron el Sr. Juez, el decla-
rante y los testigos; certifiéo. = A. Puiguet. =
Jaime Pi y Suñer. = Juan Borrás. = Ramón
Miralles. = Juan B. Gauró. = Hoy el sello.

Y para que conste, á petición de D. Augusto Pi,
leíto lo presente en Barcelona á diez y ocho de
Junio de mil ochocientos noventa y nueve,

Juan B. Gauró

Juan B. Gauró

Annex 3. Certificat de naixement d'Emili Mira i López

COPIA: Licenciado Don Eugenio de Ribaux y Domínguez
Juez Municipal del Distrito Sur de esta Ciudad Certi-
ficó que al folio ciento diez y seis del Libro vein-
te y cinco de la sección de Nacimientos del Registro
Civil de este Juzgado Municipal aparece una inscrip-
ción que copiada a la letra dice-Número ciento seten-
ta y uno-En la Ciudad de Santiago de Cuba a las ocho
y diez minutos de la mañana del día doce de Noviem-
bre de mil ochocientos noventa y seis ante el señor
Licenciado Don Eugenio de Ribaux y Domínguez, Juez Mu-
nicipal y Don Francisco Ortiz y Salazar Secretario
compareció Don Rafael Mira y Merino natural de Grana-
da, mayor de edad, casado, Médico, Mayor de Sanidad Mili-
tar domiciliado calle alta de San Gerónimo número
ocho; manifestando que el día veinte y cuatro de Octu-
bro próximo pasado a las cinco y media de la mañana y en
su referido domicilio ha nacido un varón; y a los efec-
tos de proceder a la inscripción del mismo en el Re-
gistro Civil declaró-Que dicho varón es hijo legíti-
mo del declarante y de su mujer Doña Emilia López Gar-
cía de de Madrid, mayor de edad y domiciliada en el de
su marido-Que es nieto por línea paterna de Don Bal-
tasar Mira y Lopez y de Doña Teresa Merino y Bravo ya
difuntos; y por la línea materna de Don Antonio López
Brey y de Doña Adelaida García y Pones, esta difunta-

que al expresado varón se le pone por nombre Eni-
llo Rafael. Todo lo cual presenciaron como testigos
Don Francisco de Moya y Portuondo natural de esta
ciudad, mayor de edad, casado, empleado y de esta vecin-
dad y Don Joaquín Satiesteban y Pérez natural de es-
ta ciudad, mayor de edad, casado, empleado y esta vecin-
dad. Leída íntegramente esta acta e invitadas todas
las personas que deben suscribirla a que la leyeran
por sí mismas si así lo creían conveniente se estam-
pó en ella el sello del Juzgado Municipal y la fir-
maron el señor Juez el Reclamante y los testigos y
de todo ello como Secretario certifico=lla, un sello
Eugenio de Ribaux=Rafael Mira=Francisco de Moya=J. Sati-
esteban.Franco.Ortiz. En copia conforme como su origi-
nal que me remito y para que conste extiende la presen-
te a instancias de Don Rafael Mira Merino en Santia-
go de Cuba a doce de Noviembre de mil ochocientos no-
venta y seis=Hay una firma:Eugenio de Ribaux, y una
segunda:Franco.Ortiz, y un sello que dice: Juzgado Mu-
nicipal del Distrito Sur Sgo. de Cuba. En copia fiel
de la copia original que tengo a la vista. En Montevi-
deo a los catorce días de Abril de mil novecientos
veinti y cuatro.....

Maria Rodella
ONENABE RODILLA

[Còpia del certificat de naixement a petició de 1944]

Annex 4. Obra escrita de Ramon Turró i Darder (1854-1926) distribuïda per categories temàtiques

LITERATURA

- 1878** *Composiciones literarias*. Barcelona, Espanya: Imprenta de la Renaixensa.

CRÍTICA I DIVULGACIÓ

- 1881** Nota sobre la forma del endothelium de las arteriolas, capilares y venillas, por M. J. Renaut. *La Independencia Médica*, año XVI, 1 agosto, 31, 415-416.
- Investigaciones experimentales sobre la polyuria, por M.M. Montard-Martin y C. Richet. *La Independencia Médica*, año XVII, 11 octubre, 2, 20-21.
 - Nota sobre las prolongaciones protoplasmáticas de los corpúsculos estrellados del hueso, por M. Chevassu. *La Independencia Médica*, año XVII, 11 noviembre, 5, 55-56.
- 1882** La fórmula de la vida del Doctor Letamendi. *El Siglo Médico*, 280-281.
- La fórmula de la vida del Doctor Letamendi. *El Siglo Médico*, 314-316.
- 1883** La formula de la vida (rectificación al doctor Letamendi). *El Siglo Médico*, 30(1535), 323-325 [27 mayo 1883].
- La formula de la vida (rectificación al doctor Letamendi). *El Siglo Médico*, 30(1536), 341-343 [3 junio 1883].
 - La formula de la vida (rectificación al doctor Letamendi). *El Siglo Médico*, 30(1538), 371-374 [17 junio 1883].
 - La formula de la vida (Aclaraciones). *El Siglo Médico*, 30(1560), 721-726 [18 noviembre 1883].
 - La formula de la vida (Aclaraciones). *El Siglo Médico*, 30(1561), 738-741 [25 noviembre 1883].
 - La formula de la vida (Aclaraciones). *El Siglo Médico*, 30(1563), 770-774 [9 diciembre 1883].
 - La formula de la vida (Aclaraciones). *El Siglo Médico*, 30(1565), 803-806 [23 diciembre 1883].
- 1884** Dualismo cerebral. *Gaceta Médica Catalana*, marzo, año VII, 161, VII, 5, 153-155.
- 1885** Curso de fisiología según las enseñanzas del profesor Küss, por Matias Duval. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 187, 15 abril, 7, 218-220.

- Las fuerzas físicas y la fuerza psíquica por el Dr. Tolosa Latour. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 197, VIII, 15 septiembre, 17, 528-529.
- 1886** Acción de los medicamentos a distancia. *Gaceta Médica Catalana*, año IX, 220, IX, 31 agosto, 16, 509-511.
- 1888** Di un nuovo sfigmomanometro, por el Dr. Antonio Boccolari. *Gaceta Médica Catalana*, año XI, 278, 31 enero, XII, 2, 56.
 - Ritmo cardíaco. *Gaceta Médica Catalana*, año XI, 259, 15 abril, XI, 7, 219.
 - Descripción del procedimiento de Subinoff para la valoración del bacilo tuberculoso. *Gaceta Médica Catalana*, año XI, 31 juliol.
 - Auto-digestión del páncreas. *Gaceta Médica Catalana*, año XI, 15 agosto, 478-479.
- 1889** Traducción de «De la fiebre traumática» del Dr. Verchere. *Gaceta Médica Catalana*, año XII, 298, 30 noviembre, XII, 22, 716-725.
- 1892** Las inyecciones de Koch, por el Dr. Gordillo y Lozano. *Gaceta Médica Catalana*, año XV, 356, XV, 30 abril, 8, 244.
 - Inyecciones subcutáneas de esencia de trementina en la pneumonía. *Gaceta Médica Catalana*, año XV, 364, XV, 31 agosto, 16, 580.
 - De un caso de rabia curado. *Gaceta Médica Catalana*, año XV, 366, XV, 30 septiembre, 18, 664-665.
 - Cuento que parece historia. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, Sección Azul, 25 agosto, 16, 133-138.
 - Cuento que parece historia. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, Sección Azul, 25 septiembre, 17, 149-156.
 - Cuento que parece historia. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, Sección Azul, 30 septiembre, 18, 145-147.
- 1893** Traducción de «Sobre el supuesto efecto curativo de las operaciones per se» de J. William White. *Gaceta Médica Catalana*, año XVI, 375, 15 febrero, 3, 82-85.
 - Memoria bianual de los trabajos del Laboratorio Histo-Bacteriológico e Instituto Antirrábico de la Crónica Médico-Quirúrgica de La Habana, por el Dr. Enrique Costa. *Gaceta Médica Catalana*, año XVI, 377, XVI, 15 marzo, 5, 151-152.
 - Traducción de «El vientre grande en los niños» del Dr. Baumel. *Gaceta Médica Catalana*, año XVI, 378, XVI, 31 marzo, 6, 172-175.
 - Traducción de «¿Dónde se forman los ruidos del corazón?» del Dr. Sandborg. *Gaceta Médica Catalana*, año XVI, 386, XVI, 31 julio, 14, 443-445.
- 1894** Traducción de «Diabétides genitales en el hombre» del profesor Fournier. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 31 enero, 2, 45-49.
 - Fisiología de la circulación en el organismo humano con aplicaciones a la fisiología y a la terapéutica, por el Dr. J. Gómez Ocaña. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 403, XVII, 15 abril, 7, 219-221.

- Informe sobre el agua de la Quebrada berde por los Dres. Salazar y Newman. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 416, XVII, 31 octubre, 20, 642-643.
- Descripción de un nuevo cladotrix, por los doctores Costa y Grande Rossi. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 417, XVII, 15 noviembre, 21, 673.
- La fotografía del pulso, por el Dr. Espina y Capo. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 417, XVII, 15 noviembre, 21, 674.
- Panadizo de los pescadores. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XX, 10 abril, 7, 160-161.
- 1895** Consideraciones sobre el muermo, por los Dres. Acosta y Dávalos. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 425, XVIII, 15 marzo, 5, 157-158.
 - De vacas lecheras y patología más común. Discurso de entrada a la Real Academia de Medicina de Barcelona leído por el Dr. Antonio Sabater y Discurso de contestación del Dr. Robert. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 426, XVIII, 31 marzo, 6, 198-199.
 - Estudio médico de los insectos nocivos al hombre, por el Dr. A. Correa. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 429, XVIII, 15 mayo, 9, 296.
 - Tratado de fisiología humana, por el Dr. L. Landois. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 433, XVIII, 15 julio, 13, 427-428.
- 1897** Higiène et traitement du diabète par le Dr. Monin. *Gaceta Médica Catalana*, año XX, 487, XX, 15 octubre, 19, 635.
- 1898** A propósito del discurso de Cajal. *Gaceta Médica Catalana*, año XXI, 497, XXI, 15 marzo, 5, 151-155.
- 1901** Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona. Recpección del Dr. Puigpiqué. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 574, XXIV, 31 mayo, 10, 302-303.
- 1902** Homenaje al doctor don Rafael Rodríguez Mendez. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 621, XXVI, 9, 284.
- 1903** *Verdaguer vindicado por un catalán*. Barcelona, Espanya: Librería Española.
 - Verdaguer vindicado por un catalán. *La Publicitat*.
 - El Laboratorio Microbiológico. *La Publicitat*, 31 octubre.
- 1905** *Réplica al Dr. Ferrán*. Barcelona: Tobella y Costa.
- 1908** Los primeros socorros en los accidentes repentinos, por el Dr. Federico V. Esmarch. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXI, 741, 15 mayo, 356-358.
 - Metchnikoff. *Revista Veterinaria de España*, III, diciembre, 4, 97-99.
 - El Dr. A. Calmette. *Revista Veterinaria de España*, II, enero, 5, 161-165.
- 1909** Carta a los Dres. A. Pi y Suñer y José Tarruella. *Anal. de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, III, diciembre, 684-685.
- 1910** Fisiología general por R. Lavin y Pi y Suñer. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXIII, XXXVII, 15 diciembre, 803, 449-453.
- 1914** La mayor derrota. *España y la Guerra*, año 1, 1, 22-24.

- 1915** Las glándulas de secreción interna y las enfermedades de la nutrición, por G. Marañón. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXVIII, 194, XLVII, 31 julio, 77-79.
- 1917** De Alomar a Montoliu. *La Publicitat*.
– De Cajal a Xenius. *La Publicitat*, 21 maig.
- 1918** Article necrològic sobre Dalmau. *La Publicitat*, 7 novembre.
- 1919** Con motivo del milenario. *Gaceta Médica Catalana*, año XLII, LIV, 28 febrero, 1000, número extraordinario con motivo del milenario de la Gaceta, 114-116.
- 1922** La més gran derrota. *La Publicitat*, 21 maig.
– Després de la pau. *La Publicitat*, 7 d'octubre.
- 1924** Memòria de les tasques realitzades pel Laboratori de Psicologia Experimental de la Mancomunitat de Catalunya durant el curs de 1922-1923. *Arxius de l'Institut de Ciències*, any XII, gener-abril, 1, 59-63.
- 1926** La fórmula de la vida del Dr. Letamendi. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 629-636. 1a. publicació 1882-1883.
– La fórmula de la vida (Rectificación al Dr. Letamendi). *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 636-651. 1a. publicació 1882-1883.
– La fórmula de la vida (Aclaraciones). *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 651-671. 1a. publicació 1882-1883.
- No publicat** Comentario del «Manifiesto del Directorio Republicano». Mecanoscrit original sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

BACTERIOLOGIA

- 1885** Bechamp y Pasteur. I. Idea general de la fermentación. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 181, VIII, 15 enero, 1, 13-15.
– Bechamp y Pasteur. II. Naturaleza y origen de los fermentos que aparecen en las materias fermentecibles. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 182, VIII, 31 enero, 2, 45-49.
– Bechamp y Pasteur. III. Existencia y funciones de los microzymas. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 183, VIII, 15 febrero, 3, 76-81.
– Bechamp y Pasteur. IV. Supervivencia y diseminación de los microzymas. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 184, VIII, 28 febrero, 4, 109-111.
– Bechamp y Pasteur. V. Evolución morfológica de los microzymas. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 185, VIII, 15 marzo, 5, 136-138.
– Bechamp y Pasteur. VI. Evolución funcional de los microzymas. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 189, VIII, 15 mayo, 9, 269-276.
– Bechamp y Pasteur. VII. De la espontaneidad morbosa. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 15 junio, 11, 332-337.

- Bechamp y Pasteur. VIII. Higiene y terapéutica en las dos teorías. *Gaceta Médica Catalana*, año VIII, 194, VIII, 31 julio, 14, 429-433.
- 1888** Procedimiento rápido para la coloración del bacilo tuberculógeno. *Gaceta Médica Catalana*, año XI, 265, 15 julio, XI, 13, 444-445.
- 1889** Los microbios saprófitos. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXV, 10 febrero, 3, 88-93.
- 1890** Breves nociones de la técnica bacteriológica aplicables a la inspección en los mataderos. Dins P. Pich i R. Turró (Eds.), *Olores y colores de las carnes en estado normal y morbozo* (pp. 41-55). Barcelona, Espanya: Tipo-litografía de Luis Tasso.
- Traducció al castellà, conjuntament amb Pere Pich, cap del servei de carns de París, del llibre *Olores y colores de las carnes en estado normal y morbozo* de Louis Villain, 1888. Barcelona, Espanya: Tipo-Litografía de Luis Tasso.
- 1891** *Contribución al estudio de la esporulación del bacillus anthracis*. Barcelona, Espanya: Establecimiento tipográfico de Amat, Martínez y Compañía.
- Contribución al estudio de la esporulación del bacillus anthracis (trabajo experimental). I. *Gaceta Médica Catalana*, año XIV, 327, XIV, 15 febrero, 3, 65-70. (Separata de: *Gaceta Médica Catalana*)
- Contribución al estudio de la esporulación del bacillus anthracis (trabajo experimental). II. *Gaceta Médica Catalana*, año XIV, 328, XIV, 28 febrero, 4, 97-102.
- 1894** Gonokokkenzüchtung un künstlicher tripper. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XVI, 2 julio, 1, 1-5.
- Reacción del indol en las deyecciones coléricas. *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 400, XVII, 28 febrero, 4, 101-103.
- El gonococo (I). *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 405, XVII, 15 mayo, 9, 257-263.
- El gonococo (II). *Gaceta Médica Catalana*, año XVII, 406, XVII, 31 mayo, 10, 289-296.
- Últimos trabajos sobre el cólera. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XX, 25 noviembre, 22, 505-512.
- 1895** Uber streptokokkenzüchtung auf säuren nákrböden. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XVIII, 30 juny, 24-25.
- Nota sobre el cultivo del streptococcus en los medios nutritivos ácidos. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 431, XVIII, 15 junio, 11, 337-340.
- Nota sobre el cultivo del streptococcus en los medios nutritivos ácidos. *Gaceta Médica Catalana*, año XVIII, 432, 30 junio, 12, 371-374.
- 1896** Bacteriología de las anginas. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, 25 abril, 173-178.
- 1901** Cultivo de los microbios anaerobios. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año XV, 15 diciembre, 12, 529-531.
- 1902** Zur anaërobenkultur. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XXXI, 4.

- 1903** Traducció alemanya de: La levadura de cerveza en las estreptococias y esafilococias experimentales. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*. En col·laboració amb R. Tarruella i A. Presta.
- La levadura de cerveza en las estreptococias y estafilococias experimentales. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 617, XXVI, 15 marzo, 5, 120-135. En col·laboració amb J. Tarruella i A. Presta.
 - La levadura de cerveza en las estafilococias y las estreptococias experimentales. Separata de: *Gaceta Médica Catalana*, 15. En col·laboració amb J. Tarruella i A. Presta.
- 1904** Le glucose dans les cultures du pneumocoque. *Journal de physiologie et de pathologie générale*, Núm. 4, Juillet 1904, 718-719.
- 1905** Fracaso de la levadura de cerveza en una supuración estafilocócica. Sesión del 15 de marzo de la Academia de Ciencias Médicas de Cataluña. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año XIX, octubre, 452-454.
- 1907** Acció disolvent de la sosa sobre'l vibrió colèric, baccil d'Eberth y baccil coli. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, I, 19-21.
- Naturaleza de las agresinas. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, I, 803-805.
 - Acción de las soluciones de HONa sobre el B. virgula, el B. Eberth y el Bacterium coli. Separata de: *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 139-142.
 - Das auflösungsvermögen von aetznatrolösunge für cholera-bakterien. *Deutsch Aerzte-zeitung*, 4, 15 febrer.
 - Acción disolvente de las soluciones de sosa sobre el vibrión colérico. *Gaceta Médica Catalana*, año XXX, 712, XXX, 28 febrero, 4, 121-123.
 - Naturaleza de las agresinas. *Revista Veterinaria de España*, II, diciembre, 4, 138-140.
- 1908** Pròleg al Manual de técnica bacteriológica. Dins Abel Rudolf (Ed.), *Manual de técnica bacteriológica*, (pp. V-IX). Barcelona, Espanya: Manuel Marín, editor.
- Agudisació del brom. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, II, 691-693.
- 1909** *Sur l'action d'un sérum de levure de bière sur les infections strepto et staphylococciques experimentales*. La Haia, Països Baixos: IX Congreso Internacional de Medicina Veterinaria.
- Sobre'l medi nutritiu de HAYDEN pera l'examen des esputs suspectes de tuberculosi. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, III, 565-566.
 - Acció d'un serum de llevat de cervesa en les infeccions strepto y stafilococciques experimentals. *Anals Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, III, diciembre, 665-675.

- Acerca de la acción de un suero de levadura de cerveza en las infecciones estrepto y estafilocóciacas experimentales. (Comunicación al IX Congreso Internacional de Medicina Veterinaria de la Haya). *Revista Veterinaria de España*, IV, octubre, 2, 49-60.
- 1912** Zur kultur des tuberkelbacillum. *Berliner Klinische Wochenschrift*, XLIX, 35, agost. En col·laboració amb J. Alomar.
- Sur la culture du bacillus tuberculosis. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, any 74, LXXII, 20 avril, 14, 583-584. En col·laboració amb J. Alomar.
- Cultivo del Bacilo tuberculoso. *Gaceta Médica Catalana*, any XXXV, XL, 15 junio, 839, 404-405. En col·laboració amb J. Alomar.
- Sur un procédé de culture du bacille tuberculeux. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, 14, 766-767. En col·laboració amb J. Alomar.
- 1914** Atenuació del bacil de Koch en el brou de la patata d'Hol·landa. *Treballs de la Societat de Biologia*, any II, VII sessió, 201-203. En col·laboració amb J. Alomar.
- 1919** Vaccination contre le virus charboneux avec des substances non spécifiques. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, 25 octobre, 1085-1086.
- 1921** Programa dels cursos de 1921-1922 patrocinats per la Comissió Municipal de Cultura i dirigits per R. Turró. Barcelona, Espanya: Laboratori Municipal.
- 1922** Programa dels cursos 1922-1923 patrocinats per la Comissió Municipal de Cultura i dirigits per R. Turró. Barcelona, Espanya: Laboratori Municipal.
- La obra bacteriològica de Pasteur. *El Siglo Médico*, año LXIX, 70, 23 diciembre, 3602, 606-610.
- No publicat** Elección de un microscopio destinado a usos bacteriológicos. Preparación de medios de cultivo. Métodos de cultivo de gérmenes aerobios. Posible discurso senyalat por P. Domingo. Mecanoscrit sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
- No publicat** Quadern de treball. Quadern de treball de la seva primera estada al Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona (1887-1889). Document manuscrit l'original del qual es troba al Museu de la Medicina de Catalunya, al registre 1365.

EPIDEMIOLOGIA

- 1892** Comentarios a los trabajos del Dr. Ferrán sobre la epidemia de la Casa de Caridad. *Gaceta Médica Catalana*, año XV, 362, XV, 31 julio, 14, 458-460.
- 1895** La peste bubónica. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXI, 10 enero, 1, 6-8.
- 1907** Die pestepidemie in Barcelona. *Deutsch Aerzte-zeitung*, 10, maig.
 - La peste de Barcelona. *Gaceta Médica Catalana*, año XXX, 725, XXXI, 15 septiembre, 161-169.

- 1913** Carta abierta. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXVI, XLII, 30 abril, 860, 311-312.
- 1914** *Análisis bacteriológico de las aguas procedentes de Montcada y Dos Rius*. Arxiu administratiu de la ciutat.
- 1915** La epidemia de fiebre tifoidea de Barcelona: 1914-1915. *Separata de Gaceta Médica Catalana*.
- Debate contestación al boletín de la Asociación de Médicos de Reus. *Anals de de l'Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, febrer, 43-47.
 - L'endemia tífica. *Anals de l'Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, abril, 101-107.
 - Crónica. *Anals de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, maig, 133-145. En col·laboració amb Rodríguez, López i Fargas.
 - En defensa propia. *Anals de l'Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, juliol, 209-217.
 - Origen de la epidemia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXVIII, 903, XLVI, 15 febrero, 82-88.
 - Origen de la epidemia. Dins R. Turró et al. (Eds.), *La Epidemia de fiebre tifoidea de Barcelona: 1914-1915* (pp. 4-11). *Separata de Gaceta Médica Catalana*. Barcelona: Tip. La Académica.
 - Origen de la epidemia. *Revista Clínica de Madrid*, año VII, 2, 41-49.
- 1917** *Epidemias y endemias tíficas*. Barcelona, Espanya: J. Horta.
- *Epidemias y endemias tíficas: discurso leído en la sesión inaugural de 1917 de la Academia del Cuerpo Médico Municipal*. Barcelona, Espanya: José Santpere
 - En defensa propia. *La Publicitat*, 25 abril.
- 1925** Estado bacteriológico de las aguas de la Societat General. Dins Sociedad General de Aguas de Barcelona, *Los servicios de la Sociedad General de aguas de Barcelona. El agua: su calidad y cantidad* (pp. 30-34). Barcelona, Espanya: Autor.

IMMUNOLOGIA

- 1890** La fagocitosis. *El Naturalista*, IV, 30 septiembre, 12, 81-84.
- 1894** *La inmunidad. Discurso leído en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona en el acto de su recepción*. Barcelona, Espanya: Establ. Tip. de Jaime Jesús.
- 1900** *La Anafilaxia. Conferència dada por R. Turró en la Academia de Ciencias Médicas de Cataluña*. Barcelona, Espanya: Academia de Ciencias Médicas de Cataluña.
- Zur bakterienvardaung. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XXVIII, agosto, 6-7, 173-177.
 - Nota preventiva sobre la digestión de las bacterias. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIII, 553, XXIII, 15 julio, 13, 393-399.
- 1902** Zur bakterienvardaung. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, 2.

- Digestión de las bacterias. *Gaceta Médica Catalana*, año XXI, 611, XXV, 15 diciembre, 23, 705-708.
- Contribución al estudio de la inmunidad natural. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, 25 març, 3.
- Digestión de las bacterias. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año XVI, 25 marzo, 3, 129-137.
- Digestion des bactéries. Separata de: *Revue veterinaire*, 12.
- 1903** Origen y naturaleza de las alexinas. Dins *Actas del XIV Congreso Internacional de Medicina* (pp.71-76). Madrid : Impr. y Libr. de Nicolás Moya.
- Origine et nature des alexines. Madrid: Congreso Internacional de Medicina. Separata de: *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, 376-390.
- Contribución al estudio de la inmunidad natural. *Archivos Latinos de Medicina y Biología*, 2, 20 novembre.
- Contribución al estudio de la inmunidad natural. *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, diciembre, 399-411.
- Contribución al estudio de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 633, XXVI, 15 noviembre, 21, 653-661.
- Traducció a l'italià de: Origen y naturaleza de las alexinas. *Il Policlinico. Sez. Practica*.
- Origine et nature des alexines. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, septiembre, 5, 864-868.
- Origen y naturaleza de las alexinas. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año XVII, 25 junio, 6, 317-322.
- 1904** Ursprung und beschaffenheit der alexine. *Berliner Klinische Wochenschrift*, 38.
- Beiträge sum studium der naturlichen inmunität. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XXXVI, 1.
- Origen y naturaleza de las alexinas. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVII, 641, XXVII, 15 marzo, 5, 133-136.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Trabajos del Laboratorio de Investigaciones Biológicas de la Universidad de Madrid, III*, 163-183. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Der mechanismus der naturlichen inmunitat auf physiologischer grundlage. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XXXIX, I. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- 1905** Der mechanismus der naturlichen inmunitat auf physiologischer grundlage. *Deutsch Aerzte-zeitung*, XXXIX, 21, 1 novembre. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVIII, 15 maig, 257-261. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVIII, 31 mayo, 10, 294-299. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.

- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVIII, 15 junio, 11, 325-330. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Mécanisme physiologique de l'inmunité naturelle. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, gener, 7(1), 60-66. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- 1906** *Las Defensas orgánicas y la infección: discurso leído en la sesión inaugural de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona el 28 de enero de 1906*. Barcelona, Espanya: Tip. La Académica de Serra Hnos.
- Digestión del bacilus Virgula y bacilus Ehbert por el jugo tiroideo. Separata de: *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 185-186.
- Traducció francesa de: Digestión del bacillus virgula y bacillus Eberth por jugo tiroideo. *Comptes Rendus Hebdomadaires de la Société de Biologie*, 9, 9 mars.
- Las defensas orgánicas y la infección. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIX, 689, XXIX, 15 marzo, 5, 129-136.
- Las defensas orgánicas y la infección. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIX, 690, XXIX, 31 marzo, 6, 161-168.
- Acción del jugo tiroideo sobre el vibrión colérico y el bacilo de Eberth. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIX, 698, XXIX, 31 julio, 14, 417-418.
- 1907** Las defensas orgánicas y la infección. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXIII, mayo, 5, 204-223.
- 1908** Les bacteriolisines naturelles. *Comptes Rendus Hebdomadaires de la Société de Biologie*, 6 de juin. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Bacteriolisinas naturales. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXIV, diciembre, 12, 542-544. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Bacteriolisinas naturales. *Revista Veterinaria de España*, III, 3, noviembre, 71-73. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- 1909** Sur l'origine tissulaire des bacteriolisines. *VII Congrès International de Physiologie*. Heidelberg, 13 al 16 d'agost. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Sur les propriétés bactériolytiques des tissus. *Actas del XVI Congreso Internacional de Medicina*. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Sobre les propietats bacteriolítiques dels teixits. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, III, 686-691. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
- Auf natürlichen wege entstandene bakteriolsine. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XLIX, I.
- 1910** Anaphylaxie par les globulines. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, I, 12 novembre, 372-373. En col·laboració amb P. González.

- Anaphylaxie par les globulines. Nature de poison anaphylactique. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, I, 24 décembre, 598-600. En col·laboració amb P. González.
- 1911** *La Anafilaxia. Conferencia dada por R. Turró en la Academia de Ciencias Médicas de Cataluña.* Barcelona, Espanya: Tipografia La Academia.
- Anafilaxia per les globulines. Determinació química del veri anafilàctic. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, V, 286-298. En col·laboració amb P. González.
- Contribución al estudio de la anafilaxia. *Gaceta Médica Catalana*, any XXXIV, XXXVIII, 15 marzo, 809, 161-168. En col·laboració amb P. González.
- Contribution a l'étude de l'anaphylaxis. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, Any XIII, 2, març, 226-232. En col·laboració amb P. González.
- La anafilaxia. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXVII, mayo, 5, 193-205.
- La anafilaxia. *Revista Veterinaria de España*, V, marzo, 267-280.
- Beitrag zum studium de Anaphylaxie. *Zeitschrift für Immunitätsforschung und experimentale therapie*, 13 maig, 556-566. En col·laboració amb P. González.
- 1912** Anafilaxia inversa. *Anals de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, VI, setembre, 513-514. En col·laboració amb P. González.
- Anaphylaxie inverse. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, 30 mars, 567-568. En col·laboració amb P. González.
- Sur l'anaphylaxie inverse. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, 11 mai, 760-761. En col·laboració amb P. González.
- 1913** Antianafilaxia en la anafilaxia inversa. *Treballs de la Societat de Biologia*, I, I sessió, 19-21. En col·laboració amb P. González.
- Titulació pel formol i anafilotoxines. *Treballs de la Societat de Biologia*, I, IV sessió, 83-85. En col·laboració amb P. González.
- Teoria de l'anafilaxia experimental. *Treballs de la Societat de Biologia*, I, VII sessió, 164-172. En col·laboració amb P. González.
- 1914** Acerca de la anafilaxia inversa. *Revista Veterinaria de España*, VIII, enero, 1, 3-4. En col·laboració amb J. Alomar.
- 1916** *Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida.* Barcelona, Espanya: Revista Veterinaria de España.
- Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Revista Veterinaria de España*, X, julio, 7, 372-407.
- Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Revista Veterinaria de España*, X, agosto-septiembre, 8-9, 445-492.
- Vacunació per via digestiva. *Treballs de la Societat de Biologia*, III sessió, 28 juliol, 65-66.

- Acció bacteriolítica de la mucosa intestinal. *Treballs de la Societat de Biologia*, V sessió, 31 octubre, 105-106.
- 1917** *La inmunidad y los fermentos defensivos. Conferencia de extensión de cultura médica dada el 10 de noviembre de 1917 en la Real Academia Nacional de Medicina*. Barcelona: Impr. del Sucesor de Enrique Teodoro.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, 15 enero, 949, 5-17.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, 31 enero, 950, 41-56.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, L, 15 febrero, 951, 87-104.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, L, 28 febrero, 952, 124-141.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, L, 15 marzo, 953, 164-177.
 - Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida. *Gaceta Médica Catalana*, año XL, L, 31 marzo, 954, 210-224.
 - The protective enzymes in natural and acquired immunity. Mecanoscrit de 157 pàgines a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
- 1920** *Los fermentos defensivos en la inmunidad natural y adquirida*. Madrid, Espanya: Calpe.
- 1921** *La Naturaleza de los fermentos bacteriolíticos*. Madrid.
 - Extraction des ferments cellulaires. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, Any 73, LXXXIV, 15 janvier, 60-61.
 - Extraction des ferments cellulaires. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, Any 73, LXXXIV, 12 février, 290-291.
 - Extraction des ferments cellulaires. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, Any 73, LXXXIV, 26 février, 375-377.
 - Extraction des ferments cellulaires. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, Any 73, LXXXIV, 5 mars, 435-437.
 - Extracció dels ferments cel·lulars (2a nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, VIII, I sessió, 141-143.
 - Extracció dels ferments cel·lulars (3a nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, VIII, II sessió, 176-178.
 - Extracció dels ferments cel·lulars (1a nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, VIII, V sessió, 128-130.
 - Extracció dels ferments cel·lulars (4a nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, VIII, VII sessió, 273-274.
- 1922** Discurso de contestación a Los mecanismos nutritivos de la inmunidad del Dr. Pedro González. Dins P. González (Ed.), *Los mecanismos de la inmunidad*, (pp. 7-41). Barcelona, Espanya: Impr. Grau.

- Origen y naturaleza de las diastasas bacteriolíticas. Dins Junta para el homenaje a Cajal (Ed.), *Libro en honor de D. S. Ramón y Cajal : trabajos originales de sus admiradores y discípulos, extranjeros y nacionales. Vol. II* (pp. 433-453). Madrid, Espanya: Autor.
- Origine et nature des diastases bactériolytiques. *Journal de physiologie et de pathologie générale*, separata, 376-390.
- 1923** Les Anticorps locaux dans les immunités locales. *Comptes rendus hebdomadaires de la Société de Biologie*, Any 75, LXXXVIII, I, 17 février, 410-412. En col·laboració amb P. Domingo.
- Les Anticorps locaux dans les immunités locales. Separata de: *Comptes rendus des séances de la Société de Biologie*. 88. En col·laboració amb P. Domingo.
- Anticossos locals en les immunitats locals. *Treballs de la Societat de Biologia*, X, IV sessió, 98-101. En col·laboració amb P. Domingo.
- 1924** Origen i naturalesa de les diastasas bacteriolítiques. *Treballs de la Societat de Biologia*, X, IV sessió, 73-97.
- 1925-27** Influència de la dilució sobre la dosi mínima mortal de colibacil. *Treballs de la Societat de Biologia*, XI, V sessió, 247-248. En col·laboració amb P. Domingo.
- 1926** Origen i naturalesa de les diastasas bacteriolítiques. *Ciència*, any I, juny, 5, 195-204. 1a publicació 1922.
- Extracción de los fermentos celulares. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 547-551. 1a. publicació 1921.
- Naturaleza de los fermentos bacteriolíticos. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 552-556. 1a. publicació 1921.
- 1987** Origen i naturalesa de les diastasas bacteriolítiques. *Ciència*, 54, any 7, febrer, 38-47. 1a. publicació 1922. 1a. publicació 1922.

FISIOLOGIA

- 1881** *Mecanismo de la circulación arterial y capilar*. Barcelona, Espanya: Est. Tip. de los Sucesores de Ramirez y Cía.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Capítulo I: Breves indicaciones sobre la estructura de las arterias y los capilares. *La Independencia Médica*, año XVI, 21 febrero, 15, 177-178.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Capítulo II: movimientos de que es susceptible el tejido elástico. *La Independencia Médica*, año XVI, 1 marzo, 16, 190-193.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Capítulo III: de las dos fuerzas antagónicas elásticas y contráctil que existen en las arterias. *La Independencia Médica*, año XVI, 21 marzo, 18, 217-220.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Continuación. *La Independencia Médica*, año XVI, 1 de abril, 19, 236-239.

- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Capítulo IV: Fenómenos locales de sobreexcitación circulatoria. *La Independencia Médica*, año XVI, 11 abril, 20, 252-254.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Continuación. *La Independencia Médica*, año XVI, 1 mayo, 22, 277-279.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Continuación. *La Independencia Médica*, año XVI, 21 mayo, 24, 305-307.
- Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Conclusión. *La Independencia Médica*, año XVI, 1 junio, 25, 321-323.
- 1882** Memoria sobre la circulación de la sangre. *Monografías de medicina y cirugía*, tomo VIII. Madrid.
 - La circulación de la sangre. I. Preconcepción que ha dado origen a la teoría mecánica de la circulación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 febrero, 136, 153-159.
 - La circulación de la sangre. Retractibilidad elástica. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 marzo, 137, 211-216.
 - La circulación de la sangre. II. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 marzo, 249-257.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 abril, 140, 348-359.
 - La circulación de la sangre. III. Refutación especial de la teoría de Marey. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 mayo, 141, 397-406.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 julio, 145, 17-23.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 julio, 49-56.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 agosto, 147, 105-111.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 agosto, 148, 155-162.
 - La circulación de la sangre. V. Contractibilidad rítmica. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 septiembre, 149, 209-217.
 - La circulación de la sangre. VI. Mecanismo de la circulación en las arterias. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 septiembre, 150, 249-256.
 - La circulación de la sangre. VII. Teoría de la tonicidad. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 octubre, 151, 300-311.
 - La circulación de la sangre. Continuación. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 noviembre, 154, 451-458.
 - La circulación de la sangre. VIII. Mecanismo de la actividad del corazón. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 7 diciembre, 155, 500-509.
 - La circulación de la sangre. Conclusión. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, año VI, 22 diciembre, 156, 537-546.
- 1883** La gènesis fisiològica del dolor y el placer.

- *La Circulation du sang. Examen critique de la théorie régnante sur le mouvement circulatoire du sang et essai sur la théorie par laquelle on doit la remplacer.* Paris: O. Berthier.
- 1926** Mecanismo de la circulación arterial y capilar. Trabajo publicado por R. Turró en «La independencia Médica» (1881). *Revista Veterinaria de España*, XVIII, junio, 6, 313-344. 1a publicació 1881.
- No publicat** Examen crítico de la teoría mecánica de la circulación. Mecanoscrit original sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

SECRECIÓ INTERNA

- 1896** *La medicación tiroidea. Trabajo presentado en l'Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques, en el curso 1896-1897.* Barcelona, Espanya: Imp. de Henrich y C^a, en comandita.
- *La medicación tiroidea. Gaceta Médica Catalana.*
- 1897** *La obesidad (Publicado en la Gaceta Médica Catalana).* Barcelona, Espanya: Tipografía La Académica, de Serra Hermanos y Rusell.
- *La obesidad. I. Las grasas desde el punto de vista fisiológico. Gaceta Médica Catalana*, año XX, 471, XX, 31 enero, 2, 33-36.
- *La obesidad. II. Patogenía de la obesidad. Gaceta Médica Catalana*, año XX, 471, XX, 15 febrero, 3, 70-73.
- *La obesidad. Conclusión. Gaceta Médica Catalana*, año XX, 472, XX, 28 febrero, 4, 134-138.
- *Nota sobre un nuevo procedimiento para elaborar la pancreatina. Gaceta Médica Catalana*, any XX, 488, XX, 31 octubre, 20, 659-660.
- *La medicación tiroidea. Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXIII, 10 octubre, 7, 272-276.
- *La medicación tiroidea. Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXIII, 25 octubre, 8, 312-319.
- *La medicación tiroidea. Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXIII, 10 noviembre, 9, 352-359.
- *La medicación tiroidea. Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXIII, 25 noviembre, 10, 392-400.
- 1900** *La pepsina y la pancreatina.* Barcelona, Espanya: Establ. tip. de Enrique Redondo.
- 1901** *La Medicación tiroidea; Nuevo tratamiento del mal de Bright por la Nefrina; La pancreatina absoluta.* Barcelona, Espanya: Impr. de Henrich.
- *La medicación tiroidea. Nefrina y pancreatina absolutas. Gaceta Médica Catalana.*
- 1909** *La diabète experimentale. XVIe Congrès International de médecine: Budapest, août-septembre 1909: compte-rendu.* Budapest, Hongria: Imp. Franklin-Társulat, 1909-1910. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.

- Sur l'inconstance de la glycosurie après l'extirpation totale du pancreas. *Comptes rendus des séances de la Société de Biologie*, LXVI. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
 - Inconstancia de la glucosúria después de la extirpación total del páncreas. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXII, XXXIV, 761, 15 marzo, 161-165. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
 - La diabetes experimental. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXV, diciembre, 12, 537-539. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
 - Inconstancia de la glucosuria después de la extirpación total del páncreas. *Revista Veterinaria de España*, III, 7, març, 202-206. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.
 - Inkonstates auftreten von glycosurie nach totalextirpation des pankreas. *Zentralblatt für die gesamte Physiologie und Pathologie des stoffwechsels*, II.
- 1910** La diabetes experimental. *Gaceta Médica Catalana*, año XXXIII, XXXVI, 781, 15 enero, 16-20. En col·laboració amb A. Pi i Sunyer.

VETERINÀRIA

- 1905** La veterinaria en el mundo moderno. Discurso (sin titulo) de recepción a la presidencia del Colegio Oficial de Veterinarios de la Provincia de Barcelona. Dins J. M. Martínez i G. Puente (2008) (eds.), *Homenaje al insigne veterinario Ramón Turró*, (pp. 253-259). Lleida, Espanya: Pudiamar.
- 1914** L'escola de veterinària. *La Veu de Catalunya: revista setmanal*, any VIII, 361, 3 octubre, 638-639.
- La escuela veterinaria. *Revista Veterinaria de España*, VIII, octubre-noviembre, 10-11, 681-692.
- 1916** La veterinaria y la sociedad. *La Revista Veterinaria Militar*.
- 1917** Alocución. A los Veterinarios españoles. Dins *IV Asamblea Nacional Veterinaria. Barcelona. Octubre 1917*, (pp. 9-11). Barcelona, Espanya: Imprenta de J. Huguet, sucesor de Inglada y Comp^a. En col·laboració amb A. Sabatés.
- Invitación a las entidades agrícolas. Dins *IV Asamblea Nacional Veterinaria. Barcelona. Octubre 1917*, (p. 14). Barcelona, Espanya: Imprenta de J. Huguet, sucesor de Inglada y Comp^a. En col·laboració amb A. Sabatés.
 - *Discurso del Presidente del comité de organización y propaganda en la IV Asamblea Nacional de Veterinaria*. A Corunya, Espanya: Papelería y Talleres de Imprenta Garcybarra.
 - Discurso leído en la sesión inaugural de la IV Asamblea Nacional Veterinaria. *Revista Veterinaria de España*, XI, 10 y 11, Octubre-Noviembre, 10-11, 433-442.
- 1926** La veterinaria en el mundo moderno. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 624-629.

METODOLOGIA

- 1910** El problema clínico. Discurso de contestación al discurso de recepción del Dr. A. Pi y Sunyer. Dins A. Pi y Sunyer, *El problema clínico* (pp. 47-65). Barcelona, Espanya: Imprenta Fco. Badía.
- El problema clínico. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXVI, mayo, 5, 215-225.
 - El problema clínico. *Revista Veterinaria de España*, IV, mayo, 9, 337-350.
- 1916** La méthode objective. *Revue philosophique de Th. Ribot*, année XLII, octobre, 10-11.
- 1926** El mètode objectiu. *Ciència*, any I, juny, 5, 205-209. 1a publicació 1916.
- 1926** El método objetivo (extracto de una obra en preparació). *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, XVI, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 592-624.
- 1927** El mètode objectiu. *Monografies Mèdiques*, any II, juny, 12, 19-54.
- 1987** El mètode objectiu. *Ciència*, 54, any 7, febrer, 48-52. 1a. publicació 1916.

FILOSOFIA

- 1911** La criteriologia de Jaume Balms. Dins R. Turró (Ed.), *Orígens del coneixement: la fam*, vol. II, (pp 169-217). Barcelona, Espanya: Societat Catalana d'Edicions.
- La criteriologia de Jaume Balms. *Arxius de l'Institut de Ciències*, any I, juliol, 2, 48-69.
- 1918** *Filosofia crítica. Curset donat a l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1917*. Barcelona, Espanya: Editorial Catalana.
- 1919** *Filosofia crítica*. Madrid, Espanya: Atenea.
- 1923** *La disciplina mental*. Salamanca, Espanya: Jiménez y Molina, impresores.
- Introducció al primer anuari de la Societat Catalana de Filosofia. *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, I, 13-16.
- 1924** *La disciplina mental*. Madrid, Espanya: Publicaciones Atenea, Vol. 53.
- 1925** Diàleg sobre coses d'art i ciència. *Revista de Catalunya*, gener, 2, 1-12.
- Diàleg sobre coses d'art i ciència. *Revista de Catalunya*, febrer, 2, 105-116.
 - Diàleg sobre coses d'art i ciència. *Revista de Catalunya*, abril, 2, 313-324.
 - *Tres diàlogos sobre filosofia de la estètica y de la ciencia*. Dada extreta del pròleg de J. Cuatrecases en l'edició de 1951.
- 1933** *La disciplina mental*. Barcelona, Espanya: Barcino, Colección Popular, LV, núm. 55.

- 1958** *Diàleg sobre coses d'art i ciència*. Ciutat de Mèxic, Mèxic: Club del Llibre Català. Publicat el 1925 a la Revista de Catalunya.
- No publicat** *Descartes*. Mecanoscrit original sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

PSICOLOGIA I PSICOFISIOLOGIA

- 1883** Apuntes sobre la fisiología del cerebro. I. Fenómenos de orden fisico-químico que tienen lugar durante el trabajo cerebral. *El Siglo Médico*, 457-460.
- Apuntes sobre la fisiología del cerebro. II. Del análisis subjetivo como medio de investigación. III. El dolor no es una sensibilidad específica. *El Siglo Médico*, 777-780.
 - Apuntes sobre la fisiología del cerebro. IV. Del dolor y del placer subjetivamente considerados. *El Siglo Médico*, 11 y 18 febrero y 4 marzo, 82-87, 101-105 y 131-137.
- 1908** Psicología de l'equilibri del cos humà. *Anal de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, II*, 801-826.
- Equilibrio del cuerpo humano. *Gaceta Médica Catalana*, añoXXXI, XXXII, 31 diciembre, 756, 441-444.
 - Psychologie de l'équilibre du corps humain. *Revue de Philosophie*, 1-27.
- 1909** La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz. *La Cultura Española*, Any II, XVI, novembre, 807-834.
- 1910** Psicología fisiológica de la fam. I. Orígens fisiològics de la fam. *Anal de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, IV*, 364-375.
- Psicología fisiológica de la fam. II. Naturalesa de la sensació de fam. *Anal de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, IV*, 433-450.
 - Psicología fisiológica de la fam. III. Autorregulació quantitativa de les sensacions tròfiques. *Anal de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya, IV*, 495-503.
 - Psychophysiologie de la faim. *Journal de Psychologie Normale et Pathologique*, 289-300.
 - Psychophysiologie de la faim. *Journal de Psychologie Normale et Pathologique*, 409-432.
 - Die physiologische psychologie des hungers. *Zeitschrift für Sinnesphysiologie, XLIV*, 330-370.
- 1911** El equilibrio del cuerpo humano. Dins Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (Eds.), *Congreso de Zaragoza. Sección 3a, Ciencias Naturales. IV* (pp. 217-220). Madrid, Espanya: España: Imprenta de Eduardo Arias.
- *Ursprünge der erkenntnis. I Die physiologische psychologie ders hungers*. Leipzig, Alemania: Verlag von Johan Ambrosius Barth.

- 1911-12** Dels orígenes del coneixement de lor real exterior: la fam. *Arxius de l'Institut de Ciències, I, 1*, 19-48.
- 1912** *Orígenes del coneixement: la fam.* Barcelona, Espanya: Societat Catalana d'Edicions.
- 1913** *Orígens de les representacions de l'espai tactil.* Barcelona, Espanya: Institut d'Estudis Catalans.
- Origen de les representacions de l'espai tactil. *Arxius de l'Institut de Ciències, II, 1*, 103-135.
 - Origen de les representacions de l'espai tactil. *Arxius de l'Institut de Ciències, II, 3*, 31-63.
- 1914** *Les origines de la connaissance.* Paris, França: Librairie Félix Alcan.
- 1917** L'ànima i la llengua. *La Publicitat*, 17 octubre.
- 1918** *La base trófica de la inteligencia: conferencias dadas en la Residencia de estudiantes los días 12 y 14 de noviembre de 1917.* Madrid, Espanya: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, serie I, vol. 4.
- 1919** La emoción. *El Siglo Médico, LXVI*, 3444, 1073-1076.
- 1920** *Les origines des representations de l'espace tactile.* Paris, França: Félix Alcan.
- El espacio táctil. *Archivos de Neurobiología, I, 1*, 2-16.
 - El espacio táctil II. *Archivos de Neurobiología, I, 1*, 148-170.
 - Origine des representations de l'espace tactile. *Journal de Psychologie Normale et Pathologique*, 769-903.
- 1921** *Orígenes del conocimiento.* Madrid, Espanya: Atenea.
- 1926** Los orígenes de las representaciones del espacio tactil (De la obra inédita «El sentido del tacto», segunda parte de los «Orígenes del conocimiento»). *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias, XVI, 8, 9 i 10*, 557-592. 1a publicació 1913.
- Apuntes sobre la fisiología del cerebro. I. Fenómenos de orden fisico-químico que tienen lugar durante el Trabajo cerebral. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias, XVI*, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 671-676. 1a publicació 1883.
 - Apuntes sobre la fisiología del cerebro. II. Del análisis subjetivo como medio de investigación. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias, XVI*, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 676-677. 1a publicació 1883.
 - Apuntes sobre la fisiología del cerebro. III. El dolor no es una sensibilidad específica. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias, XVI*, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 677-681. 1a publicació 1883.
 - Apuntes sobre la fisiología del cerebro. IV. Del dolor y el placer subjetivamente considerados. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias, XVI*, agosto, septiembre y octubre, 8, 9 y 10, 681-701. 1a publicació 1883.
- 1932** L'ànima i la llengua. *Monografies Mèdiques, VII, 60*, 10-21. 1a publicació 1917.
- 1932** Orígens de les representacions de l'espai tactil. *Monografies Mèdiques, VII, 60*, 3-71.

- 1949** *La fame. Origini della conoscenza.* Milano, Itàlia: Bompiani.
Traducció a l'italià de Orígens del coneixement: la fam.
- No publicat** *Equilibrio.* Mecanoscrit sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
- *La psicología según Wundt.* Mecanoscrit sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
 - *Sobre el equilibrio.* Mecanoscrit sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
 - *El tacte.* Mecanoscrit sense data a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

Annex 5. Obra escrita d'August Pi i Sunyer (1879-1965) distribuïda per categories temàtiques

LITERATURA

- 1900** *Màrtirs: drama en tres actes escrit en prosa*. Barcelona, Espanya: La Renaixensa.
- *L'ordinari Henschel. Drama en cinch actes*. Traducció de l'alemany de: «Fürhmann Henschell» escrit per Gerhart Hauptmann el 1898. Barcelona, Espanya: Impr. de Salvador Bonavía.
- 1922** *El hambre de los pueblos*. Barcelona, Espanya: Asociación Instructiva de Obreros y Empleados Municipales.
- 1944** *La novel·la del besavi*. Ciudad de México, México: Col. Catalonia.
- 1970** *Poesies*. Caracas, Venezuela: Terra Ferma, Patronat de Cultura del Centre Català de Caracas.

CRÍTICA I DIVULGACIÓ

- 1901** La ciència experimental a Catalunya. *Juventut*, 85, 26 setembre, 638-641.
- Un caso de acetonemia infantil. *Actas de la Academia y Laboratorio de Ciencias Médicas (1901-1902)*, 75-78.
- 1907** Pròleg i notes complementàries del llibre de Rafael Supino: *Manual de química Clínica*. Barcelona, Espanya: Gustavo Gili.
- 1910** El ideal científic de Catalunya. *Cataluña*, 7 y 14 de enero de 1911, 15-16.
- 1911** Memoria sobre el VIII Congreso Internacional de Fisiólogos. *Anales de la Junta para la Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, Tomo IV*, Mem. 6ª, 221-304. En col·laboració amb J. Gómez Ocaña.
- Deu anys de fisiologia en el segle XX. *Anals de Medecina*, 5, 691-708.
 - Ressenya. Deu anys de Fisiologia en el segle XX. *Arxius de l'Institut de Ciències, I, 1*, 117-132.
- 1913** Las nuevas instalaciones biológicas en Barcelona. Conferencia leída en el Salón de Actos del Colegio de Médicos el día 18 de Junio de 1913. *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, Congreso de Madrid, I*, 299-308.
- Discussió sobre l'article de J. Marimón titulat «Nova teoria de la malaltia de Basedow». *Treballs de la Societat de Biologia, Any I, VII Sessió*, 28 de novembre, 145-163.

- 1916** *Discurso de contestación a Pedro Nubiola y Espinós en el acto de recepción como académico de este último, cuyo discurso fue: Los primeros signos de gestación.* Barcelona, Espanya: Soler de López y Robert y Cia.
– Miquel A. Fargas. *Arxius de l'Institut de Ciències*, 4, 1, 5-6.
- 1917** Traducció de l'alemany del llibre d'Emil Abderhalden: *Prácticas de fisiología: métodos físicos y químicos.* Barcelona, Espanya: Salvat. En col·laboració amb S. Pi Suñer.
- 1919** *L'Autonomia de Catalunya i la Universitat. Conferència donada per August Pi Suñer a l'Ateneu Barcelonés el dia 23 de desembre de 1918.* Barcelona, Espanya: Impr. de Francesc X. Altés i Alabart.
– La autonomía universitaria. *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*, XLIII, 334-335.
- 1920** En homenaje al Dr. Cortezo. *El Siglo Médico*, 31 mayo 1920 (núm. extraordinario), 42-43.
- 1921** Memòria adreçada al President de la Mancomunitat de Catalunya i de la Comissió d'I. P. de la Diputació de Barcelona, pels professors de Fisiologia August Pi Sunyer i Jesús M. Bellido, membre, el primer, de l'Institut d'Estudis Catalans. *Arxius de l'Institut de Ciències*, 9, 213-221. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1923** Parlament del Dr. August Pi Suñer: la Societat de Biologia i la ciència catalana. *Arxius de l'Institut de Ciències*, 10, 63-69.
- 1925** Ramón Turró. *Revista Médica de Barcelona*, 22, 424.
- 1926** Les doctrines immunològiques d'en Turró. *Ciència*, any I, juny, 5, 221-224.
– En la mort de Ramon Turró. L'home i l'obra. *Revista de Catalunya*, any III, V, agost, 25, 53-57.
– Charles Richet. *Revista Médica de Barcelona*, 31, 95.
– El Congreso de Fisiología de Stockholm. *Revista Médica de Barcelona*, 33, 243-253.
– Las doctrinas inmunológicas de Turró. *Revista Veterinaria de España*, XVIII, 6, 289-341.
- 1926-28** El XIIº Congreso internacional de Fisiología en Estocolmo. *Instituto de Fisiología*, 2, 262-274.
- 1927** Les doctrines immunològiques d'en Turró. *Monografies Mèdiques*, any II, 12, 24-32.
- 1929** Què és una explicació? *Annals de Medicina, Secció Butlletí*, XXII, 7-8.
- 1929-** Pavlov y el porvenir. *Instituto de Fisiología*, 3, 7-8.
- 30**
- 1930** Discurs inaugural del VIè Congrès de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. *Annals de Medicina*, XXIV, 8, 665-667.
– Discurs inaugural del VIè Congrès de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana. *Butlletí del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona*, 35, 3-17.
- 1932** Introducció. Dins: W.D. Halliburton (Ed.), *Elementos de Fisiología Química* (p. 1). Barcelona, Espanya: Isart Durán Editores.
– Pròleg. Dins M. Corachan (Ed.), *Diccionario de medicina amb la correspondència castellana i francesa seguit d'un vocabulari castellà-català i un de francès-català* (pp. V-VI). Barcelona, Espanya: Salvat.

- _ Pròleg del diccionari de Medicina. *Butlletí del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona*, 60, 3-4.
- _ Vint anys de Societat de Biologia. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIV, VIII sessió, 363-378.
- 1934** Societat de Biologia de Barcelona. Vint anys de Societat de Biologia. *La Medicina Catalana: portantveu de l'Occitània mèdica*, III(14), 356-361.
- _ Jaume Pi Suñer. *La Medicina Catalana: portantveu de l'Occitània mèdica*, 3, 489-490.
- 1935** Els congressos universitaris i l'autonomia. Dins Ateneu Barcelonès (Ed.), *Conferències sobre la Universitat de Barcelona, organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades en l'Ateneu Barcelonès*, (pp. 33-60). Barcelona, Espanya: Autor.
- _ Ramon Turró. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *L'Institut d'Estudis Catalans, els seus primers XXV anys* (pp. 64-66). Barcelona, Espanya: Autor.
- _ Ramon Turró. Necrologia. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *L'Institut d'Estudis Catalans, els seus primers XXV anys* (pp. 62-64). Barcelona, Espanya: Autor.
- _ Cajal i la fisiologia del sistema nerviós. *Annals Medicina*, XXIX, 11, 1203-1216. En col·laboració amb J. Pi i Sunyer.
- _ Sessió neurològica en homenatge al Dr. S. Ramón y Cajal. *Annals de Medicina*, XXIX, 11, 1217-1237. En col·laboració amb J. Pi i Sunyer.
- _ Les aportacions morfològiques de Cajal a l'anatomia i a la fisiologia del sistema nerviós. *La Medicina Catalana*, 22-24, 230. En col·laboració amb J. Pi-Sunyer Bayo.
- 1936** Pròleg. Dins M. Corachan (Ed.), *Diccionari de medicina amb la correspondència castellana i francesa seguit d'un vocabulari castellà-català i un de francès-català* (pp. IX-X). Barcelona, Espanya: Salvat.
- _ Discurs del Dr. August Pi Suñer en la segona festa interacadèmica celebrada el dia 20 de desembre de 1932. *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 16, 308-312.
- _ Ramón y Cajal and the physiology of the nervous system. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 84, 521-537. En col·laboració amb J. Pi i Sunyer.
- 1937** Un nou professor a Tolosa. *La Medicina Catalana: portantveu de l'Occitània mèdica*, 45-46, 556-557.
- 1941** *Principio y término de la Biología*. Caracas, Venezuela: Ediciones del Ministerio de Educación Nacional. Dirección de Cultura.
- 1943** *Los fundamentos de la Biología*. Buenos Aires, Argentina: Americalee.
- 1944** *Sunyer metges, pare i fill*. Barcelona, Espanya: Teide
- 1951** *The Bridge of Life. From Reality to Mystery*. New York, Estats Units: Macmillan.
- 1955** *Classics of Biology*. Oxford, England: Philosophical Library.
- 1956** La Universidad Catalana. Dins P. Casals, J.M. Corredor, R. Gerhart, P. Bosch Gimpera, J. Vachier, J. Corominas et al. (Eds.), *Libro blanco de Cataluña* (pp. 63-69). Buenos Aires, Argentina: Ediciones de la Revista de Catalunya.
- _ El doctor Jaime Pi Suñer. *Archivos Médico-Biográficos*, 66-67.

- 1957** *Sunyer metges, pare i fill*. Ciudad de México, México: Xaloc.
- 1958** Momento de Orígenes. Comentario a los «Orígenes del Conocimiento» de Don Ramón Turró. *Ciencia. Revista hispano-americana de Ciencias puras y aplicadas*, XVII, 7-9, 135-139.
- 1964** *Marañón*. Dins *Diputación Provincial de Cataluña (Ed.), Cataluña al Doctor Marañón: in memoriam*, (pp. 111-114). Barcelona, Espanya: Autor.
- 1965** *Los fundamentos de la Biología*. Caracas, Venezuela: Universidad de Venezuela.
- 1980** *Contacto con Oriente*. Caracas, Venezuela: Terra Ferma. Patronat de Cultura del Centre Català de Caracas.
- 1987** Les doctrines immunològiques d'en Turró. *Ciència*, any 7, 54, febrer, 53-56.

BACTERIOLOGIA

- 1902** Digestión de las levaduras. Trabajo del Laboratorio de Fisiología de la Facultad de Medicina de Barcelona. *Boletín de la Sociedad Español de Historia Natural*, 2, 241-246.
- Digestión de las levaduras. *Gaceta Médica Catalana*, año XXI, 600, 353-356

IMMUNOLOGIA

- 1904** Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Trabajos del Laboratorio de Investigaciones Biológicas de la Universidad de Madrid*, III, 163-183. En col·laboració amb R. Turró.
- La antitoxia renal. *Trabajos del Laboratorio de Investigaciones Biológicas de la Universidad de Madrid*, IV, 211-226.
- 1905** Der mechanismus der naturlichen inmunitat auf physiologischer grundlage. *Centralblatt für bakteriologie un parasitenkunde*, XXXIX, I. En col·laboració amb R. Turró.
- Der mechanismus der naturlichen inmunitat auf physiologischer grundlage. *Deutsch Aerzte-zeitung*, XXXIX, 21, 1 novembre. En col·laboració amb R. Turró.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVIII, 15 mayo, 257-261. En col·laboració amb R. Turró.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVII, 31 mayo, 10, 294-299. En col·laboració amb R. Turró.
- Mecanismo fisiológico de la inmunidad natural. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVII, 15 junio, 11, 325-330. En col·laboració amb R. Turró.
- Sur le puvour antitoxique des reins. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, 6, 935-948.

- _ Mécanisme physiologique de l'immunité naturelle. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, 7(1), gener, 60-66. En col·laboració amb R. Turró.
- 1906** La antitoxia renal (Nota preventiva). Acción inhibidora de la sangre urémica sobre la secreción urinaria. *Trabajos del Laboratorio de Investigaciones Biológicas de la Universidad de Madrid*, IV, 29-35.
- 1907** La antitoxia renal. Barcelona, Espanya: Tip. La Académica, de Serra Hnos y Russell.
- 1908** Les bacteriolisines naturelles. *Comptes Rendus Hebdomadaires de la Société de Biologie*, 6 de juïn. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Bacteriolisinas naturales. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, año XXXIV, diciembre, 12, 542-544. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Bacteriolisinas naturales. *Revista Veterinaria de España*, III, 3, noviembre, 71-73. En col·laboració R. Turró.
- 1909** Sur l'origine tissulaire des bacteriolisines. *VII Congrès International de Physiologia*. Heidelberg, 13 al 16 d'agost. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Sur les propriétés bactériolytiques des tissus. *Actas del XVI Congreso Internacional de Medicina*. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Sobre les propietats bacteriolítiques dels teixits. *Anal. de Medicina. Butlletí de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, III, 686-691. En col·laboració amb R. Turró.
- 1913** Inmunitat i anafilaxia. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Actes del VIII Congrés de Metges en Llengua Catalana (Barcelona, 22 al 25 de juny de 1913)*. Vol. I (pp. 428-466). Barcelona, Espanya: Autor.
 - _ Verins anabòlics i catabòlics del cor. *Arxius de l'Institut de Ciències*, Any II, 1, 49-53. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Venenos anabólicos del corazón. *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, Congreso de Madrid. Separata de Gaceta Médica Catalana*. Barcelona, Espanya: Tip. La Académica. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Tòxics anabòlics i catabòlics del cor. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any I, IV sessió, 31 de març, p. 79-82. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1917** Veber die antitoxische kraft der Nieren. *Zentralblatt für die gesamte Physiologie und Pathologie des Stoffwechsels*, III, 1.
- 1918** *La infecció*. Barcelona, Espanya: Minerva.

FISIOLOGIA

- 1899** Producción de los cálculos de ácido úrico. *Gaceta Médica Catalana*, año XX, 538, XX, 851-857.
- 1901** *La vida anaeròbia*. Barcelona, Espanya: Tip. "La Académica" de Serra Hnos. y Russell.
 - _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 574, 289-291.
 - _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 575, 324-330.
 - _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana* año XXIV, 576, 357-362.
 - _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 577, 392-398.
 - _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana* año XXIV, 578, 420-425.

- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana* año XXIV, 579, 452-461.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 580, 485-490.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 581, 521-527.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 582, 553-557.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 583, 585-591.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 584, 616-620.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 585, 650-655.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XIV, 586, 680-691.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 587, 713-719.
- _ La vida anaerobia. *Gaceta Médica Catalana*, año XXIV, 588, 740-744.
- _ Peligros inmediatos de la inyección analgesiante intrarraquídea. *Revista Iber-Americana de Ciencias Médicas*, VII, 419. En col·laboració amb J. Raventós.
- 1902** Coordinaciones inconscientes. *Revista de Ciencias Médicas*, 6, 328-331.
- 1903** Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. Dins D. Garcia Izcarra i A. Fernández-Caro (Eds.), *XIVe Congrès international de médecine. Madrid, 23-30 avril. Comptes rendus: section d'anatomie (anthropologie, anatomie comparée, embryologie, anatomie descriptive, histologie normale et thératologie)* (pp. 87-92). Madrid, Espanya: Imprenta de J. Sastre y C.
 - _ Gráficas de la contracción muscular de la rana. Dins D. Garcia Izcarra i A. Fernández-Caro (Eds.), *XIVe Congrès international de médecine. Madrid, 23-30 avril. Comptes rendus: section de Physiologie* (pp. 139-145). Madrid, Espanya: Imprenta de J. Sastre y C.
- 1903** Utilité et danger des injections intrarachidiennes de cocaine en médecine et chirurgie. Dins D. Garcia Izcarra i A. Fernández-Caro (Eds.), *XIVe Congrès international de médecine. Madrid, 23-30 avril. Comptes rendus: section therapia* (pp. 95-96). Madrid, Espanya: Imprenta de J. Sastre y C. En col·laboració amb Th. Tuffier.
 - _ Nota acerca de una particularidad de la contracción muscular en la rana. (La inexcitabilidad muscular). Trabajo del Laboratorio de Fisiología de la Facultad de Medicina de Barcelona. *Boletín de la Sociedad Española de Historia Natural*, 3, 244-251.
 - _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 623, 329-333.
 - _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 624, 366-373.
 - _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 625, 404-409.
 - _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 626, 425-432.
 - _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 628, 502-506.

- _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 629, 527-533.
- _ Función fijadora del hígado respecto de los productos de desintegración hemoglóbica. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 630, 567-572.
- _ Fonction fixatrice du foie sur les produits de dédoublement de l'hémoglobine. *Journal de Physiologie et de Pathologie Générale*, 6, 1052-1060.
- 1905** L'opotherapie renale. *Revue de Thérapeutique*, LXXII, 367.
- 1906** Défaut d'action du sang urémique sur la pression artérielle. *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances et Mémoires de la Société de Biologie*, 1, 85-86.
- 1907** L'acció dels alcalins sobre'l metabolisme nitrogenat. *Anals de Medecina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, 8, 569-574.
- 1908** Els nous treballs sobre la síntesis orgànica dels proteïcs. *Anals de Medecina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, 6, 386-391.
 - _ Coordinaciones y adaptaciones motrices en el aparato digestivo. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, 11, 481-541.
- 1909** Ueber eine physiologische lokalisationen methode in der nervosen zentren. *Zeitschrift für Biologische Technik und Methodik*, I, 394.
- 1909-10** *Curso de fisico-química celular*. Barcelona, Espanya: Imp. de D. Horta.
- 1910** *Correlaciones fisiológicas*. Asociación Española para el Progreso de las Ciencias. Congreso de Valencia. Madrid, Espanya: Imprenta de Eduardo Arias.
 - _ *Tratado de Fisiología General*. Barcelona, Espanya: Gustavo Gili. En col·laboració amb R. Lavin.
 - _ Variaciones eléctricas del corazón bajo la influencia del calcio. Dins L. Cirera i C. Comas (Eds.), *Ve Congrès International d'electrologie et de radiologie médicales: sous le patronage de S.M. Le Roi Alphonse XIII. Barcelone 13-18 septembre 1910* (p. 217). Barcelona, Espanya: Imp. J. Horta. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Variations électriques du coeur sous l'action du calcium. *VIII Congrès International de Fisiologia celebrat a Viena del 27 al 30 de setembre de 1910*. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Variaciones eléctricas del corazón bajo la influencia del calcio. *Therapia*, 2, 693. En col·laboració amb J. Bellido.
- 1911** Efectos fisiológicos de la sangre urémica. *Congreso de Granada de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias*. Madrid, Espanya: Impr. de Eduardo Arias. En col·laboració amb J. Alomar.
 - _ El ritme nodal per les sals d'estronci (Nota preventiva). *Arxius de l'Institut de Ciències*, Any I, 2, 45-47. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1912** Efectes fisiològics de la sang urèmica. *Anals de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, 6, 23-25. En col·laboració amb J. Alomar.

- 1914** Nota sobre la inversió estròncica en el bloc experimental. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any II, VI sessió, 169-170. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1915** Sobre el mecanismo de las correlaciones interfuncionales. Dins Asociación Española para el Progreso de las Ciencias (Ed.), *Asociación para el Progreso de las Ciencias. Quinto Congreso celebrado en Valladolid del 17 al 22 de Octubre de 1915. Tomo II* (pp. 439-450). Madrid, Espanya: Imp. Eduardo Arias.
- _ El doble mecanisme de les correlacions interfuncionals. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any III, I sessió, 54-58.
 - _ Discussió a l'article d'A. Trias: Estructura de la porció esofàgica de l'estómac de la rata blanca. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any III, 67-68.
- 1916** *La individualidad química y la morfogènia (Discurso de contestación al Dr. Nubiola en el acto de su ingreso en la Real Academia de Medicina de Barcelona)*. Barcelona, Espanya: Imp. Sobrinos de López Robert y C^a.
- _ El problema del metabolismo. Conferencia dada en la Real Academia de Medicina de Madrid (novembre). *Anales de la Real Academia de Medicina*, tomo XXXVII, cuaderno 4, 30 diciembre, 445.
 - _ La unidad química y la individualidad. Conferència Real Academia de Medicina de Madrid. *Anales de la Real Academia de Medicina de Madrid*, XXXVII, cuaderno 4, 30 diciembre.
 - _ Discussió a l'article de J. M. Bellido: Nota sobre la funció tròfica dels nervis renals. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any IV, VIII sessió, 263-270.
- 1917** *El problema del metabolismo*. Madrid, Espanya: E. Teodoro.
- 1918** Sobre la sensibilidad química de les terminacions del pneumogàstic pulmonar. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any VI, V sessió, 173-196.
- 1919** *Aguas naturales medicinales del manantial Comarruga. Estudio fisioterápico de las aguas*. Barcelona, Espanya: s.n.
- _ Fisiopatologia del simpàtic abdominal. Ponencia presentada al III Congrés de Metges de Llengua Catalana (Tarragona, juny de 1919). Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Actes del III Congrés de Metges en Llengua Catalana (Tarragona, juny de 1919). Vol. I* (pp. 61-84). Barcelona, Espanya: Autor. En col·laboració amb J.M. Bellido, L. Cervera i R. Carrasaco.
 - _ Reflexe hiperglucèmiat per fam local. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any VII, III sessió, 76-78.
 - _ Les vies dels reflexes glucèmiants. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any VII, VIII sessió, 253-262.
 - _ Segona nota sobre la sensibilidad química del pneumogàstic pulmonar. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any VII, IX sessió, 311-314. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1920** *Lecciones de Fisiología Humana*. Barcelona, Espanya: Impr. de Henrich. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- _ Los reflejos tróficos glucemiantes. *Archivos de Neurobiología*, I, 4, 338-355.

- 1920-** Vint experiments de lligadura i de control. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, V sessió, 216-227. En col·laboració amb R. Carrasco.
- 21**
- _ Veinte experimentos de ligadura y control. *Instituto de Fisiología*, 1, 30-36. En col·laboració amb R. Carrasco.
 - _ Anestésicos e hiperglucemia. *Instituto de Fisiología*, 1, 37-51. En col·laboració amb R. Carrasco.
 - _ Reflejo hiperglucemiante por hambre local. *Instituto de Fisiología*, 1, 52-57.
 - _ Las vías de los reflejos glucemiantes. *Instituto de Fisiología*, 1, 58-65.
 - _ Los reflejos tróficos glucemiantes. *Instituto de Fisiología*, 1, 66-84.
 - _ Sobre la acción del cloruro de estroncio en el corazón de los mamíferos. *Instituto de Fisiología*, 1, 96-97. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Acción del cloruro de estroncio sobre el corazón de los perros recién nacidos. *Instituto de Fisiología*, 1, 98-99. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Sobre la sístole retrógrada. *Instituto de Fisiología*, 1, 100-106. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Sobre la sensibilidad química de las terminaciones del neumogástrico pulmonar. *Instituto de Fisiología*, 1, 215-226.
 - _ Segunda nota sobre la sensibilidad química del neumogástrico pulmonar. *Instituto de Fisiología*, 1, 227-229. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Resultados de la aplicación de la electrovagografía a la demostración de la sensibilidad química del neumogástrico pulmonar (nota provisional). *Instituto de Fisiología*, 1, 233-234. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Notas sobre el simpático sensitivo y la inervación aferente del estómago. *Instituto de Fisiología*, 1, 291-297. En col·laboració amb J. Puche.
 - _ Segunda nota sobre el simpático sensitivo. La inervación aferente en el intestino delgado. *Instituto de Fisiología*, 1, 298-299. En col·laboració amb J. Puche.
 - _ Tercera nota sobre el simpático sensitivo. La inervación aferente en el intestino grueso. *Instituto de Fisiología*, 1, 300-301. En col·laboració amb J. Puche.
- 1921** La glucemia y el hambre local. Dins Associação Portuguesa para o Progreso das Ciências (Eds.), *VIII Congreso de la Asociación Española para el Progreso de las Ciencias. Discursos inaugurales de las Secciones*. I. (pp. 121-135). Madrid, Espanya: Imprenta de Eduardo Arias.
- _ Mecanismos de regulació de la glucèmia. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Actes del VI Congrés de Metges en Llengua Catalana (Girona, 26 de juny de 1921)*. Vol. II (p. 73). Barcelona, Espanya: Autor. En col·laboració amb J.A. Collazo.
 - _ Anestèsics i hiperglucèmia. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, II sessió, 151-171. En col·laboració amb R. Carrasco.
 - _ Altres dotze experiments de lligadura. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, III sessió, 71-75.

- Sobre l'acció del clorur d'estronci en el cor dels mamífers. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, IV sessió, 91-93. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- Sobre la sistole retrògrada. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, V sessió, 97-105. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1922** Els reflexos tròfics glucemians. *Treballs de la Societat de Biologia*, 9, I sessió, 41-66.
 - Notes sobre el simpàtic sensitiu i la inervació aferent de l'estómac (1a. Nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, 9, VIII sessió, 249-256. En col·laboració amb J. Puche.
- 1923** Els reflexes tròfics glucemians. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Miscel·lània Prat de la Riba. Vol. I* (pp. 117-135). Barcelona, Espanya: Autor.
 - La glucèmia i la fam local. *Arxius de l'Institut de Ciències*, 10, 1-8.
- 1924** Notes sobre el simpàtic sensitiu. La inervació del budell gros (3a. Nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, X, VIII sessió, 143-145. En col·laboració amb J. Puche.
 - Notes sobre el simpàtic sensitiu. La inervació aferent del budell prim (2a. Nota). *Treballs de la Societat de Biologia*, X, 147-157. En col·laboració amb J. Puche.
 - Acció del clorur d'estronci sobre el cor dels gossos nounats. *Treballs de la Societat de Biologia*, X, X sessió, 181-182. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1926-28** Acción fisiológica de la sintalina. *Instituto de Fisiología*, 2, 169-176. En col·laboració amb J. Puche i J. Raventós.
 - Efectos de la desnervación gástrica sobre la sensación de hambre. *Instituto de Fisiología*, 2, 208-212. En col·laboració amb J. Puche.
 - La hiperglucemia por hemorragia y dilución sanguínea. *Instituto de Fisiología*, 2, 213-240. En col·laboració amb J. Puche.
 - Evolución del concepto de sensibilidad interna. *Instituto de Fisiología*, 2, 253-261.
- 1927** Sobre l'acció fisiològica de la sintalina. *Treballs de la Societat de Biologia*, XI, I sessió, 273-283. En col·laboració amb J. Puche i J. Raventós.
 - Efectes de la desnervació gàstrica sobre la sensació de fam. *Treballs de la Societat de Biologia*, XI, III sessió, 313-319. En col·laboració amb J. Puche.
- 1928** *Les distrofies per retard*. Barcelona, Espanya: Monografies Mèdiques.
 - *Perforación aguda gastroduodenal : discurso leído en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona, el día 16 de diciembre de 1928, en el acto de su recepción, por el académico electo Doctor Don Juan Puig Sureda : discurso de contestación del Doctor Don Augusto Pi Suñer, académico numerario*. Barcelona, Espanya: Lip. Dante.
- 1929-30** Nuevas investigaciones sobre la sensibilidad química del vago pulmonar. *Instituto de Fisiología*, 3, 9-20.
 - Nuestras investigaciones acerca de la sensibilidad pulmonar. *Instituto de Fisiología*, 3, 21-22.
 - Los reflejos reguladores de la nutrición. *Instituto de Fisiología*, 3, 23-33.

- 1930** Las glucidistrofias. *Anales de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona. Sesión del día 24 de noviembre de 1930*, 178-185.
- 1931** La faim. Separata de: L. Binet i G.H. Roger (Eds.), *Traité de physiologie normale et pathologique. Tome II. Alimentation et digestion* (pp. 77-88). Paris, França: Masson et Cie.
- _ Les distròfies dels glúcids. *Annals de Medicina*, XXV, 8, 544-545.
 - _ Noves investigacions sobre la sensibilitat química del pneumogàstric pulmonar. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIII, IV sessió, 169-186. En col·laboració amb J. Puche i J. Raventós.
 - _ Noves recerques sobre la sensibilitat química respiratòria. *Treballs de la Societat de Biologia*, XII, VI sessió, 400-404.
 - _ Sobre els efectes de la dilatació rectal i vesical i la conducció dels corresponents estímuls. *Treballs de la Societat de Biologia*, 13, X sessió, 476-482. En col·laboració amb J. Raventós.
- 1932** *Èxit perennal. Treball de recepció en la Acadèmia de Medicina de Barcelona llegit per l'acadèmic electe Dr. Joan Freixas i Freixas el dia 29 de maig de 1932. Discurs de contestació del Dr. August Pi Suñer, president de l'Acadèmia.* Barcelona, Espanya: Imp. Badia.
- _ Els factors distròfics de la hipertensió arterial. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Actes del VII Congrés de Metges en Llengua Catalana (Palma de Mallorca, Girona, 27 de juny al 3 de juliol de 1932). Vol. I* (pp. 47-141). Barcelona, Espanya: Autor.
 - _ Alguns recents avenços en l'estudi dels problemes de la nutrició. *Annals de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona*, 14, 18-30.
 - _ Los reflejos reguladores de la nutrición. *Archivos de Neurobiologia*, XII, 1, 13-22.
 - _ Sur la sensibilité des organes pelviens. *Comptes Rendus des Séances de la Société de Biologie et de ses Filiales Associées*, 2, 737-738. En col·laboració amb J. Raventós.
 - _ Sobre el bloqueig de la conducció nerviosa per la nicotina. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIV, II sessió, 43-47. En col·laboració amb J. Raventós.
 - _ Sobre la presencia del metilglioxal a l'orina. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIV, III sessió, 67-82. En col·laboració amb M. Farran.
 - _ Nicotina y asfixia. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIV, V sessió, 157-160. En col·laboració amb J. Raventós.
 - _ Sobre la localització selectiva en la intoxicació nerviosa per la nicotina. *Treballs de la Societat de Biologia*, XIV, VII sessió, 239-240.
- 1933** La significació clínica de la metilglioxalúria. *Annals de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona*, XV, 221-227.
- _ El simpàtic sensitiu pelvià. *Treballs Societat Biologia*, 15, I sessió, 64-67.
 - _ La hipertensió d'origen central. *Treballs de la Societat de Biologia*, XV, II sessió, 89-91. En col·laboració amb J. Raventós.
 - _ La significació clínica de la metilglioxalúria i de l'origen absent urinari. *Treballs de la Societat de Biologia*, XV, IV sessió, 248-257. En col·laboració amb A. Folch.

- 1934** Els factors distròfics del shock. Dins Institut d'Estudis Catalans (Ed.), *Actes del VIII Congrés de Metges en Llengua Catalana (Barcelona, 26 de juny al 1 de juliol de 1934). Vol. I* (pp. 13-49). Barcelona, Espanya: Autor.
- Els factors distròfics del shock. *Annals de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, XXVIII, 9, 778-779.*
 - El simpàtic sensitiu. Les vies aferents de les vísceres abdominals. *Treballs de la Societat de Biologia, XVI, VII sessió, 281-342.* En col·laboració amb J. Raventós.
 - ¿Hi ha metilglioxal en algunes orines? *Treballs de la Societat de Biologia, XVI, VIII sessió, 394-397.* En col·laboració amb M. Farran.
- 1935** Els receptors químics de la respiració. *La Medicina Catalana, 25-27, 26, 611-612.*
- 1936** *Equilibri neurovegetatiu. Col·lecció. Monografies Mèdiques, 100-101.* Barcelona: Llibreria Catalònia.
- El règim hidrogenocarbonat en el tractament de la diabetis. *Annals de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, XXX, 2, 276.*
 - La presència i aïllament de l'àcid pirúvic en algunes orines. (Nota de la sessió científica ordinària celebrada a la Societat de Biologia de Barcelona el dia 29 de desembre). *La Medicina Catalana, 29, 239.* En col·laboració amb M. Farran.
 - Aïllament de l'àcid pirúvic de les orines. (Nota de la sessió científica ordinària celebrada a la Societat de Biologia de Barcelona el dia 27 d'abril). *La Medicina Catalana, 32, 598.* En col·laboració amb M. Farran.
- 1937** La regulation chimique des fonctions. Dins P. Rijlant (Ed.), *Mélanges Jean Demoor. Volume jubilaire offert à m. le professeur Jean Demoor à l'occasion de son élévation à l'honorariat.* París, França: Masson et Cie.
- 1943** *La oxidación de los seres vivientes.* Caracas, Venezuela: Escuela Técnica Industrial.
- 1947** *Sistema neurovegetativa.* Ciudad de México, México: Hispano-América. Unión tipográfica.
- 1962** *Fisiología Humana.* Madrid, Espanya: Paz-Montalvo. En col·laboració amb S. Pi i Sunyer.
- No publicat** *Efectes de la respiració de CO₂ pel tronc amb cap aïllat i cor desnervat.* Mecanoscrit. Original a Institut d'Estudis Catalans. En col·laboració amb F. Domènech.
- *Efectes de les aplicacions locals de nicotina sobre el Sinus Carotidi.* Mecanoscrit. Original a Institut d'Estudis Catalans. En col·laboració amb F. Domènech.

SECRECIÓ INTERNA

- 1903** *Acción del extracto glicérico del riñón sobre la secreción urinaria.* Memòria guardonada per la Real Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona.
- 1905** Sur l'action antitoxique des sucs de rein contre l'inhibition glandulaire rénale par la sang uremique. *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances et Mémoires de la Société de Biologie, 57,*

- 274-276.
- _ Sur l'action inhibitoire du sang urémique sur la sécrétion urinaire. *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances et Mémoires de la Société de Biologie*, 58, 775-778.
- 1909** La diabète expérimentale. *XVIe Congrès International de médecine: Budapest, août-septembre 1909: compte-rendu*. Budapest, Hongria: Imp. Franklin-Társulat, 1909-1910. En col·laboració amb R. Turró.
- _ El règim dels diabètics. *Anal. de Medicina. Butlletí Mensual de l'Acadèmia y Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya*, 2, 84-98.
 - _ Sur l'inconstance de la glycosurie après l'extirpation totale du pancréas. *Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances et Mémoires de la Société de Biologie*, Any 61, LXVI, 1, 242-244. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Inconstancia de la glucosuria después de la extirpación total del páncreas. *Gaceta Médica Catalana*, any XXXII, XXXIV, 761, 15 de març, 161-165. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ La diabetes experimental. *Revista de Ciencias Médicas de Barcelona*, 35, 537-539. En col·laboració amb R. Turró.
 - _ Inconstancia de la glucosuria después de la extirpación total del páncreas. *Revista Veterinaria de España*, 3, 202-206. En col·laboració amb R. Turró.
- 1910** La diabetes experimental. *Gaceta Médica Catalana*, any XXXIII, XXXVI, 781, 15 de gener, 16-20. En col·laboració amb R. Turró.
- _ Veber den Einfluss der Alkalien auf die Ausscheidung des Stickstoffes. *Zentralblatt für die gesammte Physiologie und Pathologie des Stoffwechsels*, IV, 1.
- 1915** Las nuevas orientaciones patogenéticas en la diabetes. *Anales de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona*, 1(10), 145-148.
- 1917** La diabetes sacarina y sacarurias. Dins T. Hernando Ortega i G. Marañón (Eds.), *Manual de Medicina Interna. Tomo III. Enfermedades de las glándulas de secreción interna, de la sangre, de la nutrición, infecciosas y parasitarias, avitaminosis, cáncer* (pp.). Madrid, Espanya: Librería Gutenberg de J. Ruiz.
- _ La doctrina de les secrecions internes. Dins Associació General de Metges de Llengua Catalana (Ed.), *Actes, discussions i rectificacions dels temes de ponència, comunicacions amb llurs discussions i rectificacions i noves de l'exposició anexa del Segon Congrés dels Metges de Llengua Catalana celebrat a Barcelona els dies 24, 25, 26, 27 i 28 de juny de l'any MCMXVII* (pp. 487-497). Barcelona, Espanya: Impr. Vda. Catenys.
- 1918** Régim en els diabètics. Dins Associació General de Metges de Llengua Catalana (Ed.), *Actes, discussions i rectificacions dels temes de ponència, comunicacions amb llurs discussions i rectificacions i noves de l'exposició anexa del Segon Congrés dels Metges de Llengua Catalana celebrat a Barcelona els dies 24, 25, 26, 27 i 28 de juny de l'any MCMXVII* (pp. 51-78). Barcelona, Espanya: Impr. Vda. Catenys.
- 1919** *La doctrina de las secreciones internas. Ponencia presentada en el II Congreso de Metges de Llengua Catalana*. Barcelona, Espanya: Instituto Químico Hermes. En col·laboració amb J.M. Bellido i P. Nubiola.

- 1919-20** Patogenia de la diabetes. *Anales de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona*, III, 85-93.
- 1920-25** Nuevas observaciones de descargas glucogénicas del hígado por hambre local. *Instituto de Fisiología*, 1, 14-17. En col·laboració amb R. Carrasco.
- 1921** Sang urèmica i secreció renal. Dins Associació General de Metges de Llengua Catalana (Ed.), *Ponències que es discutiran en el Quart Congrés de Metges de Llengua Catalana que es farà a Girona els dies 26, 27 i 28 de juny de l'any MCMXXI, organitzat i executat per la Junta de l'Associació General de Metges de Llengua Catalana* (p. 71). Barcelona, Espanya: Impr. Badia. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- Noves observacions de descàrregues glucogèniques del fetge per fam local. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, II sessió, 50-54. En col·laboració amb R. Carrasco.
- 1922** Els efectes dels extrems hipofisaris sobre la secreció renal. *Treballs de la Societat de Biologia*, 9, III Sessió, 101-111.
- 1924** Glucèmia i dilució sanguínia. *Treballs de la Societat de Biologia*, X, II sessió, 38-53. En col·laboració amb R. Carrasco.
- 1925** *Las Glándulas morfológicas y la vejez : discurso leído en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona el día 15 de noviembre de 1925, en el acto de la recepción del académico electo Dr. Jesús M. Bellido Golferichs : discurso de contestación del académico numerario Dr. Augusto Pi Suñer*. Barcelona, Espanya: Atenas.
- 1926-28** Paradiabetes. *Instituto de Fisiología*, 2, 204-207.
- Patogenia de la diabetes. *Instituto de Fisiología*, 2, 241-252.
- 1927** El règim dels diabètics. *Annals de Ciències Mèdiques*, XXI, 59-72.
- Tractament dels diabètics per sintalina. *Annals de Ciències Mèdiques*, XXI, 377-394. En col·laboració amb R. Carrasco.
- 1929** La hiperglucèmia per hemorràgia i dilució sanguínea. *Treballs de la Societat de Biologia*, XII, V sessió, 116-141.
- Asfíxia cel·lular i reaccions diabètiques. *Treballs de la Societat de Biologia*, XII, VII sessió, 161-177.
- 1931** Diabetes y paradiabetes. *Anales de la Academia de Medicina de Barcelona*, 13, 100-107.
- 1932** Sinopsis de las glucopatías. *Annals de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona*, 14, 261-282. En col·laboració amb J.A. Collazo.
- Sinopsi de les glicopaties. *Annals de Medicina*, 11, 716-719. En col·laboració amb J.A. Collazo.
- 1933** Las glucidistrofias (Diabetes y paradiabetes). *Anales de Medicina Interna*, 2, 99-131.
- Sinopsis de las glucopatías. *Anales de Medicina Interna*, 12, 1067-1090. En col·laboració amb J.A. Collazo.
- La regulació de la glucèmia en el tronc decapitat. *Treballs de la Societat de Biologia*, XV, III sessió, 125-140. En col·laboració amb F. Domènech i B. Benaiges.

METODOLOGIA

- 1904** Tres casos de agobio renal curados por la opoterapia. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, 65, 81-90.
- _ Tres casos de agobio renal curados por la opoterapia. *Revista de Medicina y Cirugía Prácticas*, 65, 127-132.
- 1905** Un método práctico de crioscopia urinaria. *Revista Iber-Americana de Ciencias Médicas*, XIII, 390-394.
- 1906** Sur l'inférence perceptive du relief dans certaines cinématographies. *Comptes Rendus Hebdomadaires de la Société de Biologie*, 1, 68-88
- 1907** Sur une nouvelle méthode de localisation physiologique dans les centres nerveux. *Travaux du Laboratoire de Recherche Biologique*, VI, 91, 96.
- 1913** *La electrocardiografía: fundamentos y aplicaciones experimentales y clínicas*. Barcelona, Espanya: Imp. de Joaquín Horta. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- _ La electrocardiografía: sus fundamentos, su técnica, sus aplicaciones experimentales y clínicas. Conferencias dadas en el Ateneo de Médicos de la Facultad de Medicina de Barcelona. *Revista Española de Electrología y Radiología Médicas*, 20, 429-511. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ La Electrocardiografía: sus fundamentos, su técnica, sus aplicaciones experimentales y clínicas. *Therapia*, 5, 505-527; 652-667 i 761-796.
 - _ L'electrocardiograma en el ritme nodal de les sals d'estronci. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any I, I sessió, 29-31. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Els últims avenços de la cronofotografia. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any I, V sessió, 4 de juny, 102-105.
 - _ L'electrocardiografia en l'estat invernall de la tortuga. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any I, V sessió, 4 de juny, 109-111. En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - _ Amidacions de la força electromotriu de l'electrocardiograma. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any I, VI sessió, 10 de novembre, 134-139. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1914** Mediciones de la fuerza electromotriz en el electrocardiograma. *Revista Española de Electrología y Radiología Médicas*, 22, 81-88. En col·laboració amb J.M. Bellido.
- _ El relleu cinematogràfic (amb projeccions cinematogràfiques). *Treballs de la Societat de Biologia*, Any II, I sessió, 19-22
 - _ Discussió a l'article de J.M. Bellido: Nota sobre el complex auricular en els electrocardiogrames. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any II, II sessió, 52-53.
 - _ Discussió a l'article de P. Nubiola titulat: Contribució al mètode de la diàlisi de Abderhalden. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any II, IV sessió, 141-142.
 - _ Nota sobre la inversió estròncia en el bloc experimental. *Treballs de la Societat de Biologia*, Any II, VI sessió, 169-170. En col·laboració amb J.M. Bellido

- Discussió de l'article de J. Roig Raventós titulat: L'aigua destil·lada com a drenatge plasmàtic. *Treballs de la Societat de Biologia, Any II, VII sessió, 211-212.*
- El relleu cinematogràfic (Segona Nota). *Treballs de la Societat de Biologia, Any II, VIII Sessió, 213-215.*
- Sobre la significació de la I invertida en l'electrocardiograma. *Treballs de la Societat de Biologia, Any II, VIII sessió, 252-256.* En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1915** Discussió a l'article de L. Cervera: Nou procediment de valuació i registre dels efectes de les substàncies vasomodificadores (Ia. Nota). *Treballs de la Societat de Biologia, Any III, IV sessió, 107.*
- 1917** Demostració gràfica dels efectes renals de la sang urèmica. *Treballs de la Societat de Biologia, Any V, 81-83.* En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1918** Un mètode senzill per a la determinació quantitativa del glucògen en els teixits. *Treballs de la Societat de Biologia, Any VI, I sessió, 43-47.*
 - Un dispositiu pràctic per la perfusió. *Treballs de la Societat de Biologia, Any VI, VIII sessió, 290-295.*
- 1920-** Un método sencillo para la determinación cuantitativa del glucógeno en **25** los tejidos. *Instituto de Fisiología, 1, 7-9.*
 - Simplificación de la técnica Pi Suñer para la determinación del glucógeno en los tejidos. *Instituto de Fisiología, 1, 10-13.* En col·laboració amb R. Carrasco.
 - Otros doce experimentos de ligadura. *Instituto de Fisiología, 1, 18-22.*
 - Veinte experimentos de ligadura y control. *Instituto de Fisiología, 1, 30-36.* En col·laboració amb R. Carrasco Formiguera.
 - Nota sobre la técnica de la electrovagografía. *Instituto de Fisiología, 1, 230-234.* En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1921** Una sèrie negativa d'experiments de lligadura. *Treballs de la Societat de Biologia, 8, I sessió, 26-34.* En col·laboració amb B. A. Houssay
 - Altres dotze experiments de lligadura. *Treballs de la Societat de Biologia, i, III sessió, 71-75.*
 - Nova simplificació de la tècnica de Pi i Sunyer per la determinació del glucògen en els teixits. *Treballs de la Societat de Biologia, 8, V sessió, 123-127.* En col·laboració amb R. Carrasco.
- 1922** La electrocardiografía. Dins T. Hernando Ortega i G. Marañón (Eds.), *Manual de Medicina Interna. Tomo I. Enfermedades de los aparatos digestivo, respiratorio y circulatorio.* Madrid, Espanya: Librería Gutenberg de J. Ruiz.
 - Nota sobre la tècnica de l'electrovagografía. *Treballs de la Societat de Biologia, 9, IV sessió, 170-172.* En col·laboració amb J.M. Bellido.
 - Resultats de l'aplicació de l'electrovagografía a la demostració de la sensibilitat química del pneumogàstric pulmonar (nota provisional). *Treballs de la Societat de Biologia, IX, IV sessió, 173-174.* En col·laboració amb J.M. Bellido.
- 1927** Tècnica de circulacions creuades. *Treballs de la Societat de Biologia, XI, VI sessió, 120-126.*

- 1931** Mètode per a l'estudi «in vitro» del metabolisme dels teixits. *Treballs de la Societat de Biologia*, 13, VIII sessió, 264-266. En col·laboració amb C. Pi-Sunyer Bayo.
- 1947** The third dimension in the projection of motion pictures. *American Journal of Psychology*, 60, 116-118.
- 1951** Le relief des images projetées. *L'Année Psychologique*, 50, 359-370.

PSICOFISIOLOGIA

- 1903** Aloguia. Caso de afasia psíquica centrífuga. *Gaceta Médica Catalana*, año XXVI, 613, 5-11.
- 1912** Horas de recreo y estudio. Relación que deben guardar. Fatiga física. Cédula o ficha de fatiga. Dins *Primer Congreso Español de Higiene Escolar. Bajo el patronato de S.M. el Rey D. Alfonso XIII. Declarado Oficial por Real Decreto de 1º de Marzo de 1912. Barcelona 8-12 de Abril de 1912* (pp. 73-76). Barcelona, Espanya: Imprenta de Viuda de Francisco Badía Cantenys.
- 1918** *La Unidad Funcional. Ensayos de Fisiología interorgánica*. Barcelona, Espanya: Minerva.
- 1919** *Los mecanismos de correlación fisiológica, adaptación interna y unificación de funciones*. Barcelona, Espanya: Salvat.
- 1920** Los mecanismos de correlación fisiológica, adaptación interna y unificación de funciones. *Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, 1 (1-3), 12-38.
- 1920-** Sensibilidad interna y sensibilidad trófica. *Instituto de Fisiología*, 1, 85-
25 95.
_ La constitución de la individualidad. *Instituto de Fisiología*, 1, 273-290.
- 1921** La constitution de l'individualité. *Scientia*, XXIX, 29-30.
- 1932** Chimie, innervation et subconscient. *Psychologie et la Vie*, 6, 14-16.
- 1938** Les émotions dans leurs relations avec le fonctionnement nerveux et neurohumoral. Dins H. Piéron i I. Meyerson (Eds.). *Onzième Congrès international de psychologie, Paris, 25 juillet 1937: rapports et comptes rendus* (pp. 295-304). París, França: Imprimerie Moderne.
- 1941** *La sensibilidad trófica*. Colección Monografías Médicas Balmis, 6. Ciudad de México, México: Compañía General Editora.

Annex 6. Obra escrita d'Emili Mira i López (1896-1964) distribuïda per categories temàtiques

CRÍTICA I DIVULGACIÓ

- 1920** El Congreso Internacional de Fisiología: París, 1920. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, any I, 2, 82-85.
- _ Comentari al llibre del professor Leonard Bianchi: «La meccanica del cervello e la funzione dei lobi frontali» de 1920. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any I, 2, 103-104.
 - _ Comentario al libro de Henry C. Link: «Psicología de los empleos». *Archivos de Neurobiología*, I, 1, 109-112.
- 1921** Comentari al llibre del Dr. Otto Lipmann: «Abzählende Methoden und ihre verwendung in der psychologischen statistik». *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 3, 140-141.
- _ Comentario al llibre de A. Fredgold: «Mental deficiency (amentia) de 1920. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 3, 141.
 - _ Comentari al llibre del profesor Watson: «Psychology from the standpoint of a behaviorist» de 1919. *Annals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 3, 142-143.
 - _ Comentari al llibre de V.G. Brabant: «Nouvelles recherches sur le Nystagmus et le sens de l'équilibre». *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, 203-215.
- 1922** Comentario al llibre de Charles S. Myers: «Mind and Work. The Psychological factors in Industry and Commerce». *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any III, 5, juny, 96-99.
- _ Comentari al llibre de V.G. Brabant: «Nouvelles recherches sur le nystagmus et les sens de l'équilibre». *Archivos de Neurobiología*, III, 1, 104-107.
 - _ Comentari al llibre de Charles Richet: «Traité de Métapsychique». *Archivos de Neurobiología*, III, 3, 319-327.
 - _ Comentari al llibre de W. Rasmussen: «Child Psychology (I-II-III)». *Butlletí dels mestres*, I, 5, 8-9.
 - _ La III Conferència Internacional de Psicotècnica. *Butlletí dels mestres*, I, 20, 306-307.
- 1923** Comentari al llibre de A. Piffault: «Psychologie appliquée à l'éducation» de 1922. *Butlletí dels mestres*, II, 42, 348-349.
- _ Comentario del llibre de Shephard Ivory Franz: «Handbook of Mental Examination Methods». *Butlletí dels mestres*, II, 44, 381.

- 1924** La IIIa Conferencia de Psicotecnia de Milán. *Archivos de Neurobiología*, IV, 74-87.
- Comentari al llibre de M.L. Patrizi: «Nouve ricerche sperimentali di Psico-fisiología del lavoro» de 1923. *Archivos de Neurobiología*, IV, 1, 88-90.
 - Comentari al llibre de P.K. Menzies: «Tumores del cerebelo». *Archivos de Neurobiología*, IV, 3, 276.
 - Comentari al llibre: «Las variaciones de la entropía en ciertos procesos mentales». *Archivos de Neurobiología*, IV, 3, 276-277.
 - Comentari al llibre de S.S. Brierley: «Nota acerca de las diferencias sexuales desde el punto de vista psicoanalítico». *Archivos de Neurobiología*, IV, 3, 280-281.
 - El VII Congreso Internacional de Psicología. *Archivos de Neurobiología*, IV, 326-356.
 - Comentari al llibre de E. Claparède: «La orientación profesional». *Revista de Pedagogía*, III, agost, 316-317.
 - Comentario al llibre de Conde de Altea: «La orientación profesional y la escuela». *Revista de Pedagogía*, II, noviembre, 35, 436-437.
 - Comentari al llibre de O. Bumke: «Lehrbuch der Geisteskrankheiten (Tratado de las enfermedades mentales)» de 1924. *Revista Médica de Barcelona*, II, juliol, 7, 87.
 - Comentari al llibre de M. Bürger: «Pathologisch-physiologische Propaedeutik» de 1924. *Revista Médica de Barcelona*, II, juliol, 7, 89.
 - Comentario al llibre de Constantin Monakow: «Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie Festschrift für Constantin Monakow» de 1923. *Revista Médica de Barcelona*, I, 1, 90-92.
 - Comentari al llibre de al Sollier et Courbon: «Pratique sémiologique des maladies mentales» de 1924. *Revista Médica de Barcelona*, II, octubre, 10, 380.
 - II Congreso Nacional de Ciencias Médicas. *Revista Médica de Barcelona*, II, noviembre, 11, 385-393. En col·laboració amb P. Martínez García i B. Rodríguez Arias.
 - Las Secciones de neurología, psiquiatría, medicina legal y toxicología. II Congreso de de Ciencias Médicas. *Revista Médica de Barcelona*, II, noviembre, 11, 435-437. En col·laboració amb B. Rodríguez Arias.
- 1925** Comentari al llibre de Tomás Samora: «Unidad energética y variedad funcional de la vida y del hombre». *Revista Médica de Barcelona*, II, gener, 13, 60-61.
- Comentari a l'obra de M. Hossley Ganti: «El trabajo de Pavlov y su colaboradores» The British Medical Journal, 3325. *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener, febrer, març, abril, 61-63.
 - Comentari al llibre de J. Camus: «La neurología en 1924» de 1924. *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 64-68.
 - Comentari a l'obra de L. Poussepp: «Tumor del tercer ventrículo con distrofia adiposo-genital». *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 68.

- _ Comentari a l'obra de J.A. Barre: «El calambre de los escribientes» de 1924. *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 68-69.
- _ Comentari a l'obra de L. Poussepp: «La neurosis traumática de guerra». *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 69-71.
- _ Comentari a l'obra de Cestan y Riser: «Modernas direcciones del tratamiento de las meningitis y neuraxitis infecciosas» publicada a Paris Medical, 4-X-1924, p. 255. *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 75-76.
- _ Comentari a l'obra de Johannes Norvig: «Investigaciones sobre las anomalías del metabolismo en las psicosis» publicada a Acta Médica Scandinavica, fasc. II-III, 1924, pp. 211-277. *Archivos de Neurobiología*, V, 1-2, gener-abril, 77-78.
- _ Semana neuropsiquiátrica de París. *Revista Médica de Barcelona*, año II, tomo IV, 100-110. En col·laboració amb B. Rodríguez Arias.
- _ Comentari al llibre Gaston Lyon: «Traité élémentaire de clinique thérapeutique» de 1924. *Revista Médica de Barcelona*, II, febrer, 14, 191.
- _ Semana neuropsiquiátrica de París (conclusión). *Revista Médica de Barcelona*, año II, tomo IV, 221-224. En col·laboració amb B. Rodríguez Arias.
- _ Comentari al l'obra de Erich Sonntag: «Chirurgische Propädeutik (Propedéutica quirúrgica. Diagnóstico quirúrgico general para estudiantes y médicos)» de 1925. *Revista Médica de Barcelona*, año II, tomo IV, 523-524.
- _ Comentari a l'obra de R. Weitz: «Formulaire des Médicaments nouveaux» de 1925. *Revista Médica de Barcelona*, año II, tomo IV, 524.
- 1926** Comentari al llibre de H. Legrand: «Guide-Formulaire des spécialités pharmaceutiques» de 1926. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 191.
- _ Comentari al llibre de G. Guillaín y P. Mathieu: «La Salpêtrière». *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 191.
- _ Comentari al llibre de R. Benon: «La melancolie» de 1925. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 390.
- _ Comentari al llibre de Widál, Roger y Teisser: «Pathologie du cerveau et du cervelet», volum XIX del «Nouveau Traité de Médecine» de 1925. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 391.
- _ Comentari al llibre de Alberto Mochi: «Les fondements, les limites et la valeur de la psychologie scientifique» de 1926. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 391.
- _ Comentari al llibre de A. Tournay: «El signo de Babinski: características, mecanismo y significación». *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 497-499.
- _ Comentari al llibre de Medeiros e Albuquerque: «O Hynotismo» de 1926. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 592-593.
- 1927** Comentari al llibre de Maurice Dide: «Introduction a l'étude de la Psychogenèse» de 1926. *Revista Médica de Barcelona*, IV, VII, 38, febrer, 219.

- Comentari al llibre de Erich Sonntag: «Chirurgische Propädeutik» de 1925. *Revista Médica de Barcelona*, IV, VII, 38, febrer, 221.
- Comentari als llibres de Honorio Degaldo «Sigmund Freud» de 1926, i de Jean Bodin «Contre Freud» de 1926. *Revista Médica de Barcelona*, VII, 40, abril, 460-461.
- Comentari al llibre de A. Austrgesilo: «Las fuerzas curativas del espíritu» de 1927. *Revista Médica de Barcelona*, VII, 41, maig, 565.
- Comentari al llibre de Karl Birnbaum: «Die psychopathischen Verbrecher». *Revista Médica de Barcelona*, VII, 41, maig, 566.
- Comentari al llibre de Gonzalo R. Lafora: Don Juan, los milagros y otros ensayos. Madrid, 1927. *Revista Médica de Barcelona*, IV, 648-649
- Comenatari al llibre de C. Pascal i Jean Davesne: «Le traitement des maladies mentales par les chocs». *Revista Médica de Barcelona*, IV, VIII, 649-650.
- Comentari al llibre de Tomás Busquet Teixidor: «La asistencia de los psicópatas en Francia, Suiza y Alemania» de 1927. *Revista Médica de Barcelona*, IV, 681-688.
- 1927-** L'Acadèmia i Laboratori en el curs 1927-1928. *Annals de Medicina*,
28 XXII, 87-100.
- 1928** Comentario al libro de José Mallart: La educación activa. Segona edició. Colección Labor. Barcelona. *Revista de Pedagogía*, VII, juliol, 79, 330-331.
- Comentari al llibre de R. Novoa Santos: «El instinto de la muerte» de 1927. *Revista Médica de Barcelona*, V, IX, 113.
- Comentari a l'obra de Kurt Wachholder: «Willkürliche Haltung und Bewegung, insbesondere im Lichte elektrophysiologischer Untersuchungen», publicada dins J. F. Bergnannm (Ed.), *Ergebnisse der physiologie*, volum 26 (pp. 568-775), de 1928. *Revista Médica de Barcelona*, V, X, 382.
- Memòria-Ressenya del curs de 1927-28. *Annals de Medicina*, XXIII, 35-42.
- Comentari sobre l'obra de A. Hesnard «Les syndromes neuropathiques». *Archivos de Neurobiología*, IX, 2, 182-184.
- Comentari a l'bra de T.I. Baumgarten: «Die Berufseignungsprüfungen» de 1928. *Archivos de Neurobiología*, IX, 2, 191-192.
- Comentari sobre el llibre de O. Decroly i R. Buyse: «La pratique des tests mentaux» de 1928. *Archivos de Neurobiología*, IX, 2, 192-198.
- Comentari al llibre de Domingo Barnés: «El desenvolvimiento del niño». *Revista de Pedagogía*, VIII, febrer, 86, 91-92.
- Comentari al llibre de A. Porot: «Les syndromes mentaux» de 1928. *Revista Médica de Barcelona*, VI, XI, 128.
- Comentari al llibre de R. Deron: «Le syndrome maniaque» de 1928. *Revista Médica de Barcelona*, VI, XI, 190.
- Comentari al llibre lde A. Hesnard: «Les syndromes neuropathiques». *Revista Médica de Barcelona*, VI, XI, 285.
- 1930** Memòria-Ressenya del curs 1928-29. *Annals de Medicina*, XXIV, 1, 19-24.

- De col·laboració. La vida universitària als Estats Units de Nordamèrica. *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, 115, 10-15.
- Comentari al llibre de A. Vallejo Nájera: «La demencia precoz y su manifestaciones clínicas». *Revista Médica de Barcelona*, VII, XIII, 93.
- Comentari al llibre de André Barbé: «Psychiatrie» de 1930. *Revista Médica de Barcelona*, XIV, 82, octubre, 382.
- Comentari al llibre de A. Oller: «La práctica médica de los accidentes del Trabajo». *Revista Médica de Barcelona*, VII, XIII, 388.
- Comentari al llibre de A.C. Guillaume: «L'Endocrinologie et les états endocrinosympatiques. Vol. III: La clinique des endocrines. Les états viscéraux» de 1920. *Revista Médica de Barcelona*, VII, XIII, 495.
- 1931** Memòria-ressenya del curs 1929-30. *Annals de Medicina*, XXV, 1, 37-47.
 - Comentari al llibre de W. Frieboes: «Tratado y Atlas de Dermatología y de enfermedades de los órganos sexuales». *Revista Médica de Barcelona*, VIII, XVI, 91, 95.
 - Comentari al llibre de Ruiz Maya: «Psiquiatria penal y civil». *Revista Médica de Barcelona*, VIII, XV, 89, maig, 499-500.
- 1932** Comentari al llibre de Schwarz: «Psicogénesis y psicoterapia de los síntomas corporales». *Ars Médica*, VIII, 88, 520.
 - José Sanchís Banús. *Revista Médica de Barcelona*, X, XVIII, 112.
 - Comentari al llibre de A. Oller: «Medicina del trabajo. Fascicle primer» de 1933. *Revista Médica de Barcelona*, X, XIX, 390.
 - Comentari al llibre de J. Lange: «Psiquiatria para el médico general». *Revista Médica de Barcelona*, XII, XXIII, 141, 255.
 - Comentari al llibre de Henrique Roxo: «Tratamento dos nervosos e psychopathas» de 1934. *Revista Médica de Barcelona*, XII, XXIII, 294.
 - Comentari al llibre de Henrique Roxo: «Psicoanalise e outros estudos» de 1934. *Revista Médica de Barcelona*, XII, XXIII, 294-295.
- 1936** Comentari al llibre del Dr. López Ibor: «Lo vivo y lo muerto del psicoanálisis». *Revista Catalana de Psiquiatria i Neurologia*, I(1), 102.
 - Comentari al llibre de Vallejo Nájera: «Propedéutica clínica psiquiàtrica» de 1936. *Revista Médica de Barcelona*, XIII, XXV, 285-286.
- 1936-37** Eleventh International Congress of Psychology. *British Journal of Psychology*, 27, 126-128. En col·laboració amb J. Germain.
- 1951** Congressos internacionals de organizaçao científica do trabalho. Relatório de viagem. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 3(4), 79-85. En col·laboració amb C. Straman Dinoli, C.M. de Menezes, E. Freitas, G. Quintela, I. Besouch, I. Sá Carvalho, M.C. Petraglia, N. Miraglia i Z. Cunha.
 - Congressos internacionals de organizaçao científica do trabalho (Continuacao do relatório de viagem). *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 3(4), 89-92. En col·laboració amb C. Straman Dinoli, C.M. de Menezes, E. Freitas, G. Quintela, I. Besouch, I. Sá Carvalho, M.C. Petraglia, N. Miraglia i Z. Cunha.
- 1955** Comentari del llibre de H. Lewis: «Deprived children» de 1954. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnia*, 7(1), 67.

- 1957** Necrologia. Prof. Werner Wolff. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 9(4), 107-108.
- 1958** O XIII Congresso Internacional de Psicologia Aplicada (1). Roma, 9-14 de abril de 1958. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 10(3), 5-10.
- XIII Congresso Internacional de Psicologia Aplicada. Roma, 9-14 de abril de 1958. A psicologia na formação do magistrado (1). *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 10(3), 35-41.
 - Comentari del llibre de Valfredo Tepe: «O sentido da vida» de 1958. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 10(3), 69.
- 1958** El hombre y la arquitectura. *Mirador*, 1, 80-82.
- 1960** Impressões do XVI Congresso Mundial de Psicologia Científica (Bonn, 30 de julho a 6 agosto de 1960). *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 12(3), 55-64.
- 1963** A preparação dos pais. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 15(1), 47-56.

PSICOLOGIA DEL TREBALL, ORIENTACIÓ I SELECCIÓ PROFESSIONAL

- 1919** *Memòria per optar a la plaça d'ajudant del Laboratori de Psicologia del Insititut d'Orientació Professional*. Mecanoscrit (19 de gener de 1919). Barcelona, Espanya: s.n.
- 1920** Laboratori psicomètric. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, 1(2), 26-44.
- Laboratori psicomètric. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, 1(1), 58-74.
 - Laboratori psicotècnic. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, 1(2), 74-77.
 - Laboratori psicomètric. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, 1(1), 93-99.
 - El funcionamiento del laboratorio psicológico del Instituto de Orientación de Barcelona (I). *Archivos de Neurobiología*, I, 129-147.
 - El funcionamiento del Laboratorio de Psicología del Instituto de Orientación de Barcelona (II). *Archivos de Neurobiología*, I, 356-380.
- 1921** *Memoria de Emilio Mira y López: iniciación de la infancia escolar en la vida escolar, necesidad de establecer escuelas o institutos de orientación profesional, medios para su creación y desenvolvimiento*. Barcelona, Espanya: Institut d'Orientació Professional de barcelona.
- *Aplicabilitat dels mètodes psicotècnics a Catalunya*. Memòria guardonada amb el Premi Pelfort per la Sociedad Económica de Amigos del País.
 - Laboratori psicomètric. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 3, 38-50.
 - Laboratori psicotècnic. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 3, 88-93.
- 1922** Laboratori psicotècnic. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any III, 5, juny, 32-52.

- La eficàcia del consell orientador. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, 5-6.
- 1922-**
23 La selecció dels xòfers de la Companyia General d'Autòmibus. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, III-IV (6-7), 60-71.
- 1924** *Psicotècnica*. Dins *Enciclopedia Espasa* (pp. 1509-1516).
- _ La selecció de conductores de autobuses barceloneses. *Archivos de Neurobiología*, IV, 30-41.
- 1925** El aspecto pedagógico de la orientación profesional. *Revista de Pedagogía*, IV(40), 145-153.
- _ Visión sintética del estado de la orientación profesional en los distintos países. *Revista de Escuelas Normales*, IV, 37-38, setembre-octubre 1926, 242-247.
- 1927** Los problemas de la orientación profesional. Su estado actual. *IV Congreso de Estudios Vascos* (pp. 21-29). San Sebastián, España: Nueva Editorial, S.A.
- 1928** Laboratorio de Psicología. *Anales de la Sección de Orientación Profesional de la Escuela del Trabajo*, Any I, 1, març, 58-98.
- _ Orientación profesional y Psicología. *Revista Médica de Barcelona*, IX, 3-11.
- 1929** *Orientación profesional*. Madrid, Espanya: Instituto de Reeduación Profesional.
- _ Laboratorio de Psicología. *Anales de la Sección de Orientación Profesional de la Escuela del Trabajo*, Any II, 2, març, 59-77.
- 1930** La selección profesional de los empleados de comercio en los Estados Unidos. Dins J. Revoltés (Ed.), *Conferencias sobre organización comercial*, (pp. 66-74). Barcelona, Espanya: La Neotipia. Cámara Oficial de Comercio y Navegación de Barcelona.
- 1931** *Exploración de la afectividad: ponencia de la 4a reunión de Neuropsiquiatras en Zaragoza, septiembre 1930*. Barcelona, Espanya: Casa Médica de Reposo Bonavista.
- _ La professiographie. *Conference Internationale de Psychotechnique (Moscou, 6-11 septembre 1931)*. Moscú, Rússia: Édition d'État de la Littérature Économique-Sociale. Internacional de Psicotecnia.
- 1933** Prólogo. Dins F. Giese (Ed.), *Psicotencia*, (pp. 5-7). Barcelona, Espanya: Labor.
- 1934** Informe de data 24 de novembre de 1934 sobre: *I. Finalidades del Instituto Psicotécnico; II. Cargo y funciones del personal del Instituto Psicotécnico y III. Posibles reformas en la estructura y organización del instituto*. (Documentació original a Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona)
- _ Una experiència de selecció professional. La selecció dels aprenents al cos de la Policia de la Generalitat. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, 2(5), 1-51.
- 1940** *Psicotecnica hospitalar*. *Revista de Medicina y Ciencias Afines*, 2, 530-537.
- 1942** Condiciones psicológicas a cumplir para la eficacia del trabajo clínico en equipo. *La Semana Médica* 47, 1203-1209.

- 1944** A taquigrafia e o taquígrafo. *Revista Taquigráfica: Órgão de Divulgação da Taquigrafia*, IV, 72, março.
- 1945** Psicologia a Serviço do trabalho Profissional. *Revista do Serviço Público*, VIII, IV, 3.
- _ Misión del psicotécnico en la Universidad del Trabajo. *Anales de la Universidad del Trabajo del Uruguay*, VI(4).
 - _ Problemas vitales de la formación técnico-profesional. *Voluntad*, 6(6).
- 1946** Quem deve realizar a orientação profissional. *Revista do Serviço Público*, III(1), 5-10.
- _ Noções de análise profissiográfica. *Revista do Serviço Público*, I(2), 5-11.
 - _ Normas para a classificação dos trabalhos profissionais segundo aptidões. *Revista do Serviço Público*, III(3), 5-11.
 - _ Aspectos psicotécnicos do processo de orientação profissional. *Revista do Serviço Público*, IX(4), 11-15.
 - _ Examen médico en la orientación profesional. *Revista Médica del Trabajo*, 1, 35-42.
- 1947** *Manual de Orientación Profesional*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- _ Bases psicológicas para a seleção dos técnicos de orçamento. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 4(2), 35-40.
 - _ Psicotecnia hospitalar. *Psyke*, (I), 43-54.
 - _ Bases psicológicas para a seleção dos técnicos de orçamento. *Revista do Serviço Público*, 11(1-2), maio, 5-8.
- 1950** Prólogo. Dins C.G. Coronel (Ed.), *El psicodiagnóstico miokinético*, (pp-7-8). Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- _ Relatório do primeiro ano de atividade do serviço de orientação e seleção profissional do Instituto de Educação de Belo Horizonte. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 2(3), 47-58.
 - _ Misión del Psicotécnico en la Universidad del trabajo. *Boletim da CBAI*, IV(18), octubre, 530-533.
 - _ A Psicologia aplicada ao trabalho. *Boletim semanal*, XXVII(38), 213-214.
- 1952** Trabalho experimental com aprendizes operários em sua aprendizagem motora. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, IV(1), 7-32.
- _ Bases psicológicas para a seleção dos técnicos de orçamento (traducción de Lygia Azevedo; article publicat a *Revista do Serviço Público*, X, II (1-2), Maio e Junho 1947). *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, IV(2), 35-40.
 - _ Problemas fundamentales de orientação profissional. *Boletim da CBAI*, VI, 792-795.
 - _ Seleção e orientação profissionais. Palestra realizada em 24 de Março de 1952. *Boletim Semanal*, 111(49), 316-319.
- 1953** *Manual de Psicotécnicos*. Rio de Janeiro, Brasil: Científica.
- _ Alguns problemas de síntese na orientação profissional. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 5(2), 7-13.
 - _ O jogador de xadrez. *Revista de Organização Científica*. São Paulo, XXII(262). Octubre.

- 1954** Seven problems of synthesis in vocational guidance. *Occupational Psychological*, 28(I), 34-39.
- 1955** *A profissiógrafia do administrador*. Rio de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas. Cadernos de Administração Pública, núm. 30.
- *Manual de Orientación Profesional*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz. (Original publicat el 1947).
 - Aplicações da Psicologia no campo das atividades estatais. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 7(2), 115-126.
 - Considerações acêrca do problema da seleção prévia no magistério. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 1(3-4), 1-5.
- 1955** Normas psicológicas para o aumento de produtividade. *Monografias da Escola de Engenharia de Recife*.
- 1956** A influência da previsão e da atitude sôbre o rendimento mental (Conferência apresentada a 19 de julho de 1955, em Assembléia plenária no XII Congresso da Associação Internacional de Psicotécnica, em Londres. Trad. R. Moreno) *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 8(2), 1-10.
- 1960** Relações humanas no trabalho (1959), organizado pela superintendência da F.G.V. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 12(2), 67-100.
- Súmulas do curso: relações humanas do trabalho (1959), organizado pela superintendência administrativas da FGV. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 12(2), 67-100.
 - Orientación psicológica de las relaciones humanas en el trabajo. *Psicología Industrial*, 1(2), 7-14.
- 1961** *Factores psicológicos de la productividad*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- 1963** *As Vocações e Como Descobri-las*. Rio de Janeiro, Brasil: Sêlo de Ouro.
- Ruído e produtividade. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 15(1), 67-68.
 - Influência da expectativa e da atitude individual no rendimento mental. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 17(4), 95-105.
 - A vocação do médico. *Revista «O Plantão»*. Faculdade de Ciências Médicas da Universidade do Estado da Guanabara 1(1), Julho, Agosto, Setembro.
- 1964** Influencia de la expectativa y la actitud individual del rendimiento mental. *Revista de Psicología General y Aplicada*, 19, 72, 319-336.

APARELLS I TÈCNIQUES DE MESURAMENT

- 1919** Un nou model de taquitoscop. *Treballs de la Societat de Biologia*, any VII, 268-275. En col·laboració amb P. Agustí.
- 1920** La prueba psicológica de las Pes. *Archivos de Neurobiología*, 1(3), 241-250.
- 1921** Laboratori psicotècnic. Les proves de coordinació oculo-manual, inhibició de moviments involuntaris de l'extremitat superior, i precisió dels petits moviments dels dites i les mans. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any II, 4, 28-33

- La prova de les P en psicologia aplicada. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, 228-239.
- Investigació de la mobilitat atenta amb el taquibradiscop d'Agusti-Mira. *Treballs de la Societat de Biologia*, 8, 286-289.
- 1922** Valors dels qüestionaris introspectius en la psicotècnica professional. *Anals de l'Institut d'Orientació Professional*, Any III, 5, juny, 65-69.
- Aplicaciones de la oscilografía al estudio de los fenómenos mentales. *Archivos de Neurobiología*, III, 1-19. En col·laboració amb C. Soler Dopff.
- 1923** Estado actual de las pruebas mentales. *Revista de Pedagogía*, II(19), 241-247.
- Estado actual de las pruebas mentales (II). La investigación de la memoria. *Revista de Pedagogía*, II(20), 298-306.
- 1924** Las pruebas de imaginación visual (espacial) en la escuela. *Revista de Pedagogía*, año III, agosto, 32, 281-290.
- Nota preliminar acerca del Cuestionario internacional de inteligencia Thurstone-Mira. *Revista Médica de Barcelona*, I, 77-78.
- 1925** Un nou mètode d'exploració del subconscient. *Annals de Ciències Mèdiques*, XIX, 15-21.
- Sobre el valor del psicodiagnòstico de Rorschach. *Progreso de la Clínica*, 15, 808-843.
- 1926** Pruebas para la determinación de los tipos de inteligencia en los niños. *Actualidad Médica*, III, 225-246.
- 1927** Las pruebas mentales en psiquiatria. Dins O. Bumke, *Tratado de las enfermedades mentales*, (pp. 1191-1263). Barcelona: Seix.
- Pruebas para la determinación de los tipos de inteligencia en los niños. *Archivos de Neurobiología*, VIII(1), 3-37.
- Un nuevo auxiliar de la investigación clínica: la automorbografía. *Ars Médica*, II, 22, 105-113.
- 1928** Aparell original per a la mesura de les percepcions de velocitat. *Treballs de la Societat de Biologia*, 12, II sessió, 35-38.
- 1929** New apparatus for detecting the accuracy of the Perception of Speed. Dins *Ninth International Congress of Psychology. Proceedings and Papers* (pp. 312-313). Princeton, New Jersey, Estats Units: The Psychological Review Company.
- New directions in testing affectivity. Dins *Ninth International Congress of Psychology. Proceedings and Papers*, (pp. 313-314). Princeton, New Jersey, Estats Units: The Psychological Review Company.
- Deduccions de 500 automorbografies. *Annals de Medicina*, XXIII, 340-347.
- 1930** Un nouveau test pour l'exploration de l'affectivité. *Anals d'Orientació Professional*, IV(4), 357-359.
- ¿Como se exploran las aptitudes psíquicas? Primera parte. *Revista de Pedagogía*, II, març, 99, 97-105.
- ¿Como se exploran las aptitudes psíquicas? *Revista de Pedagogía*, II, abril, 100, 171-176.
- Exploración de la afectividad. *Revista Médica de Barcelona*, II, XIV, 222-259.

- 1931** Valor de les proves mentals en Psiquiatria. *Annals de Medicina*, XXV, 549-550.
- _ Exploración de la afectividad. *Archivos de Neurobiología*, XI, 357-414.
 - _ Pruebas para el reconocimiento de la inteligencia abstracta. *Revista de Pedagogía*, 10(110), 49-56.
- 1932** Valor de las pruebas mentales en Psiquiatria. *Archivos de Neurobiología*, XII, 2, 229-230.
- 1935** L'inventari personal de G. Bernreuter. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, 3, 11, 267-278.
- 1936** Avant projecte de creació de la "Revista Catalana de Psiquiatria i de Neurologia". *Revista Catalana de Psiquiatria i Neurologia*, I(1), 95-96.
- 1939** La prueba del zig-zag en neuropsiquiatria. *Revista de Neuropsiquiatria*, III(4), 503-521.
- 1940** Myokinetic Psychodiagnosis: a new technique of exploring conative trends of personality. *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 33, 173-194.
- _ Nueva técnica para la determinación de la peligrosidad en los delincuentes y en los enfermos mentales. *Revista de Medicina Legal y Jurisprudencia Médica*, 4, 3-25.
 - _ Un nuevo aparato para la exploración de las alteraciones estereognósticas: el axistereómetro. *Revista de Neurología*, 5, 113-121.
- 1941** Nueva técnica para la determinación de la agresividad. *Revista de Psiquiatria y Criminología*, 6, 313-334.
- 1946** Contribución del P.M.K. al diagnóstico neurológico. Dins *Actas del I Congreso Sudamericano de Neurocirugía* (pp. 302-310). Montevideo, Uruguay: Rosgal de Hilario Rosillo. En col·laboració amb J. Galeano.
- 1947** Psicodiagnóstico miocinético. *Boletín del Laboratorio de Psicopedagogía Sebastián Morey Otero*, III-IV (3-4), 342-349.
- _ Resultados del P.M.K. en estudiantes montevideanos. *Boletín del Laboratorio de Psicopedagogía Sebastián Morey Otero*, III-IV(3-4), 350-386. En col·laboració amb M.C. Grompone, R. Milies, E. Migliano M., J.A. Pereira i D.S. Piacenza.
- 1948** Importância do P.M.K. no estudo da constelação familiar. *Actas del IV Congreso Brasileño de Psiquiatria, Neurología y Medicina Legal*. Hospital Juqueri. São Paulo, Brasil.
- 1949** Aplicação do psicodiagnóstico miocinético ao estudo da agressividade. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 1(1), 69-116. En col·laboració amb A. de Galland i A. Oliveira Pereira.
- _ Estudo da personalidade pelo método dos testes. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, I(2), 7-18.
 - _ Métodos de exame experimental da personalidade. *Cultura*, 1(3), 77-78. En col·laboració amb M. Saforcada i B. Rodríguez Arias.
- 1950** Étude sur la validité du PMK. *L'Année Psychologique*, 50, 575-584.
- _ L'étude de la personnalité par le méthode des tests. *Pédagogie*, 2, 84-95.
- 1951** *Le Psychodiagnostic Miocinétique*. París, França: Centre de Psychologie Appliquée.

- 1952** *Curso sobre o psicodiagnóstico Miocinético e suas aplicações nos campos da psicologia normal e patológica.* Rio de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas.
- L'étude de la personnalité par le méthode des tests. Dins F. Baumgarten (Ed.), *La psychotechnique dans le monde moderne. Compte rendu du IXe Congrès International de Psychotechnique.* Berne, 12-17 septembre 1949 (pp. 81-93). Paris, França: Presses Universitaires de France.
- 1953** Estado atual do Psicodiagnóstico Miocinético. *Revista do Senac*, 3, 15-22.
- Conclusiones de la ponencia del Prof. Emilio Mira y López acerca del tema: Psicosis y Personalidad Epiléptica. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 13(4), 59-61
- 1956** *Curso sobre fundamentos e técnica do Psicodiagnóstico Miocinético.* Rio de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas.
- Una nueva aplicación del psicodiagnóstico miocinético. Dins J. Puche i A. Folch (Eds.), *Homenaje al Dr. A. Pi y Sunyer*, (pp. 117-121). México D.F., México: Edimex.
- 1957** *Psicodiagnóstico miocinético: P.M.K.* Buenos Aires, Argentina: Paidós.
- 1958** *Myokinetic Psychodiagnosis.* New York, Estats Units: Logos Press.
- 1959** *Curso sobre P.M.K.: técnica-aplicação, mensuração e interpretação.* Rio de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas.
- Aplicação do psicodiagnóstico ao es da agressividade. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 1(1), 69-116.
- 1960** Aplicações atuais do P.M.K. no diagnóstico e prognóstico psiquiátrico. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 12(1), 17-22.
- 1961** Aplicaciones actuales del P.M.K. al diagnóstico y al pronóstico psiquiátricos. *Archivos de Neurología y Psiquiatría*, 10(2), abril-juny, 69-74.
- 1962** *La mente enferma.* Uruguay: Servicio Científico Roche.
- 1965** *Miokinetische Psychodiagnostik.* Berna, Suïssa – Stuttgart, Alemanya: Huber.

PSIQUIATRIA I PSICOPATOLOGIA

- 1916** Ludotoxismo. *Tribuna Médica.*
- 1922** La bipolaridad emocional. *Psiquiatría*, any I, núm. 4, 7-15.
- 1924** Estado actual del concepto de las psiconeurosis. *Revista Médica de Barcelona*, año I, 1, 350-362.
- Estado actual del concepto de las psiconeurosis. *Revista Médica de Barcelona*, año I, 1, 439-458.
- 1925** Psiquiatría. Dins Instituto Médico Farmacéutico (Ed.), *La medicina en el último bienio (1923-1924). Ciclo de conferencias celebrades en el Instituto Médico Farmacéutico* (pp. 215-244). Barcelona, Espanya: Impr. Badia.

- _ *Los Progresos de la psiquiatría en el último bienio: conferencia dada en el Instituto Médico Farmacéutico el 6 de mayo de 1925.* Barcelona, Espanya: Impr. Badia.
- _ Un cas d'epilèpsia psíquica de causa orgànica focal. *Anal. de Ciències Mèdiques*, 466-475.
- _ Consideraciones sobre un caso curioso de "delirio persecutorio" difícilmente clasificable. *Revista Médica de Barcelona*, III, 396-407.
- _ Algunes objeccions a la teoria de Kretschmer. *Treballs de la Societat de Biologia*, 11, II sessió, 76-78
- 1926** Enseñanza de la psiquiatría y de la neurología. *Archivos de Neurobiología*, VI, 242-247. En col·laboració amb M. Saforcada i B. Rodríguez Arias.
- _ Enseñanza de la psiquiatría y de la neurología. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 262-264. En col·laboració amb M. Saforcada i B. Rodríguez Arias.
- 1926-27** La lluita contra les toxicomanies. *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, abril, 68, 8-10.
- 1927** *Estado actual del concepto de las esquizofrenias.* Barcelona, Espanya: Tip. Santiago Vives.
- 1928** Las esquizofrenias. Dins F. Fernández Martínez (Ed.), *Tratado iberoamericano de Medicina Interna*, tomo 6. Madrid, Espanya: Plus-Ultra.
- _ Psiconeurosis. Dins F. Fernández Martínez (Ed.), *Tratado iberoamericano de Medicina Interna*, tomo 6. Madrid, Espanya: Plus-Ultra.
- _ Què cal fer davant un alienat furiós. *Annals de Medicina*, XXII, 331-332.
- _ Conducta que debe observarse ante un alienado furioso. *Archivos de Medicina, Cirugía y Especialidades*, XXIV, 457-460.
- _ Estado actual del concepto de las esquizofrenias (I). *Revista Médica de Barcelona*, VII, 507-525.
- _ Estado actual del concepto de las esquizofrenias (II). *Revista Médica de Barcelona*, VII, 618-631.
- _ La colonia de alienados de Gheel. *Revista Médica de Barcelona*, 9, 167-169.
- 1929** El Boston Psychopathic Hospital (Clínica para la observación de los enfermos mentales agudos en Boston, Massachusetts, USA). *Revista de Servicios Sanitarios y Demográficos de Barcelona*, I, 3, 152-156.
- _ Acerca del diagnóstico diferencial de las alucinaciones. *Revista Médica de Barcelona*, VI, XII, 391-393.
- _ Contribución al estudio del síndrome de despersonalización. *La Medicina Iberoamericana*, 23(1), 695-696.
- 1931** El valor pronóstico del metabolismo basal en la psicosis maniaco-depresiva. *Archivos de Neurobiología*, XI, 43-46.
- _ Psicosis traumáticas. *Archivos Médicos*, 7, 256-262.
- 1932** Contribución al estudio patogénico del síndrome de despersonalización. *Revista Médica de Barcelona*, IX, XVIII, 455-460.

- Neurosis compulsiva, amiostasis e hiperglucemia. *Revista Médica de Barcelona*, IX, XVII, 455-460.
- 1933** Importància de les prospeccions en els malats mentals. *Annals de Medicina*, XXVII, 1, 458-459.
- El tratamiento de las depresiones endógenas por la hematorfirina. *Revista Médica de Barcelona*, X, II, 463-464
- 1935** *Manual de psiquiatria*. Barcelona, Espanya: Salvat.
- Cristal.loscòpia del psiquiatra desconegut. *Annals de Medicina*, XXIX, 961-962.
- Concepto general y sintomatología psiconeurótica y organoneurótica. *Revista de la Policlínica*, 5, 1293-1330.
- Les oligofrenies. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, III, 19-41.
- 1937** *Psicopatologia dels estats passionals*. Barcelona, Espanya: Imp. Tarragona-Sugrañes.
- Psicopatologia dels estats passionals. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, 5, 19, 353-418.
- 1938** Psicología de los estados pasionales. *Revista de la Universidad de La Habana*, 17-18, 5-33.
- Estudio psicopatológico del miedo. *Revista de Sanidad de Guerra*, II, 14-16, 287-303.
- 1941** Estado atual de conceito de psicose endócrina. *Atualidad Médica Mundial*, XI(109), abril.
- Estado actual del concepto de las psicosis endocrinas. *Archivos del Hospital de Niños*, 10, 139-147.
- 1947** Importancia de la prospección en el diagnóstico y el pronóstico psiquiátrico. *Arquivos da Assistencia a Psicopatas do Estado de Sao Paulo*, XII, 196-208.
- 1948** O papaei das condições sociais na gênese das perturbações mentais. *Psyke*, I(4), setembro.
- *Psiquiatria básica*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- 1952** Psychopathology of Learning and Habituation. *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology*, XIII, 1, 195-200.
- Psicopatología de las personas transplantadas. *Revista Latinoamericana de Psiquiatria*, I(4), 70-72.
- Psicopatología de la tensión internacional. *Revista Latinoamericana de Psiquiatria*, I(4).
- 1953** Um ensaio de ortopsiquiatria no Brasil. *Arquivos de Neuropsiquiatria*, I (3), setembro, 283-289.
- Traitement des personalités psychopathiques à l'aide des donnés du psychodiagnostic myocinétique. *Bulletin de Psychologie*, VII(1), 25-26.
- Importància da pesquisa em psiquiatria. *Neurobiologia*, XVI (3), setembro, 252-260.
- 1961** Psicosis y personalidad epiléptica. *Archivos de Criminología, Neurología y Disciplinas Conexas*, IX, 329-354.
- Conclusiones de la ponencia del Prof. Emilio Mira y López acerca del tema: Psicosis y Personalidad Epiléptica. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 13(4), 59-61.
- 1962** *La mente enferma*. Uruguay: Servicio Científico Roche.

PSICOLOGIA TEÒRICA

- 1921** Exposición-comentario a la reciente psicología conductista del Profesor Watson (I). *Archivos de Neurobiología*, II, 187-198.
_ Exposición-comentario a la reciente psicología conductista del Profesor Watson (II). *Archivos de Neurobiología*, II, 282-291.
- 1922** ¿Qué es la inteligencia? *Revista de Pedagogía*, año I, febrero, 2, 56-62.
_ Curso de Psicología Médica. *Anals de Ciències Mèdiques*, 16, 169-177.
- 1928** Què és la suggestió, com s'engendra i actua. *Annals de Medicina*.
- 1930** Estat actual de les diverses escoles i doctrines psicològiques. *Annals de Medicina*, XXIV, 1029.
- 1931** Exploración de la afectividad. *Quarta Reunión de Neuropsiquiatras*, Zaragoza, septiembre 1930. Barcelona, Espanya: Casa Médica de Reposo Bonavista.
- 1932** Conferencia del Dr. Emili Mira: *Aspecte psicològic de la revolució russa*. s.l. ni a.
- 1933** La nueva concepción experimental de la conducta moral. *Archivos de Neurobiología*, XIII, 1059-1080.
_ La nova concepció experimental de la conducta moral. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, I(3), 229-251.
- 1934** New conception of moral behaviour. *Journal of Criminology and Criminal Law*, 24(5), 860-879.
_ Psicología normal y patológica de la asociación de ideas y del curso libre del pensamiento. *Revista Médica de Barcelona*, XI, XXII, 318-329.
- 1937** Un any de treball a l'Institut d'Observació Psicològica La Sageta. *Revista Catalana de Psiquiatria i Neurologia*, I(2), 230-235. En col·laboració amb A. Strauss i J. Moragues.
- 1938** Psicología de los estados pasionales. *Revista de la Universidad de La Habana*, 17-18, 5-33.
- 1940** *Problemas psicológicos actuales*. Buenos Aires, Argentina: Ateneo.
_ Cirugía y Psicología. *Anales de Cirugía*, 6, 223-232.
_ El estado actual de las doctrinas psicológicas. *Curso y Conferencias. Revista del Colegio Libre de Estudios Superiores*.
_ Análisis estructural del miedo. *Revista de Neuropsiquiatría*, 2, 503-521.
- 1941** Psicología normal y patológica. *Revista Index de Neurología y Psiquiatría*, 3, 75-114.
_ Psicogénesis y concepto psicobiosocial del individuo humano. *La Crónica Médica (Lima)*, 58, 174-205.
_ Concepción psicobiosocial del individuo humano. *Facultas*, 1(9), Septiembre.
- 1943** *Instantáneas psicológicas*. Buenos Aires, Argentina: Bajel.
- 1944** Ser y Quehacer. *Anales de Instrucción Primaria. Boletín del Consejo de Enseñanza Primaria y Normal* (Montevideo).

- 1945** Prólogo. Dins J.B. Watson i W. MacDougall (Eds.), *El conductismo. La batalla del conductismo: exposición y discusión* (pp. 15-19). Buenos Aires, Argentina: Médico Quirúrgica.
- *Temas actuales de psicología normal y patológica*. Buenos Aires, Argentina: Editorial Médico-Quirúrgica.
- 1947** *Cuatro gigantes del alma: el miedo, la ira, el amor, el deber*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- 1950** Definición de los conceptos psicológicos fundamentales. *Neurobiología*, XIII(2), 95-102.
- Integración y síntesis de la conducta humana. *Revista Latinoamericana de Psiquiatría*, 1(4), 8-15.
 - Estudio de los dispositivos de integración y síntesis de la conducta personal. *Revista Nacional de Cultura*, 81.
- 1954** Psicogênese da autopercepção do Eu. Variações da Autognose existencial. Estudo experimental das mesmas. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 6(1), 43-47.
- 1955** *Psicología experimental*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- Psicología. Dins *Enciclopedia Práctica Jackson. Tomo XI* (pp. 351-426). Buenos Aires, Argentina: W.M.Jackson Editores.
- 1956** Prólogo. Dins T. Young (Ed.), *La emoción en el hombre y el animal* (pp. 7-9). Buenos Aires, Argentina: Nova.
- A influencia da previsao e da atitude sôbre o rendimento mental. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 8(2), 1-10.
- 1957** Características generales de las actividades psíquicas. *Acta Neuropsiquiátrica Argentina*, III, 3, 217-222.
- 1961** *Hacia una vejez joven: psicología y psicoterapia de la ancianidad*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- 1962** Psicologia experimental da expressão motriz. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 14(1), 41-45.
- 1963** *Psicología de la vida moderna*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- Estado atual da Psicologia do pensamento. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 15(2), 33-43.
 - Influencia da expectativa e da atitude individual no rendimento mental. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 17(4), 95-106.
- 1965** *Temas actuales de psicología aplicada*. Buenos Aires, Argentina: Oberón.
- 1966** *El pensamiento: leyes y factores, límites y posibilidades del pensamiento*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- 1969** *Manual de psicología general*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.

TERAPÈUTICA

- 1926** Algunas objeciones al tratamiento eléctrico de las psiconeurosis. *Revista de Medicina y Cirugía del Instituto Médico-Farmacéutico*, 38(7-8), 65-83.
- Consideraciones acerca del tratamiento eléctrico de las neurosis. *Revista de Medicina y Cirugía del Instituto Médico-Farmacéutico*, 7-8, 65-83.

- _ Las inoculaciones terapéuticas de malaria y tifus recurrentes: algunos detalles de técnica. *Revista Médica de Barcelona*, V, 25, gener, 82-84.
- 1927** Tractament dels atacs histèrics per llur fragmentació voluntària. *Annals de Ciències Mèdiques*, XXI, 222-230.
- _ Algunas notas inéditas de técnica para el tratamiento de las psiconeurosis. *Archivos de Medicina, Cirugía y Especialidades*, 26, 775-779.
- _ Algunas notas inéditas de técnica para el tratamiento de las psiconeurosis. *Revista Médica de Barcelona*, VIII, 162-167.
- 1928** Valor terapéutico de las inyecciones endovenosas de soluciones hipertónicas en neuropsiquiatría. *Ars Médica*, IV, 32, 41-46.
- 1930** Modernas orientaciones en el tratamiento del alcoholismo. *Revista Médica de Barcelona*, XIV, 80, agost, 167-168.
- 1932** *Psicoterapia*. Barcelona, Espanya: Baldacci.
- 1935** El método de Sakel para el tratamiento de la esquizofrenia. *Revista Médica de Barcelona*, XXIV, desembre, 144, 529-530.
- 1940** *Psicoterapia*. *La Semana Médica*, 2, 973-978.
- _ Un medio efectivo para suprimir los ataques histéricos. *Vida Médica*, I(4).
- 1941** *Manual de psicoterapia*. Buenos Aires, Argentina: Aniceto López.
- _ Bases científicas de la psicoterapia. *Revista de Psiquiatría y Criminología*, 6, 271-282.
- _ Psicoterapia de las neurosis sexuales. *Facultas*, II(1-2).
- 1946** Ginoterapia. *Arquivos da Escola de Educação Física e Deportes*, 11(2), junho, 45.
- 1948** *Psicoterapia de la infelicidad*. *Archivos Médicos Mexicanos*, VI, 252-267.
- 1953** Orígens e modalidades da psicoterapia. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 5(2), 69-72.
- _ Programa do curso de Psicoterapia menor. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 5(2), 144-146.

PSICOPEDAGOGIA / MARC ESCOLAR

- 1922** Un pla de reforma en l'Ensenyament normal. *Butlletí dels mestres*, 1(10), 146-149.
- _ Diferències d'opinió dels mestres i dels psicòlegs respecte a l'intel·ligència dels infants. *Butlletí dels mestres*, 1(16), 242-243.
- _ Diferències d'opinió dels mestres i dels psicòlegs respecte a l'intel·ligència dels infants. *Butlletí dels mestres*, 1(17), 261-262.
- 1933** *Psicopedagogia de la sociabilitat*. *Revista de Psicologia i Pedagogia*, I(4), 354-368.
- 1935** *L'educació dels més menuts*. Barcelona, Espanya: Publicacions Acció Educativa.
- 1938** *Psicopedagogia de la sociabilidad*. Washington, D.C., Estats Units: Publicaciones de la unión panamericana.
- 1941** Actual concepción psicopedagógica. *Educación. Escuela Normal Superior de Colombia*, vol. I, 4-6.

- 1945** Coordinación de las enseñanzas. *Voluntad*, 6(6).
- 1947** *El niño que no aprende*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- 1948** *Cómo estudiar y cómo aprender*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.
- 1951** Psicopedagogía de la sociabilidad. *Boletim da CBAI*, V, 594-599.
- 1953** Problemas de la educação infantil. *Revista do Ensino*, II(16), Agosto.
- 1954** Vie et l'ouvre pedagogique de Madame Hélène Antipoff. *La Revue Internationale de Psychopedagogie*, 2, 207-211.
- 1961** Influências da relação mestre-aluno no rendimento pedagógico. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 13(3), 57-65.
- 1962** Segunda revolución pedagógica: La relación maestro-discípulo es factor esencial del proceso evolutivo. *Nuestros Hijos*, 87, 12-14.

PSICOLOGIA MILITAR I DE GUERRA

- 1938** La higiene mental del combatiente. *Revista de Sanidad de Guerra*, II, 138-142.
- 1938** Estudio psicopatológico del miedo. *Revista de Sanidad de Guerra*, II, 14-16, 287-303.
- 1939** Psychiatric experience in Spanish War. *British Medical Journal*, 1, 1217-1220.
- Psicología de la conducta revolucionaria. *Revista de la Universidad de La Habana*, 26-27, 43-59.
- 1943** *Observations on applications of psychiatry in war*. Texas, Estados Unidos: Revis.
- *Psychiatry in war*. New York, Estados Unidos: Norton.
- 1944** *La psiquiatría en guerra*. Buenos Aires, Argentina: Editorial Médico-Quirúrgica.
- 1944-45** *El Mundo de la Postguerra*. Buenos Aires, Argentina: Mundo Atlántico. En col·laboració amb L. Jiménez de Asúa, G. Díaz Dom i G. Pereles.
- 1945** *Higiene Mental del Mundo de Postguerra*. Buenos Aires, Argentina: Mundo Atlántico.
- 1949** *Psicología Militar*. Rio de Janeiro, Brasil: Biblioteca Militar, Vol. CXVI.
- 1950** *Psicologia das atitudes de comando, submissão, colaboração, etc.* Rio de Janeiro, Brasil: Escola Superior de Gerra, A-047, A-048 e seguintes.
- *Psicología Militar*. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 890.
- 1986** Base passional de les conductes bè·liques i revolucionàries (1937). *Nous Horitzons*, 98, 32-33.

HIGIENE MENTAL

- 1923** Psicohigiene infantil. Psicohigiene cultural. *Butlletí dels mestres*, 2(32), 166-168.
- Psicohigiene infantil (II). Psicohigiene intel·lectual. *Butlletí dels mestres*, 2(34), 206-209.
- 1926** Proyecto de creación de una liga de higiene mental. *Archivos de Neurobiología*, VI, 163-170. En col·laboració amb M. Saforcada i B.

- Rodríguez Arias.
- _ Proyecto de creación de una liga de higiene mental. *Revista Médica de Barcelona*, III, VI, 257-259. En col·laboració amb M. Saforcada i B. Rodríguez Arias.
- 1929** Psicohigiene de l'estudi. *Annals de Medicina*, XXII, 35.
- 1931** La missió del metge en el moviment prohigiene mental. *Annals de Medicina*, XXV, 4, 251-255.
- _ La missió del metge en el moviment prohigiene mental. *Annals de Medicina*, XXV, 4, 417-418.
 - _ Misión del médico en el movimiento prohigiene mental. *Revista Médica de Barcelona*, XV, 89, maig, 467.
- 1937** *Breviario de Higiene Mental*. Río de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas.
- _ Le rôle des conditions sociales dans la genèse des troubles mentaux. *Actes del II Congrès Internacional d'Higiene Mental* (pp. 405-420). Paris, França: Impr. A. Coueslant.
- 1955** *Curso de introdução a higiene mental*. Río de Janeiro, Brasil: Fundação Getúlio Vargas.
- 1956** *Guia de la salud mental: normas prácticas de higiene psíquica*. Buenos Aires, Argentina: Oberón.

MEDICINA

- 1924** El mal d'ull o mal donat. *Anals de Ciències Mèdiques*, 24-26.
- 1924** Sobre un cas de disendocrinia de difícil diagnòstic. *Anals de Ciències Mèdiques*, 18, 450-452.
- 1925** El tratamiento de las parálisis espásticas por la ramisección del simpático. *Revista Médica de Barcelona*, III, enero, 13, 60-61. En col·laboració amb B. Rodríguez Arias.
- 1928** Cuando y como debe emplearse el abceso de filación en el tratamiento de las enfermedades mentales. *Revista Médica de Barcelona*, III, VII, 52, 517-518.
- 1929** *Comptes rendues du Congress des médecins aliénistes et neurologistes de France et des pays de langue française. XXXIII Session*. Paris, França: Masson.
- _ Un metge català davant el problema de l'Eutanàsia. L'opinió del doctor E. Mira. *Annals de Medicina*, XXIII, 312-314.
- 1932** Cuatro casos de catástrofe operatoria en enfermos psiconeuróticos intervenidos incidentalmente. *Revista de Cirugía de Barcelona*, 4, 483-488.
- _ Neurosis compulsiva, amiostasis e hiperglucemia. *Revista Médica de Barcelona*, IX, XVII, 298-301.
 - _ ¿Qué puede hacer un médico práctico ante un alienado furioso? *Facultas*, I, 1.
- 1933** El método de Ogino y la Eugenesia. *Revista Médica de Barcelona*, X, XIX, 80-81.
- 1956** *Roteiro de Saúde Mental*. Río de Janeiro, Brasil: Olympio.

PSICOLOGIA JURÍDICA

- 1932** *Manual de psicología jurídica*. Barcelona, Espanya: Salvat.
- 1949** Psicologia do testemunho. *Revista do IDORT*, XVIII, 20.
- 1955** La codicia como factor delictógeno. *La Razón*. Buenos Aires.
– ¿Es el amor un factor delictógeno? *La Razón*. Buenos Aires.
– Métodos modernos para la exploración de la verdad en el terreno de la delincuencia. *La Razón*. Buenos Aires.
– Profilaxis del delito en la sociedad moderna *La Razón*. Buenos Aires.
- 1957** A investigação do somatotipo como meio de compreensão das cargas e declives delictógenos. *Revista do Ensino*, V(39),33-37.
- 1958** *Manuel de Psychologie Juridique*. Paris, França: P.V.F.
– A Psicologia na formação do magistrado. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 10(3), 35-41.
- 1960** Patogenia de la delincuencia juvenil. *Política*, (8), 56-65.
- 1961** Patogênia da delinquência juvenil. *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica*, 13(1), 27-34.
- 1986** Base passional de les conductes bèl·liques i revolucionàries (1937). *Nous Horitzons*, 98, 32–33.

PSICOFISIOLOGIA

- 1920** De la sensibilitat (I). *La Revista*, any VI, CXXI, octubre, 266-269.
– De la sensibilitat (II). *La Revista*, any VI, CXXII, octubre, 282-284.
- 1922** *Las correlaciones somáticas del trabajo mental*. Tesi Doctoral. Barcelona, Espanya: s.n, 1923.
- 1922** Les corrèltations cardio-vasculaires du traveau mental. Dins Institut d'Orientació Professional (Ed.), *Segona Conferència Internacional de Psicotècnia Aplicada a l'Orientació Professional i a l'Organització Científica del Treball*. Actes de les sessions, llista de membres i dels adherits, text íntegre de les comunicacions i de les conclusions (pp. 281-302). Barcelona, Espanya: Autor.
– Les correlacions cardiovasculars del treball mental. *Treballs de la Societat de Biologia*, 9, 24–37.
- 1924** Cardiovascular changes during mental work. Dins *VIIIth International Congress of Psychology*. *Proceedings and Papers*, (pp. 194-200). Cambridge, England: Cambridge Univesity Press.
- 1933** Assaig psicològic sobre el dolor. *Revista de psicología i pedagogia*, I (1), 903-927.
- 1934** Ensayos psicológicos acerca del dolor. *Archivos de Medicina Legal e Identificação*, 4, 5-24.
– Psicologia de la función sensoperceptiva. *Archivos de Neurobiología*, XIV, 803-818.
- 1942** Traducció i pròleg de l'obra de Y.P. Frolov: «La actividad cerebral. Estado actual de la teoría de Pavlov». Buenos Aires, Argentina: Lautaro.

PSICOLOGIA DE LA INFÀNCIA I L'ADOLESCÈNCIA

- 1928** El desarrollo de las funciones mentales en el niño. *Revista de Pedagogía*, diciembre, 64, 529-535.
- 1937** *Com han d'èsser educats els fills*. El Masnou, Barcelona, Espanya: Laboratoris del Nord d'Espanya.
- 1935** Prólogo. Dins C. Murchison (Ed), *Manual de Psicología del niño* (pp. VII-VIII). Barcelona, Espanya: Francisco Seix.
- 1941** *Psicología evolutiva del niño y del adolescente*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo.
- 1947** Psicologia da adolescência. *Psyke*, 2, 32-42.
- 1955** Psicopatologia psicagogia dos menores desajustados. Sûmulas. Rio de Janeiro, Brasil: Serviço de Assistência de menores.
- 1962** El niño y el sueño. *Nuestros Hijos*, 5, 31-35.
- 1964** El niño que no duerme. *Nuestros Hijos*, 96, 13-15.
- 1967** *Psicología evolutiva del niño y del adolescente*. Buenos Aires, Argentina: El Ateneo. (Original publicat el 1941).

PSICOANÀLISI

- 1921** Un cas senzill de psicanàlisi. *Annals de Ciències Mèdiques*, XV, 407-413.
- 1926** *Aplicacions pràctiques del psico-anàlisi*. Barcelona, Espanya: Llibreria Catalonia.
- _ Aplicaciones médicas y psicológicas del psicoanálisis. *Archivos de Medicina, Cirugía y Especialidades*, XXV, 249-256.
 - _ El Psico-anàlisi. *Monografies mèdiques*, I(2).
 - _ El Psico-anàlisi. Aplicacions pràctiques. *Monografies mèdiques*, I(3).
- 1935** La psicoanàlisi. *Monografies Mèdiques*, II(2-3). (Primera Publicació 1926).
- 1943** *Fundamentos del psicoanálisis*. Buenos Aires, Argentina: Americalee.
- 1946** Psicoanálisis y Medicina. *Cultura Médica*, VII(10).
- 1963** *Doctrinas psicoanalíticas; exposición y valoración crítica*. Buenos Aires, Argentina: Biblioteca de psicología contemporània.
- _ *Doctrinas psicoanalíticas; exposición y valoración crítica*. Buenos Aires, Argentina: Kapelusz.

CRÍTICA SOCIAL

- 1923** Barracòpolis II. La vida a les barraques de Barcelona. *Justícia Social*, Any I, núm. 8, dissabte 22 de desembre de 1923, 1
- 1923** Barracòpolis II. La vida a les barraques de Barcelona. *Justícia Social*, Any I, núm. 4, dissabte, 24 de novembre de 1923, 1
- 1924** Evolució o Revolució Social? *Justícia Social*, Any II, 15 de novembre de 1924.
- 1924** Barracòpolis III. La vida a les barraques de Barcelona. *Justícia Social*, Any II, 5 de gener de 1924, 3.

- 1924** Evolució o Revolució Social? *Justícia Social, Any II*, 18 d'octubre de 1924.
- 1924** Barracòpolis IV. La vida a les barraques de Barcelona. *Justícia Social, Any II*, 29 de març de 1924, 2.
- 1925** Evolució o Revolució Social? *Justícia social, Any II*, 15 novembre.
- 1932** Socialismo y comunismo. *Justícia Social, s.a.*

PERSONALITAT

- 1925** Ideas modernas sobre los temperamentos. *Ars Médica*, 5, 143-146.
– Algunas objeciones de la teoría tipológica de Kreischnner. *La Medicina germano-hispano-americana*, octubre.
- 1926** Nota aclaratoria (al artículo «Ideas modernas sobre el temperamento»). *Ars Médica*, 2, 7, 7.
- 1927** Algunes objeccions a la teoria de Kretschmer. *Treballs de la Societat de Biologia*, 11, II sessió, 76-78.
- 1928** Influencia de la personalidad psíquica en la fisiología y la patología somáticas. *Revista Médica de Barcelona*, X, 425-438.
- 1958** Personalidad y psicoterapia. *Archivos de Neurología y Psiquiatría*, 8, 43-46.
- 1959** La teoría «reacto-objetal» de la personalidad de W. R. Fairban. *Cuadernos de Psicología*, 1(2), gener-juny, 4-7.

PSICOSOMÀTICA

- 1942** Orientación psicossomática en la medicina actual. *La Semana Médica*, 1, 1079-1086.
- 1945** Prólogo. Dins L. Zeno i E. Pizarro Crespo (Eds.), *Clínica psicossomática* (2p.). Rosario, Argentina: Ateneo.
- 1963** *La medicina integral o eubiàrica. Conferència pronunciada pel Dr. Emili Mira i López a l'aula magna de la Facultat de Medicina de la Universitat Nacional de Cuyo (Mendoza, República Argentina) el 19 de novembre de 1963.* Barcelona, Espanya: Diputació de Barcelona. Xarxa de Municipis, 1994.

PSICOLOGIA DE L'ESPORT

- 1937** Influència de la cultura física en la formació ètica de la joventut. Conferència pronunciada el dia 12 d'abril de 1937 a la Sala de Conferències de l'Institut Psicotècnic. Dins J. Ral (Ed.), *Academia de l'Educació Física de Catalunya, Text del cicle de conferències* (pp. 31-39). Barcelona, Espanya: Mapera Imp.
- 1964** Futbol i psicologia. Dins E. Mira y López i A. Ribeiro da Silva (Eds.), *Futebol e psicologia* (pp. 31-39). Rio de Janeiro, Brasil: Editora Civilização Brasileira.

Annex 6: Obra escrita d'Emili Mira i López (1896-1964) distribuïda per categories temàtiques

PSICOLOGIA DE LA PUBLICITAT

- 1933** La Psicologia moderna a l'ús del publicitari. *Butlletí Bimestral del Seminari de Publicitat de l'Institut Psicotècnic de la Generalitat de Catalunya*, I(1), 5-6.

Annex 7. Documents d'Emili Mira i López pendents de localització

- **Mira, E. (1916). Ludotoxismo. *Tribuna Médica*.**

[Referència incompleta. Revisats els quatre números disponibles de l'any 1916 a les biblioteques espanyoles, no apareix l'article. La referència ha estat extreta de Anònim (1964)⁹³]

- **Mira, E. (1921). *Investigació sobre l'aplicabilitat dels moderns mètodes psicotècnics a Catalunya*. Barcelona: Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País.**

(A *Anuario de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País* de 1916, a la p. 171, apareix la informació sobre el premi atorgat a E. Mira per la presentació d'aquest treball. Consultat amb la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, amb l'Arxiu Nacional de Catalunya i amb als Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, la Universitat Autònoma de Barcelona, la Universitat Oberta de Catalunya i la Universitat de Barcelona, s'ha obtingut resposta negativa sobre la localització de la font)

- **Mira, E. (1925). Algunas objeciones de la teoría tipológica de Kreischnner. *La Medicina germano-hispano-americana*, octubre.**

(No s'ha localitzat la revista. Pensem que es tracta del mateix article que publica, el 1927, a la revista *Treballs de la Societat de Biologia*, el qual hem recollit a la categoria temàtica de «Personalitat»)

- **Mira, E. (1928). Què és la suggestió, com s'engendra i actua. *Annals de Medicina*.**

(No disposem de la referència completa. Cercat a l'any anterior i posterior de la revista, no apareix l'article)

⁹³ La referència bibliogràfica que esmentem es refereix a un recull d'articles de Mira que, amb autor desconegut, publicà la revista *Arquivos Brasileiros de Psicotécnica* el 1964.

- **Mira, E. (1932). Conferencia del Dr. Emili Mira: Aspecte psicològic de la revolució russa. s.l. ni a.**

[Referència extreta de H. Carpintero (2014). No l'hem localitzat]

- **Mira, E. (1940). Psicoterapia. *La Semana Médica*, 2, 973-978.**

(Referència errònia. No s'ha localitzat)

- **Mira, E. (1940). El estado actual de las doctrinas psicológicas. *Curso y Conferencias. Revista del Colegio Libre de Estudios Superiores.***

(Referència incompleta. No s'ha localitzat als catàlegs bibliogràfics)

- **Mira, E. (1940). Un medio efectivo para suprimir los ataques histéricos. *Vida Médica*, I(4).**

(Referència incompleta. No s'ha localitzat als catàlegs bibliogràfics)

- **Mira, E. (1945). Las fases de la O.P. *Enciclopedia Científica. México: G. Porto.***

(No es localitza l'enciclopèdia)

- **Mira, E. (1948). Importância do P.M.K. no estudo da constelação familiar. *Actas del IV Congreso Brasileño de Psiquiatria, Neurología e Medicina Legal. Hospital Juqueri. São Paulo.***

[El Servei d'Obtenció de Documents de la Universitat Autònoma de Barcelona ens fa la següent explicació: Aquestes actes es possible que no es publicuessin segons la següent bibliografia (Celso Pereira da Silva: 1908-1958. Arq. Neuro-Psiquiatr. [online]. 1959, vol.17, n.4, pp. 351-356. ISSN 0004-282X. <http://dx.doi.org/10.1590/S0004-282X1959000400002>). Es parla del Congrés fet l'any 1948 V (no el IV) i s'indica que les actes no es van publicar: «Apresentado ao V Congrso Brasileiro de Psiquiatria, Neurologia e Medicina Legal, em outubro de 1948 (não publicado)»]

- **Mira, E. (1948). O papei das condições sociais na gênese das perturbações mentais. *Psyke. Rio de Janeiro*, I (4), setembro**

(Referència errònia, ja que la revista *Psyke* deixa de publicar-se el 1947. Extreta d'Anònim (1964). En canvi, hem accedit a la versió en línia de les Actes del II Congrés Internacional d'Higiene Mental celebrat a París el 1937, on figura aquesta ponència)

- **Saforcada, M.; Rodríguez Arias, B. i Mira, E. (1949). Métodos de exame experimental da personalidade. *Cultura*, 1(3), 77-78**

(Consultat als Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, no localitzen el número de la revista)

- **Mira, E. (1950). *Psicologia das Atitudes de comando, submissão, colaboração, etc. Conferência donada a l'Escola Superior de Guerra de Rio de Janeiro. A-047, A-048 e seguintes***

(Referència apareguda a la bibliografia recomanada dins l'article *Súmulas do curso: Relações humanas no trabalho (1959). Organizado pel Superintendência Administrativa da FGV*, publicat a l'apartat de Diversos de la revista «Arquivos Brasileiros de Psicotécnica». No s'ha localitzat la conferència)

- **Mira, E. (1950). Estudio de los dispositivos de integración y síntesis de la conducta personal. *Revista Nacional de Cultura*, 81.**

(Referència incompleta. No s'ha localitzat. Pensem que es tracta del mateix article que publica el mateix any a *Revista Latinoamericana de Psiquiatria*)

- **Mira, E. (1952). Psicopatología de la tensión internacional. *Revista Latinoamericana de Psiquiatria*, I(4).**

(Referència incompleta. No s'ha localitzat)

- **Mira, E. (1955). Normas psicológicas para o aumento da produtividade. *Monog. da Escola de Engenharia de Recife*.**

(No s'ha localitzat. El títol es correspon amb un dels capítols del llibre *Factores psicológicos de la productividad* publicat el 1961 a Buenos Aires)

- **Mira, E. (1955). *Curso de introdução a higiene mental. Fundação Getúlio Vargas***

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1955). Psicopatologia e psicagogia dos menores desajustados. Súmulas. Rio de Janeiro, Serviço de Assistência de Menores.**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **1955. Revista La Razon.**

(Segons Anònim (1964), la revista argentina *La Razón*, conté quatre articles publicats per Mira dins la categoria de «Psicologia Jurídica» que no hem pogut localitzar)

- **Mira, E. i Mira, A.M.G. (1956). Curso sobre fundamentos e técnica do Psicodiagnóstico Miocinético. Rio de Janeiro: Fundação Getúlio Vargas.**

(No es localitza. Aquesta referència apareix a la tesi doctoral: *Age and sex differences in proprioception based on fine motor behaviour*. Liudmila Liutsko. Universitat de Barcelona, 2013, però no com a cita, només a l'apartat de Bibliografia. Indica que té 159 p.)

- **Mira, E. (1960). Orientación psicológica de las relaciones humanas en el trabajo. *Psicología Industrial*, I(2), 7-14**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1962). El niño y el sueño. *Nuestros Hijos*, 5, 31-35.**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1962). Segunda revolución pedagógica: La relación maestro-discípulo es factor esencial del proceso evolutivo. *Nuestros Hijos*, 87, 12-14.**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1963). A vocação do medico. Revista O Plantão. Rio de Janeiro, Faculdade de Ciências Médicas da Universidade do Estado da Guanabara, 1(1), juliol-agost-setembre.**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1964). El niño que no duerme. Nuestros Hijos, 96, 13-15.**

(Segons els Serveis d'Obtenció de Documents de la Biblioteca de Catalunya, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Barcelona, la referència deu ser errònia ja que no han localitzat la font amb aquestes dades)

- **Mira, E. (1940/1942?). Nueva técnica para la determinación de la peligrosidad en los delincuentes y en los enfermos mentales. Revista de medicina legal y jurisprudencia médica:órgano oficial del Círculo de Médicos Legalistas de Rosario, 4(1-2), 3-25.**

[Referència errònia, ja que la revista deixa de publicar-se el 1939. Extreta d'Anònim (1964)]

Annex 8. Autors i número de cites dins l'obra psicològica de Ramon Turró i Darder

Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)

Autor	Número de cites	Autor	Número de cites
Richet	11	Gorup-Besanez	1
Wundt	7	Griesincher	1
Bernard	6	Gascheidlen	1
Bain	4	W. Hamilton	1
Aristòtil	3	Hartman	1
Dr. Encinas	3	Hegel	1
Newton	3	Krausse	1
Pitàgores	3	Landry	1
Schiff	3	Letamendi	1
Fechner	2	G. Lewes	1
Galileu	2	Lusana	1
Leibniz	2	L. Luys	1
Magendie	2	Mata	1
Mantegazza	2	Maudsley	1
Pasteur	2	Mendel	1
H. Spencer	2	Pascal	1
Beau	1	Ritter	1
Bert	1	Sant Tomás	1
Bouchon	1	Schopenhauer	1
M. Bouiller	1	Sergi	1
Byasson	1	Spinoza	1
Comte	1	Strübing	1
Descartes	1	Sülzer	1
L. Dumont	1	Van Lair	1
Flint	1	Vulpian	1
Franch	1	Weber	1

Taula 21: Autors citats a *Apuntes sobre la fisiología del cerebro (1883)* de Ramon Turró i Darder

Psicologia de l'equilibri del cos humà (1908)

Autor	Número de cites
Kühne	7
Golgi	4
Chaveau	2
Pavlov	2
Weber	2
Cajal	1
Donders	1
Engelmann	1
Marey	1
Müller	1
Ranvier	1
Wundt	1

Taula 22: Autors citats a *Psicologia de l'equilibri del cos humà* (1908) de Ramon Turró i Darder

La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz (1909)

Autor	Número de cites	Autor	Número de cites
Helmholtz	11	d'Holbach	1
Müller	10	Kühne	1
Aristòtil	4	Listing	1
Wundt	4	Lotze	1
Sant Tomàs	3	Meissner	1
Cajal	2	Nagel	1
Corti	2	Ribot	1
Wardrop	2	Stuart Mill	1
Chesselden	1	Stumpf	1
Condillac	1	Volkman	1
Fechner	1	Wheatstone	1

Taula 23: Autors citats a *La intuición sensible según la doctrina escolástica y la percepción óptica según Helmholtz* (1909) de Ramon Turró i Darder

Psicologia fisiològica de la fam (1910)⁹⁴

Dels orígens del coneixement de lo real exterior: la fam (1911-1912)⁹⁵

Autor	Número de cites
Descartes	2
Artistòtil	1
Condillac	1
Loeb	1

Taula 24: Autors citats a *Dels orígens del coneixement de lo real exterior: la fam (1911-1912)* de Ramon Turró i Darder

Orígens de les representacions de l'espai tàctil (1913)

Autor	Número de cites	Autor	Número de cites
Golgi	7	Bell	1
Müller	6	Dr. Creus	1
Dr. G. López	5	Gley	1
Condillac	3	Kiesow	1
Dr. A. Esquerdo	3	Leibniz	1
Kühne	3	Luciani	1
Blix	2	Malpighio	1
Goldscheider	2	Pitres	1
Meissner	2	Stuart Mill	1
Dr. F. Rubio	2	Weir-Mitchell	1
Von Frey	2		

Taula 25: Autors citats a *Orígenes de les representacions de l'espai tàctil (1913)* de Ramon Turró i Darder

⁹⁴ *Psicologia fisiològica de la fam (1910)* forma part del capítol 1 del llibre *Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)*, motiu pel qual no hem volgut duplicar els autors i per això aquí només recollim el títol de l'obra.

⁹⁵ Atès que aquest article està integrat en el llibre *Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)*, només recollim els autors que apareixen en la part introductòria ja que és l'únic apartat que no es reproduïx a *Orígenes*.

Orígenes del conocimiento: el hambre (1916)

Autor	Número de cites	Autor	Número de cites
Pavlov	15	Glinski	1
Helmholtz	14	Golgi	1
Kant	9	Goltz	1
Hume	5	Henle	1
Müller	5	Hoffding	1
Arquímedes	2	W. James	1
Boldiref	2	Krasnogarski	1
Corti	2	Kühne	1
Lotze	2	Levi	1
Pi i Sunyer	2	Meissner	1
Rubner	2	Pflüger	1
Voltaire	2	Pirrón	1
Aristòtil	1	Pitàgores	1
Berkeley	1	Spallanzani	1
Bernard	1	Stanley	1
Berteloth	1	Stuart Mill	1
Bunge	1	Taine	1
Cyon	1	Wardrop	1
Descartes	1	Wundt	1
Euclides	1	Zenón	1

Taula 26: Autors citats a *Orígenes del conocimiento: el hambre* (1916) de Ramon Turró i Darder

L'ànima i la llengua (1917)

Autor	Número de cites
Kant	2
Unamuno	1

Taula 27: Autors citats a *L'ànima i la llengua* (1917) de Ramon Turró i Darder

La base trófica de la intel·ligència (1918)

Autor	Número de cites
Kant	30
Helmholtz	3
Müller	3
Aristòtil	2
Condillac	2
Lotze	2
Bacon	1
Balmes	1
Bernard	1
Bunge	1
Descartes	1
Hume	1
W. James	1
Kühne	1
Pavlov	1
Sant Tomàs	1
Unamuno	1
Voltaire	1
Wundt	1

Taula 28: Autors citats a *La base trófica de la intel·ligència* (1918) de Ramon Turró i Darder

La emoció (1919)

Autor	Número de cites
Marañón	13
Achúcarro	5
Sherrington	5
W. James	2
Cajal	1
Lange	1
Lapicque	1
Pavlov	1
Sergi	1

Taula 29: Autors citats a *La emoció* (1919) de Ramon Turró i Darder

El espacio táctil (1920)

Autor	Número de cites
Müller	12
Weber	6
Weir-Mitchell	6
Lotze	5
Dr. A. Esquerdo	3
Von Frey	3
Wundt	3
Blix	2
Kant	2
Dr. F. Rubio	2
H. Aubert	1
Beaunis	1
Cajal	1
Condillac	1
Dr. Creus	1
Goldscheider	1
Helmholtz	1
Kiesow	1
Kühne	1
Magendie	1
Malpighio	1
Meissner	1
Pavlov	1
Pitres	1
Treviranus	1

Taula 30: Autors citats a *El espacio táctil* (1920) de Ramon Turró i Darder

Annex 9. Autors i número de cites dins *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer

Capítulo I: Los principios teleológicos y la unidad funcional		Capítulo II: Diez años de fisiología en el siglo XX		Capítulo III: Correlaciones y adaptaciones motrices en el aparato digestivo		Capítulo IV: La unidad interorgánica. Correlaciones funcionales		Capítulo V: Los mecanismos de correlación interorgánica. De lo humoral a lo nervioso	
Driesch, H.	5	Pavlov, J. P.	4	Cannon, W.B.	7	Pi Suñer, A.	8	Pi Suñer, A.	8
Verworn, M.	4	Pi Suñer, A.	4	Cohnheim, O.	5	Cyon, E. de	2	Brown-Séguard, C. E.	3
Bergson, H.	3	Turró, R.	4	Boldireff, W.	4	Rosenthal, E.	2	Gley, E.	3
Dastre, A.	2	Asher, L.	2	London, E. S.	4	Starling, E. H.	2	Starling, E. H.	3
Naegli, G.	2	Bayliss, W. M.	2	Grützner, P.	3	Turró, R.	2	Tschermak, A.	3
Reinke, R.	2	Burrows, M. T.	2	Hofmeister, V.	3	Alomar, J.	1	Bayliss, W. M.	2
Bernard, Cl.	1	Eppinger, H.	2	Kelling, C.	3	Ancel, P.	1	Bernard, Cl.	2
Bichat, J.	1	Falta, W.	2	Moritz, F.	3	Arloing, F.	1	D'Arsonval, J. A.	2
Bohr, C.	1	Fernández Sanz, E.	2	Müller, Fr.	3	Arnheim, R.	1	Schiff, M.	2
Braeuning, K.	1	Gómez Ocaña, J.	2	Starling, E. H.	3	Asher, L.	1	Wertheimer, E.	2
Bunge, R.	1	Marañón, G.	2	Tobler, L.	3	Boruttau, H.	1	Addison, T.	1
Bütschli, O.	1	Popielski, L. B.	2	Barclay-Smith, E.	2	Bouin, P.	1	Asher, L.	1
Chauffard, E.	1	Sherrington, C. R.	2	Ellenberg, W.	2	Breuer, J.	1	Astruc, J.	1
Du Bois Reymond, E.	1	Starling, E. H.	2	Elliot, T. R.	2	Claypon, L.	1	Balfour, A.	1
Dunan, C.	1	Tello, J. F.	2	Ewald, C.O.	2	Elliot, T.	1	Bellido, J. M.	1
Eimer, J.	1	Wertheimer, E.	2	Goltz, F.	2	Gad, H.	1	Berthold, A.	1
Giard, A.	1	Abderhalden, E.	1	Hirsch, A.	2	Gautier, A.	1	Blum, E.	1
Haake, L.	1	Achúcarro, N.	1	Kutscher, F.	2	Haldane, J. S.	1	Bordeu, T.	1
Haeckel, E.	1	Albasanz, J.	1	Langley, J. M.	2	Head, H.	1	Burrows, M.T.	1
Hartmann, E.	1	Auer, J.	1	Lintwarew, S.	2	Hedon, E.	1	Camus, J.	1
Heidenhain, R.	1	Behring, E.	1	Magnus, R.	2	Hering, E.	1	Cassirer, R.	1
Hertwig, O.	1	Biedl, A.	1	Pavlov, J. P.	2	Jolly, J.	1	Cyon, E. de	1
Houssay, F.	1	Brown-Séguard, C. E.	1	Rusca, Fr.	2	Kaufmann, R.	1	De Dominicis, N.	1
Le Dantec, F.	1	Carracido, J. R.	1	Schmidt, A.	2	Langley, J. N.	1	Descartes, R.	1
Loeb, J.	1	Carrel, A.	1	Seemann, J.	2	Loewy, L.	1	Dolinski, J.	1
Müller, J.	1	Chigin, P.P.	1	Abderhalden, E.	1	Ludwig, C.	1	Elliot, T. R.	1
Neumeister, R.	1	Chvostek, F.	1	Anderson, H. K.	1	Mackenzie, K.	1	Fleig, E.	1
Ostwald, G.	1	Cutter, W. D.	1	Blake, J. B.	1	Marshall, F. H.	1	Fleurot, P.	1
Pauly, E.	1	D'Arsonval, J. A.	1	Boas, J.	1	Mering, J.	1	Friedleben, A.	1

Taula 31: Autors citats a *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer (I)

Capítulo I: Los principios teleológicos y la unidad funcional		Capítulo II: Diez años de fisiología en el siglo XX		Capítulo III: Correlaciones y adaptaciones motrices en el aparato digestivo		Capítulo IV: La unidad interorgánica. Correlaciones funcionales		Capítulo V: Los mecanismos de correlación interorgánica. De lo humoral a lo nervioso	
Pesch, T.	1	Edkins, J. S.	1	Carvalho, G.	1	Minkowski, O.	1	Gaskell, J. F.	1
Rhumbler, L.	1	Ehrlich, E.	1	Chigin, P.P.	1	Natrass, J. H.	1	Generali, F.	1
Richet, C.	1	Figa i Oliu, J.	1	Ellinger, A.	1	Noorden, K.	1	His, W.	1
Rindfelisch, E.	1	Fisher, E.	1	Exner, S.	1	O'Donoghue, Ch. H.	1	Jensen, J.	1
Roux, W.	1	Gaskell, V. H.	1	Frankl-Hochwart, L.	1	Parés, M.	1	Kocher, T.	1
Schneider, K. C.	1	Gley, E.	1	Fröhlich, A.	1	Pauly, A.	1	Kohn, A.	1
Spaulding, G.	1	Grützner, P.	1	Heile, O.	1	Priestley, J. G.	1	Langley, J. N.	1
Strecker, F.	1	Harrison, R. G.	1	Kühne, R.	1	Ranke, F.	1	Le Mónaco	1
Vogt, C.	1	Heidenhain, R.	1	Kuntz, A.	1	Serrallach, N.	1	Legallois, J. J. C.	1
Wolff, G.	1	Hess, L.	1	Lebassow, J.O.	1	Stainach, E.	1	Lepage, L.	1
		Jolly, J.	1	Ludwig, K.	1	Tarchanoff, J.	1	Ludwig, C.	1
		Kitasato, S.	1	MacFayden, A.	1			Magnus, R.	1
		Kocher, T.	1	Mering, J.	1			Marañón, G.	1
		Lamy, A.	1	Merzbacher, A.	1			Mering, J.	1
		Langley, J. N.	1	Moore, B.	1			Minkowski, O.	1
		Lepage, L.	1	Nencki, M.	1			Negrin, J.	1
		Loeb, J.	1	Otto, E.	1			Pavlov, J. P.	1
		Magnus, R.	1	Pfaundler, M.	1			Popielski, L.B.	1
		Mayer, A.	1	Prutz, W.	1			Prochaska, R.	1
		Meltzer, S. J.	1	Randuitz, R. W.	1			Reverdin, A.	1
		Munk, H.	1	Ribas i Ribas, E.	1			Reverdin, J.	1
		Pfeiffer, E.	1	Rockwood, D. P.	1			Robin, C.	1
		Ramón y Cajal, S.	1	Schirokich, J.	1			Roussy, G.	1
		Reverdin, A.	1	Schlippe, P.	1			Serrington, C. S.	1
		Reverdin, J.	1	Schutz, E.	1			Torulli	1
		Rudinger, C.	1	Serdjukow, A. S.	1			Vassale, G.	1
		Sabbatini, L.	1	Sieber, N.	1			Vitzou, A.	1
		Sattler, H.	1	Tappeiner, H.	1			Vulpian, A.	1
		Schunow-Simanowski, C.	1	Ustjanzew, W.	1			Waller, A.	1
		Senator, H.	1	Voit, C.	1				
		Tarchanoff, J.	1	Zuntz, N.	1				
		Uexküll, J.	1						
		Vassale, G.	1						

Taula 32: Autors citats a *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer (II)

Capítulo VI: La unidad química y la individualidad plasmática. Regulaciones del metabolismo		Capítulo VII: La individualidad química y la morfogenia		Capítulo VIII: La unidad nerviosa		Capítulo IX: La unidad psíquica		Capítulo X: La unidad funcional	
Pi Suñer, A.	5	Loeb, L.	5	Sherrington, C. S.	4	Dogiel, A. S.	5	Gley, E.	3
Bernard, Cl.	4	Abderhalden, E.	2	Bechterew, W.	3	Bayliss, W. M.	3	Parker, G. H.	3
Turró, R.	3	Funk, C.	2	Brown, T. G.	2	Gaskell, V. H.	3	Pi Suñer, A.	3
Roger, H.	2	Murphy, J. B.	2	Pawlow, J. P.	2	Ramón y Cajal, S.	3	Baglioni, S.	1
Abderhalden, E.	1	Claypon, L.	1	Bellido, J. M.	1	Turró, R.	3	Bayliss, W. M.	1
Baumann, E.	1	Cohnheim, J.	1	Brunschvicg, R.	1	Bellido, J. M.	2	Bellido, J. M.	1
Bouchard, Ch.	1	Dalmau, M.	1	Burnett, T.	1	James, W.	2	Bernard, Cl.	1
Carracido, J. R.	1	Freund, R.	1	Bykhowsky, J.	1	Langley, J. N.	2	Cassirer, R.	1
Dakin, H. D.	1	Gallejo, A.	1	Calleja, C.	1	Loeb, J.	2	Charrin, A.	1
Dudley, H. W.	1	Giard, A.	1	Cannon, W. B.	1	Magnus, R.	2	Darwin, Ch.	1
Ehrlich, P.	1	Haaland, H.	1	Cessana, J.	1	Pi Suñer, A.	2	Delage, J.	1
Embden, G.	1	Heinrichs, E.	1	Colsenet, E.	1	Wertheimer, E.	2	Dolbear, A. E.	1
Fürth, O.	1	Hopkins, F. G.	1	Cottaneo, R.	1	Ziehen, J.	2	Erwards, M.	1
Gautier, A.	1	Kintsi, M.	1	Descartes, R.	1	Ewald, C. O.	1	Haake, W.	1
Glüge, N.	1	Leopold, S.	1	D'Ors, E.	1	Abel, W.	1	Haeckel, E.	1
Grasset, J.	1	Marshall, F. H.	1	Forbes, A.	1	Alejandrowicz, R.	1	Henri, V.	1
Gray, E.	1	Mathews, A.	1	Fürhmann, O.	1	Arnstein, J.	1	Hertwig, O.	1
Heger, P.	1	Neville, A.	1	Gley, E.	1	Auerbach, R.	1	Hollemann, A. F.	1
Koch, M.L.	1	Nubiola, P.	1	Gross, T.	1	Bechterew, W.	1	Jensen, J.	1
Koch, W.	1	O'Donoghue, Ch. H.	1	Haab, R.	1	Bichat, J.	1	Largier des Bancel, J.	1
Macallum, A.	1	Pincussohn, P.	1	Mislawsky, N.	1	Boldirew, W.	1	Loeb, J.	1
Mayer, H.	1	Ribbert, H.	1	Mosso, A.	1	Bon, G. L.	1	Maggi, L.	1
Orfila, M.	1	Rous, P.	1	Pflüger, E. F.	1	Brown, T. G.	1	Marañón, G.	1
Pasteur, L.	1	Sedgwick, C.	1	Ramón y Cajal, S.	1	Cannon, W. B.	1	Massart, J.	1
Przibram, H.	1	Starling, E. H.	1	Verworn, M.	1	Croce, B.	1	Mines, G. R.	1
Richet, Ch.	1	Tizzer, J.	1	Weber, E.	1	Cucatti, J.	1	Müller, J.	1
Schaeffer, G.	1					Darwin, Ch.	1	Nathanshon, A.	1
Schmitz, E.	1					Descartes, R.	1	Nubiola, P.	1
Slator, A.	1					Dwelschawers, G.	1	Pacchioni, F.	1
Tyndall, J.	1					Goltz, F.	1	Paton, N.	1

Taula 33: Autors citats a *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer (III)

Capítulo VI: La unidad química y la individualidad plasmática. Regulaciones del metabolismo	Capítulo VII: La individualidad química y la morfogenia	Capítulo VIII: La unidad nerviosa	Capítulo IX: La unidad psíquica	Capítulo X: La unidad funcional	
			Griffths, J.	1 Pavlov, J. P.	1
			Helmholtz, H.	1 Ramón y Cajal, S.	1
			Lepage, L.	1 Rössle, R.	1
			Marañón, G.	1 Roux, W.	1
			Meissner, X.	1 Spencer, H.	1
			Negrín, J.	1 Tschermak, A.	1
			Parker, G. H.	1 Uexkull, J.	1
			Pavlov, J. P.	1 Vulpian, A.	1
			Pittaluga, G.	1 Weismann, A.	1
			Popielski, L. B.	1 Wiesner, J.	1
			Retzius, A.	1 Wilson, E. B.	1
			Sala, Cl.	1	
			Serés, M.	1	
			Starling, E. H.	1	
			Stewart, R.	1	
			Verworn, M.	1	
			Zeissl, V.	1	

Taula 34: Autors citats a *La Unidad Funcional* (1918) d'August Pi i Sunyer (IV)

**Annex 10. Autors i número de cites dins l'obra
psicofisiològica d'Emili Mira i López**

Autor	Número de cites	Autor	Número de cites	Autor	Número de cites
Weber	5	Bernard, Cl.	1	Lipmann	1
Cannon	4	Bichat	1	Magendie	1
Jong, H.	3	Bickel	1	Marañón, G.	1
Kulenkampff	3	Camis	1	Mosso	1
Sherrington	3	Comte	1	Nietzsche	1
Abramowski	2	Cott	1	Pulsdruck	1
Beaunis	2	Courtier	1	Rogoff	1
Binet	2	Dogiel	1	Schilder	1
Foster	2	Drotzynski	1	Spiller	1
Goldscheider	2	Dumas	1	Starling	1
James, W.	2	Elliot	1	Stefanowska	1
Küppers	2	Eppinger	1	Stewart	1
Lange, C.G.	2	Finger	1	Störing	1
Leriche	2	Fröbes, V. J.	1	Tarchanoff	1
Pieron	2	Hallion	1	Thomson, H.B.	1
Poiseuille	2	Head	1	Thunberg	1
Prideaux	2	Hertzlika	1	Tschiering	1
Sergi	2	Hess	1	Turró	1
V. Frey	2	Inmann, W.S.	1	Urbanischisch	1
Waller	2	Ioteyko	1	Vaschide	1
Alrutz	1	Janet	1	Warren	1
Angell, J.R.	1	Lamarck	1	Wertheimer	1
Aristòtil	1	Leet	1	Wiersma	1
Bayliss	1	Lehmann	1	Wolgemuth	1
Bechterew	1	Léon Frédéricq	1		
Bell	1	Lewin	1		

Taula 35: Autors citats a l'obra psicofisiològica d'Emili Mira i López